

నందన
వైశాఖము

భారతి

సంపుటము 29
సంచిక 5

అవతరణము

[మ హా బ లి పు ర శి లా శి ల్ప ము]

★

శ్రీ అప్పలవీర వెంకటజోగయ్యశాస్త్రి

రాలకుఁ బ్రాణమూఁది, యవిరామముగాఁ దమ శిల్పసృష్టినే
వేల శతాబ్దు లిట్లు ప్రథి విన్నవగీర్ణ కలాప పల్లవ
శ్రీలఁ జెలంగఁ జేసిన ప్రసిద్ధ లనల్పకళా రసైక జీ
వాలకు వాసమై భరత వర్షము వెల్గిన దాదినుండియున్

*　　　*　　　*

ఏకశిలారథాలఁ బుర మేగినబోలు పురాణ భూభుజా
నీకము - లేకయున్న ధర ణీస్థలిరథ్యల బీటవారి పెన్
వాకకు జోకమై యొదిగి వచ్చిన దేల ? - హయాఘమిా కృతా
నేకపయూథమే మొ? - శయ నించిన దల్లదె యశ్మరూపమై.

తగ దేవాసుర సంగరాంతరసము ద్దామక్రియా కేళి మున్
రగడల్ దేరి యలంకరించినవి పీ స్వర్గమున్, గానిచోఁ
దగ నేలా పృథులాంగముల్ దనియత్తై దేహంబులల్లే యొగుం
గగ నేలా శిలలట్టు లుర్విపయినీ కాళింగ సందోహముల్,

గ్రావము రంగరించి కరు గం గరువందునఁ బోత పోయుటల్
గావలెఁ గాక నీశకట కారుఁ డొకేశిల డొల్చి, చక్రికా
భావ మకుంఠిత ప్రతిభ వర్తిలఁ జేయుట లన్న మర్త్య పుం
భావ విపర్యయంబ, యను మానము లేదణుమాత్ర మేనియున్.

ఇంతకు నేవిధాన గ్రహియించిరో వీరలు చిన్ని కొండలం
తంత మహోపలాల? శ్రమ యంచుఁ దలంపక వీనినెల్ల ది
గ్గంతుల కీడువచ్చు బల దర్పితు లెందరు మోసినారొ? – దు
ర్దాంత తృషోపలబ్ధులకు లబ్ధము కానివటంచు నున్న వే?

వారిచిత్తాలు సరసకావ్యాలు గాఁగ
పండె భావాలఁ బ్రకృతిలావణ్య రాశి
శాణ, తాడఘ, తూలికా సముదయంబు
వారి రసస్పృష్టికిని దివ్య పరికరాలు.

* * *

తూలికతోడ విశ్వమును దూచి రచించినయట్టి మూఁగ శి
ల్పాలవి కన్నులుండి కనువారలకున్ వెలలేని దివ్య కా
వ్యాలయి, విజ్ఞులన్ రసవ దర్ణవ ఘూర్ణితరంగ మాలికా
జాలములన్ దిగంత పరి సర్పితులన్ బొనరించు లీలగా

* * *

ఆ కనుపించు చున్నదొక యద్భుత శిల్పకళావిలాస పుం
జోకడలోని నిగ్గు; తని వోయి భగీరథ హూత్రమాచు భూ
లోక విహారసక్తి నవ లోడ మొనర్చు పవిత్రమూర్తి మిన్
వాక; యదే స్రవించి దిగి వచ్చిన దృశ్యమెఱుంగఁ జేసెడిన్.

కపిల సంయమి రూక్ష వీక్షణ మహార్చి
మండి నుసిమైన తన పితా మహుల యాత్మ
శాంతికై దెచ్చుచున్నాఁడు జాహ్నవి నిటు
ఘోరతపమాచరించి భగీరథుండు.

కుస్తరించిన కొప్పు కొనవీడి రేగిపైఁ బడు కేశరాజికై వలము గాఁగ,
పుచ్ఛడీకతనాన పొడమెడి యవకుధారికలు బుద్బుదపుమాలికలు గాఁగ,
ఆరజంబుల కాల యుంబైన పొక్కిలి గంభీర కలహోండకంబు గాఁగ,
మించు దీవెలకాంతి నొంచించు తనమేని చారిమం బెల్లని ర్ఝరము గాఁగ,

కటక నూపుర ఝుళఝుళో త్కటనినాద
భాగధేయాను కర్షిత బహుకృపీట
జీవతతియాచు నిర్జన సీమనుండి
యవతరించెను జహ్నుకన్యాలలామ!

ఆ కను చూపులన్ దెరలి యాడు దయారస నగ్నమూర్తితోఁ
గేకిసలాడు నట్టి కిలికించిత గాంగ దరస్మిత ప్రభల్
తాకినవా నిదాఘ పరితప్త చరాచర జీవమానవా
నీక హృదంతరాళముల నిస్తుల మేఘసుమప్రవృష్టులై.

జలదేవాంగన లందు నందు నిరుపా ర్శ్వాలన్ దివ్యప్రోద్యతాం
జలి విన్యస్త లతాంత గుచ్ఛ వినరాసారంబుఁ గల్పించి, మో
ములు మందస్మిత దివ్య దీధితుల సంపూర్తిన్ బ్రవర్తిల్ల, ని
ర్మల భాగీరథి నాభిదఘ్న సలిలా లన్నిల్తు రున్మేషులై.

ఇరు కెలంకుల మిన్నేటి, దరుల నిల్చి
జీవనాభావ హేతువి శీర్ణయగుచు
వాడి వత్తైన యౌవన ప్రకృతి కాంత
లీలకేల్మోడ్చు పేదబా లిక విధాన!

అనిశతపో వినిష్ఠ హృద యమ్మున నెమ్మలు బైలువడ్డ, త
త్తనువున దివ్యతేజ ముదితంబయి దిఙ్నిచయాలఁ బ్రాక, కన్
గొనల నుదంచితాభ యవ కుంఠితమై రహిం జాలువార, త్యా
గనిధి భగీరథుండు కర కంజములన్ ముకుళించు నల్లదే!

ఒక్కచోఁ గన్నులరమోడ్చి ముక్కుమూసి
కుటిల తాపసవృత్తి గైకొంచు దవుల
కడుపు కక్కుర్తి నల మూషికాలకొఱకు
దారిఁ గాచిన దొక్క "రుద్రాక్షపిల్లి."

పీడిత జాతికై పరితపించి, సుఖాలఁ ద్యజించి, శోణితం
బోడుచు త్యాగశీలుర సముద్యతి యొక్కెడ వెల్గ, వారి క్రీ
నీడల దారి కాచి, యవినీతి నమాయిక కోటి ప్రాణముల్
దోడెడి స్వార్థజీవు లొక తోడఁ జెలంగుట సాజమే కదా!

* * *

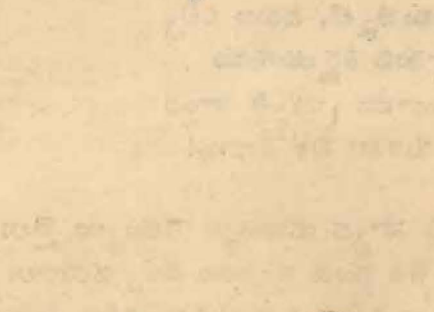
ప్రకృతి గర్భిత జీవత త్వంబుఁ దరచి,
నిఖిల హృద్గత భావముల్ నెమరు వేసి,
స్వానుభవమెల్ల శిల్పి తా సంగ్రహించి,
రచన సాగించె నీశిలా గ్రంథమునకు.

మైనపు ముద్దకంటె సుకుమారముగా మన శిల్పిచేతులన్
బూనిన రాలు మెత్తబడి పోయి తమం తన లోఁగి వచ్చె, సుం
తేనియు కర్కశత్వము వహింపక రూపము జెందుదాక, కా
దేని రవంత గంటు పడ దే యులి మోపున నచ్చుటేనియున్ ?

* * *

అతని హృదయాన జీర్ణమై, నట్టి ప్రకృతి
ప్రతిఫలించిన దల కారురాలమీఁద ;
అమృతమయమైన యతని హస్తముల మొలిచి,
శిల్పవల్లరి కిసలయించినది దిశల!

* * *

రేడియోనాటికలు

★

'అమరేంద్ర'

నాటకం అనే సరికీ తెరలూ, వేషాలూ, రంగులూ వెలుగుజిలుగులూ, రంగస్థలమూ తప్పనిసరిగా గుర్తుకి వస్తయ్. కాని ఈ హంగులేవీ లేకుండా వినే వాళ్ళ మనస్సులనే తమ విశాల రంగస్థలాలుగా చేసుకుని రస తరంగాలలో హృదయాలని ఊరేయల లూపగల శక్తి శ్రవ్యనాటకాల కున్నది. నటీనటులు వేషాలు వేసుకోకుండా రంగులు పూసుకోకుండా ధరించే పాత్రల వ్యక్తిత్వాన్ని కంఠస్వరంలో పరికిస్తూ శ్రోతలని రంజింపజేస్తారు. రంగుల తెరల మూలంగానూ, కళ్ళను జిగేలు మనిపించే అలంకారాలవల్లనూ ఎటువంటి సహకారమూ అపేక్షించకుండా శ్రవ్యనాటకరచయిత కేవలం తమ వాడే శబ్దాలవల్లనే కావలసిన వాతావరణాన్నీ, పాత్రలనీ సృష్టించి శ్రోతల మనోవీధిలో నాటకాన్ని నడిపిస్తాడు. తెరలు వాలనవసరంలేదు. దీపాలు ఆరనక్కర్లేదు. క్షణకాలంలో ఒక దేశంనుంచి ఇంకో దేశానికి, ఒక శతాబ్దంలోంచి ఇంకో శతాబ్దానికీ దూకుతూ శ్రవ్యనాటకం దేశకాలాల సంకెళ్ళని విదిలించుకుంటూ అద్భుతమైన రసప్రపంచంలోకి జిలుగురెక్కలమీద వినేవాళ్ళని తేల్చుకుపోతుంది. రంగస్థలపు హంగామా లేకపోయినా సమర్థుడైన రచయిత చేతులో శ్రవ్యరూపకం నాటకానికి దీటుగా రాణించే అవకాశం వుంది.

ఇటువంటి శ్రవ్య నాటకాల ఆధునిక రూపమే రేడియోనాటిక. ఊరూరా రేడియోలు వెలిసి వేలమంది శ్రోతలని ఆకర్షించటం, విజయవాడ, మద్రాసు, హైదరాబాదు కేంద్రాలు విరివిగా రేడియో రూపకాలని వినిపించటం జరుగుతున్న ఈ కాలంలో రేడియో రూపకానికి విస్తారమైన ప్రచారమూ, విశిష్టమైన స్థానమూ లభిస్తున్నది. ఈ రూపకాలు ఎందరు శ్రోతలనో రంజింపజేసి మన్ననలు పొందుతున్నయ్.

ఆధునిక సాహిత్య ప్రక్రియలలో రేడియో రూపకం అతి కొత్తది నప్పటికీ ప్రతిభావంతులైన కవులనీ, పండితులనీ, రచయితలనీ ఎంతో బలంగా ఆకర్షిస్తున్నది. విశ్వనాథ, దేవులపల్లి, పిలకా గణపతి శాస్త్రి, కాటూరి, శ్రీ. శ్రీ ఆరుద్రలవంటి ప్రఖ్యాత కవులు తమ విశిష్ట శక్తులని వెల్లడించే రూపకాలెన్నో రచించారు. బుచ్చిబాబు, కొడవటిగంటి, గోరా శాస్త్రి, గోపీచంద్, పద్మరాజులవంటి ప్రముఖ రచయితలూ, మల్లంపల్లి, శివశంకర శాస్త్రిలవంటి పండితులూ చక్కని రేడియో రూపకాలని శ్రోతలకి అందించారు. బింజమూరి శివరామరావుగారు కవుల జీవిత ఘట్టాలనీ, ఇతిహాసాలలోని రసవంతమైన సన్నివేశాలనీ ఆధారం చేసుకుని రచించిన రూపకాలని విజయవాడనుంచి విరివిగా వినిపిస్తున్నారు. సుమధురమైన సంగీతరూపకాలని రజనీకాంతరావు గారు మద్రాసునించి వినిపిస్తున్నారు.

రేడియో రూపకాలలో రచననిబట్టీ వస్తువునిబట్టీ చూస్తే కొన్ని తరగతులు కనిపిస్తయ్. పౌరాణిక గాథలని ఆధారం చేసుకుని రాసిన రూపకాలు అసంఖ్యాకులైన శ్రోతలని అలరించగలవు. పాండవోద్యోగ విజయాలు, చిత్రనళీయం, గయోపాఖ్యానం మాదిరి పేరు మోగిన నాటకాలు రేడియో రూపకాలుగా ప్రసారమైనప్పుడు శ్రోతలెంతో ఆనందించారు. మల్లంపల్లి, బింజమూరి రచించిన చరిత్రాత్మక రూపకాలుకూడా చాలామంది శ్రోతలని ఆకర్షించినయ్. సాంఘిక ఇతివృత్తంతో రాసిన కొడవటిగంటి, గోపీచంద్, పద్మరాజుల రూపకాలు కొంచెం చదువుకున్న శ్రోతలనిబాగా, కదిలించినయ్. బుచ్చిబాబు గారి "రాజమార్గం" కౌండిన్యగారి "నీడలేని మనిషి." శ్రీ. శ్రీ గారి "అనంతరయాత్ర" ఆరుద్రగారి "అడిగింది ఒకతల్లి"! వంటి ఊహా చిత్రాలు అద్భుతమైన భావనాశక్తినో, అభిరుచివున్న శ్రోతలకి వీనులవిందు చేసినయ్. అన్ని రేడియో రూపకాలూ అందరికీ నచ్చకపోయినా, అన్ని రకాల శ్రోతల అభిరుచులకీ అనుగుణమైన వైవిధ్యం రేడియోరూపకాలలో కనిపిస్తున్నది. రమణీయమైన కావ్యాలలాగా తీర్చి దిద్దిన రూపకాలని కృష్ణశాస్త్రి, గణపతిశాస్త్రి, శివశంకర శాస్త్రి ప్రభృతులు శ్రోతలకి అందించారు. ముని

మాణిక్యంగారు హాస్య రూపకాలతో గిలిగింతలు పెట్టారు.

కాని కొత్తగా కలం పట్టుకుని రేడియో నాటిక రాయాలని పూనుకునే రచయితకి దారీ తెన్నూ దొరకదు. అన్ని సాహిత్య రూపకాలకీ వున్నట్లే రేడియో రూపకానిక్కూడా కొన్ని నియమాలూ, కొన్ని నిబంధనలూ కనిపిస్తయ్. వాటిని స్పష్టంగా గ్రహిస్తే కాని మంచి రూపకాన్ని రచించటం సాధ్యం కాదు. రేడియో నాటకలక్షణాలని స్పష్టంగా నిర్దేశించే సాహిత్యం ఎక్కువ కనిపించదు.

ఆంగ్లసాహిత్యంలో రేడియో నాటక రచయితగా విశిష్టమైన స్థానాన్ని సంపాదించుకున్న ఆధునిక కవి లూయీ మెక్నీస్. ఆయన ప్రసారం చేసిన రసవంతమైన రూపకాలని "క్రిస్టఫర్ కొలంబస్" "ది డార్క్ టవర్" అనే సంపుటాలలో ప్రచురించాడు. ఆ గ్రంథాలకి పీఠికల రూపంలో మెక్నీస్ రేడియో రూపకాల స్వరూప స్వభావాలని గురించీ, వాటి నిర్వహణలోని సాధక బాధకాలని గురించీ కొన్ని అమూల్యమైన అభిప్రాయాలు వెల్లడించాడు. కొత్త రచయితలకి దారి చూపగల సూచనలెన్నో ఈ పీఠికల్లో కనిపిస్తయ్. రేడియో నాటకరచయితలందరూ పరిశీలించి, గుర్తించి, అనుసరించదగిన అంశాలు మెక్నీస్ పీఠికలో ఎన్నో వున్నయ్.

రేడియో నాటక రచయిత ముందుగా గుర్తించవలసిన విషయం—శబ్దమే రూపకానికి ప్రాణం. కొందరు కొన్ని మాటలు పలకటం వాటిని మరి కొందరు వినటం అనే విషయాల మీదనే రేడియో రూపకం ఆధారపడుతుంది. శబ్దమే రచయిత చేతులో వున్న ముఖ్య పరికరం. ఈ విషయాన్ని వివరిస్తూ మెక్నీస్ రేడియో రచయితల అనాదికవుల మనస్తత్వానికి దగ్గరగా వెళ్లాలంటాడు. రాసేపరికరాలూ, అచ్చుయంత్రాలూ అమలులోకి రాకపూర్వం సాహిత్యమంతా చెవిమీదనే ఆధారపడేది. వినటం ద్వారా సాహిత్యం హృదయాన్ని తాకేది. హోమరు కావ్యాలు పదాలుగా కొందరు పాడటం, అవి మరి కొందరు విని నేర్చుకోవటం వాళ్లదగ్గరినించి ఇంకొందరు నేర్చుకోవటం—ఈవిధంగా సాహిత్యం భద్రంగా జీవించటం జరిగింది. ఒక దశలో కవిత్వం సాహిత్యం అన్నీ చెవిని ఆశ్రయించి వినికిడి మీదనే ఆధారపడి వుండేవి. ప్రతి శబ్దానికీ అది మోసే అర్థాన్ని బట్టి ఒక విలువ వుంటుంది. అది చేసేధ్వనికి మరొక విలువ వుంటుంది. అనాది కవులు శబ్దానికున్న ఈ రెండు విలువలను పూర్తిగా గుర్తించేవారు. వాళ్ల మాదిరిగానే రేడియో రూపక రచయిత శబ్దానికున్న రెండు విలువలనీ గుర్తించాలి. శబ్దాలని ఏరుకోటంలో శ్రద్ధా, నేర్పూ కనబరచాలి. రేడియో నాటక రచయిత శబ్దానికున్న ధ్వని విలువని విస్మరించకూడదంటాడు మెక్నీస్. రచయిత జయపరాజయాలకి అతను ఏరుకునే శబ్దాలే కారణాలని మెక్నీస్ అభిప్రాయం.

కనక రేడియోరూపకంలో వాడే మాటలు వినగానే మనస్సులో నాటేవిగా వుండాలి. వింటుంటేనే వాటి అర్థం సులువుగా వినేవాళ్లకి అందాలి. జటిలమైన పదగుంభనలకీ, క్లిష్టమైన సమాసాలకీ, కష్టమైన ప్రయోగాలకీ రేడియోరూపకాలలో తావు లేదు. మాటలు తేటగా, తీయగా, హాయిగా వుండాలని శైలి సులువుగా అందరికీ అందుబాటులో వుండాలని మెక్నీస్ సూచన.

సులువుగా వుండాలి కాని శైలి చౌకబా వుండకూడదంటాడు మెక్నీస్. రేడియో నాటికలో పాత్రలు చౌకగా మాట్లాడకూడదు. రూపకంలో పాత్రలు నిత్య జీవితంలో అవి మాట్లాడలేని విధంగా ఒకొక్కప్పుడు మాట్లాడవలసి వస్తుంది. నిత్యజీవితంలో వినిపించని గాంభీర్యం పాత్రలమాటల్లో కనబడాలి. సంభాషణలు సహజంగా, సరళంగా, ఉదాత్తంగా వుండాలి. రూపకం ప్రసారానికి దొరికే సమయం చాలా తక్కువ కనక చెప్పిందే చెప్పటం, పడికట్టురాళ్లు దొర్లించటం, ఓటిమాటలు విసరటం రచయితలు పూర్తిగా మానివేసి ప్రతిక్షణమూ అమూల్యమనే సంగతి గుర్తించాలి. వాడే ప్రతి శబ్దమూ వాతావరణానికీ, పాత్ర-చిత్రణానికీ, కథపరుగుకీ సాయపడాలి. విషయాన్ని సూటిగా, క్లుప్తంగా, సులువుగా వివరించగల శక్తి ప్రతి రేడియో నాటక రచయితకీ ఎంతో అవసరం. వినేవాళ్లకి కొరుకుడు పడక తికమకలు పెట్టే విషయాలని రూపకంలో జొరబడనివ్వద్దని మెక్నీస్ సలహా. రూపకం శ్రోతకి క్షణంసేపు చికాకు కలిగిం

చినా లాభంలేదు. చదువరికుంటే ఓపిక శ్రోతకి వుండదు. మరుక్షణంలో స్విచ్ నొక్కటమో, శ్రోత ఇంకో కేంద్రానికి పరిగెత్తటమో జరుగుతుంది. కనక రేడియో రచయిత తను కొన్ని అవధుల మధ్య కట్టుబడి వున్నానని తెలుసుకుని జాగ్రత్తగా మెలగాలి. తన కావ్యంలో స్వేచ్ఛగా ఎగిరే కవిలాగా రేడియో రూపకకర్త విశృంఖలవిహారానికి పూనుకోరాదని మెక్నీస్ హెచ్చరించాడు.

రేడియో రూపకరచయిత తన పరికరాలు చాలా కొద్దివన్న సంగతి మరిచిపోరాదు. ప్రసారం చేసే స్టూడియోని ఎప్పుడూ మనస్సులో వుంచుకోవాలి. కొన్ని గ్రామఫోనురికార్డులూ, కొన్ని వాద్యాలూ స్టూడియోలో వుంటయ్. పరిమితమైన పరికరాల సాయంతో తన శబ్దజాలంమీదనే ఎక్కువగా ఆధారపడి రచయిత రూపకాన్ని సృష్టించాలి. అసాధారణమైన విషయాలని రూపకంలో ప్రవేశపెడితే వాటిని స్టూడియోలో సృష్టించి వినిపించటం అసాధ్యమౌతుంది. కనక స్టూడియో సాధక బాధకాలని గుర్తెరిగి రచన సాగించటం చాలా ముఖ్యమని మెక్నీస్ ఉద్దేశం. నిర్వహణ బాగుండకపోయినా మంచి రచన శ్రోతలకి ఆనందదాయకంగా వుండగలదంటాడు మెక్నీస్. కాని మంచిరూపకం రాయటానికి స్టూడియోని గుర్తులో వుంచుకోవటం చాలా ముఖ్యం అంటాడు.

రచన బాగుంటే దానికి నిర్వహణలో శబ్దసహకారంవల్లా, సంగీత సహకారంవల్లా మెరుగులు దిద్దవచ్చును. కాని ఈ *Sound-Effcets* మీద రచయిత పూర్తిగా ఆధారపడి వాటివల్లనే రక్తి కట్టించగలనని ఆశ పడకూడదని మెక్నీస్ అభిప్రాయం. అనివార్యమైనప్పుడే *Effects* మీద రచయిత ఆధారపడాలి. అప్పుడైనా ఆ *Effects* వల్ల తన రచనకి బలం చేకూరుతుందనుకుంటేనే వాటిని కోరాలి. అదీ కాక తను కోరే శబ్ద సహకారం స్టూడియోలో లభిస్తుందని తెలిస్తేనే కోరాలి. అంతేకాని అనవసరమైన శబ్దాల గడబిడ రూపకానికి హాని కలిగిస్తుంది. ఈ *Effects* రెండు రకాలు! స్టూడియోలో అప్పటికప్పుడు వినిపించేవి. చిత్రనళీయం నాటకంలో నలుడు అడవిలో నిద్రపోతున్న దమయంతిచీర చింపుకుని కట్టుకునేటప్పుడు చీరని చింపే చప్పుడు అప్పటి కప్పుడు వినిపించవచ్చు. ఉద్యానవనంలో పక్షుల పాటలు, రైలుమోతా మొదలైనవి రికార్డుచేసి అవసరమైన సందర్భాల్లో ఆ రికార్డు వినిపించటం రెండోపద్ధతి. ఈ రెండురకాల *Effects* నీ ఎంత తక్కువగా, ఎంత నేర్పుగా వాడుకుంటే రచన అంత రాణిస్తుందంటాడు మెక్నీస్.

రేడియోరూపకానికి సంగీతసహకారం చాలా శోభనిస్తుంది. మనోహరమైన దృశ్యాలు లేని వెలితిని మధురమైన సంగీతం కొంతవరకూ తీరుస్తుంది. పద్మరాజుగారి "ఆత్మహవనం" అనే రూపకంలో ఊర్వశి అవతరించే ఘట్టంలో వినిపించిన లలితమైన సంగీతం ఒక అద్భుత దృశ్యాన్ని శ్రోతల మనస్సుల మీద రమణీయంగా చిత్రించింది. ఇళ్లు తగలబడిపోవటం మొదలైన భయానకదృశ్యాలని సంగీతం ద్వారా స్ఫురింపచేయవచ్చు. అంతేకాకుండా మాటలు చెయ్యలేనంత త్వరగా సంగీతం దేశకాలాల మార్పుని సూచించగలదు. క్షణంలో భీషణ యుద్ధరంగాన్ని, మరుక్షణంలో ప్రశాంతమైన ఉద్యానవనాన్ని సంగీతంతో చిత్రించవచ్చును. ఒక భావంలో ఉచ్ఛస్థాయికి సంగీతం ఇట్టే తీసుకుపోతుంది. కాని సంగీతం మోతాదు మించకూడదని మెక్నీస్ సిద్ధాంతం. కొందరు సంభాషణల వెనకాల రూపకమంతటా సంగీతం వినిపిస్తూవుండాలంటారు. ఇల్లా చేస్తే శ్రోతల మనస్సు సంభాషణల మీద నిలవలేక తికమక పడుతుందంటాడు మెక్నీస్. కనక సంభాషణల మధ్య విరామంలోనూ, ప్రత్యేక వాతావరణాన్ని చిత్రించవలసినప్పుడూ తప్ప ఇతరసమయాల్లో సంగీతం అతిగావాడి శ్రోతమనస్సుని చెదరగొట్టకూడదని మెక్నీస్ వాదం. రూపకంలో సంగీతం ఒక ఉపాంగంగా వుండాలి కాని ప్రముఖస్థానాన్ని ఆక్రమించ కూడదంటాడు. ఈ నియమం సంగీత రూపకాలకి వర్తించదు.

రేడియోరూపకశిల్పాన్ని గురించి ప్రస్తావిస్తూ లూయీ మెక్నీస్ మంచి రూపకానికి రెండు ముఖ్యలక్షణాలుండాలన్నాడు. నిర్దుష్టమైన నిర్మాణం వస్తువులో ఐక్యత. రూపకంలోని సన్నివేశాలన్నిటినీ ఏకం చేసే సూత్రం వుండాలి. ఒక కేంద్రాన్ని ఏర్పరుచుకుని దానిచుట్టూ సంఘటనలు నిర్మించాలి.

రూపకానికొక స్పష్టమైన లక్ష్యముండాలి. అందులో ప్రతి అంశమూ ఈ లక్ష్యం సాధించటంలో కవికి తోడ్పడాలి. దృశ్య నాటక రచయితకంటె ఎక్కువ శ్రద్ధతో, పొదుపరితనంతో అప్రస్తుతమైన అంశాలని విడిచేసి ముఖ్యమైన విషయాలనే ఏరుకోవాలి. శ్రోతని చికాకు పరిచే క్లిష్టమైన అంశం ఒక్కటికూడా వుండకూడదు. పాత్రలనీ, సన్నివేశాలనీ స్పష్టంగా చిత్రించాలి. ఒడుదుడుకులు లేకుండా సాఫీగా కథ నడవాలి. రూపకానికి స్థూలమైన సుందర స్వరూపం ఏర్పరచటానికి రచయితకి ప్రతిభ కావాలి. సున్నితమైన, సూక్ష్మమైన, ఒదుసులూ, మెరుగులూ దిద్దటానికి నేర్పు కావాలి. రూపకం ఒక అందమైన భవనం. ప్రతిశబ్దమూ, ప్రతి సన్నివేశమూ ఆ భవనపు అంగాన్ని నిర్మించే ఇటుకల మాదిరివి. ఈ శిల్పసౌష్టవం రూపకానికి ఎంతో అవసరం.

ప్రతి రూపకానికీ ఒక ముఖ్యమైన అంశం కేంద్రంగా వుండాలి. మిగతావన్నీ దాన్ని పోషిస్తూ సాయపడాలి. అన్ని అంశాలనీ రూపకంలో మేళవించాలి. అతుకులు కనిపించకూడదు. వినేవారికి లేశంకూడా విసుగు కలిగించకుండా రచయిత జాగ్రత్త పడాలి. మొదటినించీ చివరిక్షణం దాకా తరగని కుతూహలంతో శ్రోతని వినేట్లు చెయ్యాలి. ఇదే రచయిత ముఖ్యంగా సాధించవలసిన విషయం అంటాడు మెక్నీస్.

రూపకం ఆరంభించటంలోనే శ్రోతని ఆకట్టివెయ్యాలి. ఆరంభించటంలో అద్భుతమైన నేర్పు మెక్నీస్ రూపకాల్లో కనిపిస్తుంది. ప్రకటన చేసే *announcer* ని కూడా రూపకంలో పాత్రగా ప్రయోగించి ఆరంభంలోనూ, అంతంలోనూ చక్కటి చమత్కారాలు శిల్పవిన్యాసాలూ మెక్నీస్ ప్రదర్శించాడు కొన్ని రూపకాల్లో.

ఇక వస్తువు విషయంలో ఏదైనా తీసుకుని రూపకం రాయవచ్చు. పౌరాణికం, చారిత్రికం, సాంఘికం, కల్పితం — ఏదైనా తగిన శిల్పం వుంటే మంచి రూపకానికి వస్తువే అవుతుంది. తనని గురించిన వస్తువుకంటె ఇతరులని నిర్లిప్తంగా (*objective there*) చిత్రించే పరాశ్రయమైన ఇతివృత్తాలు రూపకానికి ఎక్కువ అనుకూలంగా, రసవంతంగా వుంటయ్యని మెక్నీస్ అభిప్రాయం.

రేడియో - రూపకరచయిత వాస్తవాన్ని వర్ణించే విలేఖరికంటె ఆదర్శంతో వాస్తవాన్ని మేళవించే కవికే దగ్గరివాడని మెక్నీస్ ఉద్దేశం. జీవితాన్ని ఉన్నదున్నట్లుగా కాక, వాస్తవ విషయాలని విశాలంగానూ, సరళంగానూ చిత్రించినప్పుడే రేడియో రూపకం ఉత్తమశ్రేణిని అందుకుంటుందంటాడు. కనక రూపకంలో జీవితచిత్రణం ఉదాత్తంగా వుండాలి.

మంచి నవలలూ, గొప్ప నాటకాలూ రేడియో రూపకాలుగా రాణించకపోవచ్చును. షేక్స్పియర్ మహాకవి నాటకాలని ఆధారంగా చేసుకుని రాసిన రూపకాలు బి. బి. సి. కేంద్రం ప్రసారం చేసినప్పుడు అంతగా రక్తికట్టలేదు. శరత్ చంద్ర ఛటర్జీ రాసిన అద్భుతమైన నవలలు రేడియో రూపకాలుగా వెలువడినప్పుడు చదివినంత రసవంతంగా వింటుంటే కనిపించలేదు. ఒక రూపాన్ని ఇంకో రూపంలోకి దించటానికి ప్రయత్నించటం రెంటికీ అపాయకరమనీ, రేడియో రూపకానికి కొన్ని ప్రత్యేక లక్షణాలున్నవనీ మెక్నీస్ అంటాడు.

కనక రేడియో రూపకానికున్న విశిష్టతనీ, స్వరూప స్వభావాలనీ, గుర్తించి మన రచయితలు శ్రవ్యనాటికలు నిర్మిస్తే ముందుముందు ఇంకా రసభరితమైన రూపకాలని శ్రోతలకి అందించగలుగుతారు. నవ్యాంధ్ర సాహిత్యశాఖల్లో రేడియో రూపకానికి ఉజ్జ్వలమైన భవిష్యత్తు వుండితీరుతుంది.

యజ్ఞఫలము -
భాసుని ప్రతిభా విశేషములు

★

శ్రీ బులుసు వెంకటేశ్వరులు

భాసమహాకవి ఇరువది మూడు నాటకములకు దక్కువ కాకుండ వ్రాసియుండవలయు ననియు, 'కిరణావళి' 'ముకుటతాడితకము' 'ఉదాత్త రాఘవము' మున్నగు నామములు గల భాసనాటకము లింకను మనకు లభింపవలసియున్న వనియు శ్రీ ఆర్. వి. కృష్ణమాచారిగారు తమ ప్రియదర్శికా భూమికలో వ్రాసియున్నారు.* ఇట్లే భాసుడు ముప్పది నాటకములవఱకు వ్రాసియుండవలయు నని మఱి యిద్దఱు విమర్శకులు పేర్కొనియుండిరి. ఏది యెట్లున్నను, అలంకార గ్రంథములలో నుదాహృతములైన శ్లోకములు కొన్ని ప్రస్తుతము మనము భాస నాటకములుగా బరిగణించు పదుమూడు నాటకముల లోను గానరాకపోవుటవలన భాసు డింకను గొన్ని నాటకములు వ్రాసియుండవలయు ననియు గాలగర్భమున నవి లీనమై యుండుననియు ననుకొనుటకు వీలు చిక్కుచున్నది. ఈ యవకాశమును బురస్కరించుకొని యిటీవల వెలువడిన 'యజ్ఞఫల' మను సంస్కృత నాటకము భాస మహాకవి రచించియుండిన నాటకములలో నొకటి యని తెలియుచున్నది.

యజ్ఞఫలము : గ్రంథస్వరూపము

ఈ నడుమనే కథియవాడు రాష్ట్రమునకు జెందిన గోండలు నగరమునుండి రాజవైద్య జీవ రామ కాళిదాసశాస్త్రిగారు 'యజ్ఞఫల' మను నాటకమునకు సుమారు మూడు వందల సంవత్సరములకు వెనుకటివైన రెండు ప్రాచీనపు వ్రాతప్రతులను సంపాదించిరి. వాని ననుసరించి 'యజ్ఞఫలము'ను బ్రకటించి తమ యుపోద్ఘాతములో "అతి ప్రాచీన సంస్కృతభాష ననుసరించియు, వస్తుకల్పనమునగల శ్రేష్ఠతను బట్టియు, రసభావాలంకార నాట్యాంగ మనోహరత్వమును బురస్కరించుకొనియు, భాస నాటక సామాన్యలక్షణము లని బాణాదులు పేర్కొన్న యనేక విషయముల కీ నాటకము నిధానమగుట బట్టియు, నిది తప్పక భాసనాటకములలో నొకటి యని నా దృఢవిశ్వాసము" అని వారు పేర్కొని యున్నారు. అదేమన్నను, వెనుకటి పదుమూడు నాటకములు భాసునివి 'కా' వని కొందఱు 'ఔ' నని కొందఱు వాదించుచు వచ్చుచున్నట్లే 'యజ్ఞఫలము' కూడ భాసునిదే యని కొందఱు కాదని కొందఱు పత్రికలలో తర్జనభర్జనలు కావించియున్నారు.†

ఈ పరిస్థితిలో బొంబాయి భారతీయ విద్యా భవన స్తంభములలో నొకరనదగిన డాక్టరు ఏ. డి. పుసల్కరు ఎం. ఏ; పి. హెచ్. డి; బెంగుళూరు సంస్కృత సారస్వత సమితికి బ్రాణమనదగిన శ్రీ ప్రొఫెసరు యస్. యన్. సింహా ఎం. ఏ, మున్నగు వారు సునిశితవిమర్శన మొనరించి యుక్తియుక్తముగా 'యజ్ఞఫలము' భాసకృతమే యనుటకు సంశయింప బనిలేదని తమ గ్రంథములలో దెలిపియున్నారు.‡ వారు చూపిన హేతువాదమును బరిశీలించుటకు బూర్వము స్థాలీపులాక న్యాయమున యజ్ఞఫల నామౌచిత్యము, నాటకకథా విధానము దెలిసికొనుట యత్యావశ్యకము. వీనివలననే కొంతకు గొంతయైనను ఈ నాటకము భాసమహాకవి కృతమే యని తెలియక మానదు.

నామౌచిత్యము

ఈ నాటకమున 'యజ్ఞఫల' మనుమాట ఐదాఱు పర్యాయములు వచ్చుటయే కాక దశరథుని యజ్ఞ ఫలముగా శ్రీ రామావతారము విశ్వామిత్రుని యజ్ఞ ఫలముగా శ్రీ రామాస్త్రపరిగ్రహణము జనకుని యజ్ఞ ఫలముగా శ్రీ సీతారామకల్యాణము ఈ నాటకమున

---

* ప్రియదర్శికా భూమిక. పుట. xxxiii. వి. వి. ప్రెస్సు. శ్రీరంగము. 1909 సంవత్సరమున ముద్రితమైన ప్రతి.

† శ్రీ వేంకటేశ్వర ప్రాచ్యవిద్యాసంస్థ పత్రిక సంపుటము 11 సంచిక 2 జూలై డిసెంబరు 1941. పుట. 473. *Quarterly Journal of the Mythic Society.* సం. xxxii. సంచిక 4. పుట 441. *Hindu Literary Supplement* 15–2–1942.

‡ 1. *Bhasa. by Dr. A. D. Pusalker* పుట *135 - 142*

2. *Pancharatna. Edited and published by S. N. Simha. M. A. Bagnalore.*

వస్తువులగుట ఈ నాటకమున కీ నామము చాల ఉచితముగా నున్నది. సుగ్రీవ విభీషణ రామపట్టాభిషేకములు కథావస్తువులుగా గల నాటకమునకు 'అభిషేక నాటక'మని పేరిడిన భాసుడీ 'యజ్ఞఫలము' అను నామమీ నాటకమున కిడియుండుట చాల సమంజసమని తోపకమానదు.

కథావస్తువు

(ప్రథమాంకము)

ఇందు దశరథుని యజ్ఞఫలముగా రామాదు లవతరించుటయు, వారిబాల్యము గడచుచుండుటయు, వారి జన్మదినోత్సవము దశరథమహారాజు జరపుచుండుటయు, దశరథుని హృదయమెఱిగి సుమంత్రుడు రాజ్యమున గల సర్వప్రజలను వాంఛితార్థములచే సంతోషపెట్టుటయు, అటుపిమ్మట కారాగృహబద్ధుల నెల్లరవిడిచి పుచ్చుమనియు సర్వజనులను సర్వదానసత్కారములచే సంతోషపెట్టుమనియు రాజాజ్ఞయగుట కంచుకి తెలుప సుమంత్రు డప్పటి కప్పుడే యాపని నెరవేర్చియుంటినని తెలుపుట, రాజు తనపై బడ్డ గురుతరబాధ్యతలకు, పుత్త్రులెట్లు శస్త్రాస్త్ర సర్వవిద్యాపారంగతుల గావింపగలుగుదునో యని బెంగపెట్టుకొనుట, వసిష్ఠ మహర్షికి విద్యార్థులనుగా వారి నొప్పగించుట, రాజు సుమంత్రునితో దన గురుతర బాధ్యతలను గూర్చియు రామపట్టాభిషేక ప్రతిబంధకమగు కైక వరమును గూర్చియు ముచ్చటించుట, ఇంతలో రాణులు ముప్వురు నెవరికివారే ముందు తమకుదర్శనమిప్పింపుమని రాజునకు విన్నపము లంపుకొనుట, రాజు ముప్వురను సమముగా గౌరవింతునని ప్రతివచనమిచ్చి గ్రీష్మోద్యానమునకు రమ్మని వార్తలంపుట, ఇంతలో సూర్యాస్తమయమగుట రాజు విదూషకునితో వెడలుటయు జరుగును. ఈ అంకము మొదటనే విదూషక కాంచుకీయ సంభాషణము భాసుని హాస్యరస చమత్కృతులకు నిదర్శనముగా వెలయుచున్నది.

ద్వితీయాంకము

ఇందు రాజు పరివారముతో గ్రీష్మోద్యానమున బ్రవేశించుట, సుమంత్రుని బిలిచి రాముని యౌవరాజ్యాభిషేకమున కనుకూలముగా సర్వజనులను రామమానసులనుగను భరతుని రామభక్తునిగను జేయుచుండుమనుట, ఇంతలో రాణులు రాగా సుమంత్రుడు వెడలిపోవుట, రాజు రాణులతోడి సంభాషణమున అభిషేకప్రశంస తెచ్చుట, దాయభాగవిచారము, సుమిత్ర రామభక్తి, కైకేయి సౌశీల్యముతో రామునికే రాజ్యమీ దగుననుట, కౌసల్య రామానురక్తి, సుమిత్రా కైకేయీ సౌశీల్యప్రదర్శనవ. దశరథు డమితానందమందుట, రాణుల నిష్క్రమణము, దశరథుడు సుమంత్రుని బిలిచి వసిష్ఠాదేశ ప్రకారము తనపుత్త్రులను రాజనీతి శాసనవిధాతల జేసి యనుగ్రహింపుమని విన్నపమంపుట, ఇంతలో రామకీర్తి విని రావణు డయోధ్యానగరమున అనిష్టమాచరింప దిరోహితుడై తిరుగుచుండె నన్నవార్త విని రాజు ప్రతీకారచర్యల గైకొన సేయుట జరుగును.

తృతీయాంకము

ఈ యంకమున విష్కంభములో నింద్రుడిరువురు గంధర్వులను రావణునివలన రామున కే యపాయము కలుగకుండునట్లు చూచుటకు బంపుట దెలియనగును. తరువాత రావణ విశ్వామిత్రులు మాయారూపులై తిరోహితులుగ వచ్చుట, వారొకరినొకరు కనుగొనగలిగియు నితరుల కగపడకుండుటయు, రావణుడు రాము నెత్తుకొని పోవుటకు, విశ్వామిత్రు డాతనిని శిష్యునిగా గైకొని దివ్యాస్త్రముల నుపదేశింప గైకొనిపోవుటకు, వచ్చినట్లు తెలియును. ఇంతలో రాజకుమారులతో వసిష్ఠు డరుదెంచి నా డనధ్యాయమగుట రాజకుమారులను వారి వారి ధనుర్విద్యాకౌశలము బరీక్షించుకొన ననుమతించి వెడలిపోవుట, కొంత దవ్వేగి రాజకుమారులలో భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులు తమ తమ ధనుర్విద్యానిపుణత జూపుట, వారు రాముని విద్యానిపుణత జూప బలవంతపెట్టుట, రాముడు రెండుసారులు బాణములు విడుచుట వానిని దారిలో మాయాశరీరులైయున్న రావణ విశ్వామిత్రులు త్రుంచివేయుట, రాముడు కోపించి యాగ్నేయాస్త్రము ననుసంధించుట, రావణు డది చూచి భీతుడై పాఱిపోవుట, అత డే యకర్మమును జేయకుండునట్లు చూచుటకు విశ్వామిత్రు డాతని ననుసరించి పోవుట, ఇంతలో రాణుల చెలికత్తెలు దూరమున గనబడ వారికి దగులునను భీతిచే రాముడు బాణము విడువకుండుట, రావణుని రథపు గుర్తులు గాంచి చెలికత్తెలు భీతావహలై పాఱిపోవుట, రాముడు బాణము విడువజాచుచుండ వసిష్ఠ మహర్షియే తెంచి వారికి రావణ విశ్వామిత్రుల యాగమన విశేషములం జెప్పి మఱునాడు విశ్వామిత్రు డటకు రానున్నాడనియు వచ్చినపుడు నమస్కారపురస్సరముగా గౌరవింపుడనియు జెప్పి వెడలుట, రాజకుమారు లింటికేగుట, మంథర దుర్మంత్రణము, సుమంత్రుడువచ్చి రావణ విశ్వామిత్రాగమనవార్త విని కావలివారలను హెచ్చరింప సేయుట జరుగును.

చతుర్థాంకము

ఈ యంకమునకు దొలుత నలువురు కావలివారి హాస్యసంభాషణము, విదూషకుని రాకతో

నది యధికమగుట, విశ్వామిత్రునిగుఱించి వారు వికటముగా చెప్పుకొనుట జరుగును. పిదప విశ్వామిత్రుడు దశరథుని కొలువుకూటమున కేతెంచి గౌరవింపబడి రాజకుమారులను వసిష్ఠు ననుమతి బరీక్షించుట, పరీక్షాసమయమున రాజకుమారులకు జృంభకాస్త్రబ్రహ్మాస్త్రములు తెలియవని తెలిసికొని రాక్షసవధనిమిత్తము రాముని దనతో బంపుమని దశరథు నడుగుట, దశరథుని సంకోచము, వసిష్ఠానుమతిని దశరథుడు తన పుత్రులు త్వరలో దివ్యాస్త్రాన్వితులై తిరిగి తనకడకు వచ్చెదరని విశ్వామిత్రుకు మాట నొసగ నాతనితో దన పుత్రులను బంప నిచ్చగించుట, విశ్వామిత్రుడు రామలక్ష్మణులను మఱునాడుదయము తన యాశ్రమమునకు దీసికొనిపో నిర్ణయించుకొని విశ్రమించుట జరుగును.

పంచమాంకము

ఇందలి విష్కంభము వలన రామలక్ష్మణ సాహాయ్యమున విశ్వామిత్రుని యజ్ఞముపూర్తియగుట, మారీచసుబాహుల పతనమువలన అరణ్యజనులు సుఖించుటయు దెలియును. అంత రామలక్ష్మణులతో విశ్వామిత్రు డరుదెంచి రాముని గొనియాడుట, రామలక్ష్మణుల వినయప్రదర్శనము, రామ రావణ భవిష్యద్యుద్ధమున రామ విజయము విశ్వామిత్రుడు సూచించుట, రామలక్ష్మణు లారణ్యప్రకృతి రామణీయకమునకు సమ్మోహితులగుట, విశ్వామిత్రుడు వారికి గ్రామజీవన సౌభాగ్యము జూపుట, రామలక్ష్మణులు వృద్ధగోపాల స్త్రీతో భాషించి గ్రామజీవనకృత్రిమత, గ్రామజనపవిత్రత దెలిసికొనుట, విశ్వామిత్రాదేశమున జనకుని యజ్ఞమునకు విశ్వామిత్రునితో రామలక్ష్మణు లేగుట కంగీకరించుట యుందుగలవు.

షష్ఠాంకము

విష్కంభమున విశ్వామిత్ర పరిచర్యకు నియుక్తులైన ముగ్గురుభటులు తమ సంభాషణలో రామలక్ష్మణుల సౌందర్యవర్ణనము, రాము నుద్యానమున నొంటరిగా జూచిన సీత యాతని ప్రేమించుటయు, రాముడు సీతపై మనస్కుఁ వగొనుటయు మనకు దెలుపుదురు. పిదప, ప్రేమావేశచిత్తుడగు రాముడు ప్రవేశించి సీతాసక్తమగు మనస్సును నిగ్రహించుకొన యత్నించుట, ఇంతలో సీత చెలికత్తెలతో మరల గానవచ్చుట, సీత చెలికత్తెల సంభాషణమున సీత రామపరవశరాలై యున్నదని రాముడు గ్రహించి సంతసించుట, సీత మూర్ఛవోగా రాముడు సమీపించుట, చెలికత్తె లానందించి సీతను దేర్చుట, సీతను బెండ్లాడగోరువాడు శివధనుర్భంగము గావింపవలెనన్న జనకుని శపథము విషయము, రాము డందులకు సమర్థుడే యని చెలికత్తె లెంచుట, ఇంతలో జనక మహారా జేతెంచుట దెలిసి రాముడు నిష్క్రమించుట, నిర్లిప్తుడగు జనకమహర్షి సీతతో మాటాడుట, ఆమెకు జరుగబోవు వివాహము సంగతి దెల్పి విశ్వామిత్రుని గౌరవింప జేయుట యుందుగలవు.

నిర్వహణాంకము

నిర్వహణాంక మను పేరుగల ఏడవ యంకమున జనక చక్రవర్తి సత్రాంత మగుటయు, జనకు డిదివఱకే దశరథాదుల భార్యాసహితుల రప్పించుట, కర్మధర్మములను గుఱించిన జనకుని మనోహర సంభాషణము, శివధనుర్భంగమును గావించిన రామునికి సీత నిచ్చెద ననియు దాని నేకగ్రీవముగా నంద అంగీకరించినది లేనిది తెల్పు డనుటయు, సర్వప్రజలు ఏకగ్రీవామోదమును దెలుపుటయు, వసిష్ఠ విశ్వామిత్ర శతానంద మహర్షులు సీతారామకల్యాణమునకు దమ యానందమును వెల్లడించుటయు, ఇంతలో క్రుద్ధు డగు పరశురాము డేతెంచుట, రామాదులు దశరథ జనకాదులు నాతనికి నమస్కరింప నాతడు శాంతించి శిష్టరక్షణార్థము, దుష్టశిక్షణార్థము తన ధను వాతని కిచ్చి యాశీర్వదించి తాను దపోజీవనమున బ్రహ్మస్వరూపు డగుట కేగుట, దేవతలు పుష్పవృష్టితో వధూవరులగు సీతారాములను, ఊర్మిళాలక్ష్మణులను, మాండవీ భరతులను, శ్రుతకీర్తి శత్రుఘ్నులను ఆశీర్వదించుట, రాజసింహు డగు రాజు పాలింప వర్ణాశ్రమ ధర్మరక్షణము సర్వశుభములు కలుగుగాక యను భరతవాక్యము గలవు.

యజ్ఞఫలము భాసనాటకమే

ఈ నాటకము భాసునిదే యనుటకు శ్రీ పుసల్కరు మున్నగువారు తెలిపిన హేతువాద మిట చేర్కొందును. ఈ కథావస్తువు భాసుని యితర నాటకములతోడి సాజాత్యము నందియున్నది. ఇందలి నాందీ శ్లోకము :

"శ్లో. రామః కృపాయా భరతో మనుజః
పాయా త్స్వచాప క్షుభలక్ష్మణశ్చ
శత్రుఘ్న వీరో మునిమన్య రక్షీ
సదా రసోత్సాహవపుః ప్రసన్నః."*

*"శ్రీరాముండు కృపాళుతా భరత
సుశ్రీమంజు లాకారుడుఁ
చారుశ్రీ శుభ లక్ష్మణ ప్రథితుడున్
శత్రుఘ్న వీరుండు వి
స్తారి ప్రాభవ మానిచంద్ర కృత
యజ్ఞత్రాత కోదండ హ
స్తారూఢుండు ప్రసన్నమూర్తి
నిరతోత్సాహుండు మిమ్మోముతన్."

ఇది ఇతర భాసనాటకములందలి నాందీ శ్లోకముల వలెనే ముద్రాలంకార సంయుతము. ఇందు ముఖ్య నాటక పాత్రములు చక్కగా సూచింపబడుటే కాక రామ భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులు ప్రసన్నులై మిమ్ము రక్షింతురు గాక యనియు కృపాభరతుడు, శుభ లక్ష్మణుడు, శత్రుఘ్నవీరుడు నగు రాముడు మిమ్ము రక్షించుగాక యనియు చక్కని శ్లేషార్థము లిందు పొందుపఱుపబడినవి. ఇట్లే పాత్రల నన్నిటిని సూచించు పంచరాత్ర నాందిలో నిది సాజాత్యము నందియున్నది.

"శ్లో. ద్రోణఃపృథివ్యర్జున భీమదూతో
యః కర్ణధారః శకునీశ్వరస్య
దుర్యోధనో భీష్మ యుధిష్ఠిరస్స
పాయాద్విరాడుత్తరగోభిమన్యుః."

యజ్ఞఫలమునందలి స్థాపన భాసుని యితర నాటకములందలి స్థాపనలవలెనే సంక్షేపముగా నున్నది. అంతేకాక భాసునికి ప్రియతమ మగు ప్రయోగాతిశయపద్ధతియే యీ ప్రస్తావనమున గాననగుచున్నది.

ఇంతేకాక, 'నిష్క్రమ్య ప్రవిశ్య' మున్నగు శీఘ్రనిష్క్రమణ శీఘ్రప్రవేశములను సూచించు పదములు భాసనాటకము లన్నిట గలయట్లే యిందును గలవు, '(కర్ణే) ఏవమివ' మున్నగుమాటలు స్వప్నవాసవదత్తమునను యజ్ఞఫలమునను గలవు. ప్రతిజ్ఞాయౌగంధరాయణ చారుదత్తములలో ఈరీతిప్రయోగము లధికముగా గలవు. 'ఏవ మవిజ్ఞాతాని దైవతాన్యభిభూయంతే' అని యజ్ఞఫలమున గలదు. స్వప్నవాసవదత్తమునను నిట్లే కలదు. రాజ్యము భారవహ మని అవిమారకమునను రాజా 'సత్క్రతిభార వాహీ' అని ప్రతిమానాటకమునను గలదు. ఈభావమే యజ్ఞఫలమునను గలదు. ఇవి కాక ద్విపకేసరులతోడి యుపమానములు, వైదికధర్మగౌరవము, వయోశౌర్యములకు సంబంధము లేదన్న భావము, భాసుని యితర నాటకములలో నున్నట్లే యజ్ఞఫలమునను గలవు.

యజ్ఞఫలమునఁ జేర్పఁబడిన ఆశ్రమ వర్ణనము, సాయంకాల వర్ణనము, గ్రామజీవన వర్ణనము మున్నగునవి యెల్ల భాసుని స్వప్నవాసవదత్తమునను పంచరాత్రమునను అవిమారక బాల చరితములలోను ఆయాయీ వర్ణనములతోడి మిక్కిలి సాదృశ్యమును గలిగి యున్నవి. యజ్ఞఫలమున గల రాముని మదనావస్థ సరిగా నట్లే అవిమారకమున ద్వితీయాంకము నందు గాననగుచున్నది.

మఱియు, భాసుడు తలచు శ్లోకము రెండు పాదము లొకరిచేతను మిగిలిన రెండు పాదము లింకొకరిచేతను చెప్పించును. ఈ విషయమునకు యజ్ఞఫలమున పెక్కు లుదాహరణములు కలవు. (ii. 24; iii. 21, 23, 24; iv. 29) ప్రతీహారిపేరు విజయ యనియే భాసనాటకము లన్నిట గలదు. ఇట్లే యజ్ఞఫలమునను గలదు. సాధారణముగా భాసుడు విష్కంభమును ఇరువురు, మువ్వురు లేక నలువురు వ్యక్తులతో నడపును. ఇట్లే యజ్ఞఫలమున ఇరువురు గంధర్వులు, మువ్వురు భటులు, నలువురు కావలివారు ఆయా విష్కంభములలో పాల్గొందురు. బాణుడు భాసుని గుఱించి చెప్పిన:

"సూత్రధార కృతారంభైః
నాటకై ర్బహుభూమికైః
సపతాకై ర్యశో లేభే
భాసో దేవకులైరివ."

అను భావమునకు దగినట్లు యజ్ఞఫలమున నెన్నియో నిదర్శనములు గలవు. యజ్ఞఫలము సూత్రధారకృతారంభము కలదే. ఇందు బహు పాత్రములే కలవు. ఆ పాత్రములు వేఱు వేఱు జీవిత దృక్పథములకే చెందినవి. ఇందు బహు పతాకా స్థానములు నున్నవి. దశరథ మహారాజు రాణులతో జరపిన సమావేశము, రావణుడు రామాస్త్రములను దిరోహితుడై నడుమనే ఖండించుట, విశ్వామిత్రుని యజ్ఞము మున్నగునవి యిందులకుదాహరణములు.

ఇది కాక, "భాసోహాసః" అన్న జయదేవ మహాకవి వాక్యము యజ్ఞఫలమున విదూషకముఖమునను కావలి వారల సంభాషణ మూలమునను సత్యమని ధ్రువపడుచున్నది. 'యజ్ఞఫల' మతిపురాతన నాటకమని యందు దాహరింపబడిన ప్రాచీన శాస్త్ర గ్రంథములను బట్టియు ఇందు నాణెములకు సువర్ణములను నామ ముండియుండుట బట్టియు మనకు దేట తెల్లమగుచున్నది.

మఱియు 'యజ్ఞఫల' మున గల సలలితమైన భాషయు, స్వచ్ఛములైన యుపమానములును, సరళమైన పదములును నిది భాసకృతమే యనుటకు సాక్ష్యములు, భాసుడన్న బహు గౌరవము గల కాళిదాసు భాసుని భావముల నెన్నిటినో గైకొన్నటులు దృష్టాంతము లున్నవి. అట్లే యజ్ఞఫలము నుండియు పెక్కులు చూపవచ్చును. దీనిని ద్రిప్పి కొందఱు విమర్శకులు కాళిదాసు ననుసరించిన యొకకవి యెవడో యీ నాటకము వ్రాసియుండవచ్చు నను చున్నారు. వైతండికుడు హేతువాదమున కొప్పుకొనడని యజ్ఞఫలమున భాసుడు చెప్పినమాట అసత్యము కాదు కదా!

భాసనాటకములను బట్టి భాసుని ప్రధాన గుణము లని యేవి నిర్ణయింపబడినవో అవి యజ్ఞఫలమున గలవని పై విమర్శకు లిట్లు ధ్రువపఱిచిరి. అందుచే యజ్ఞఫలమునకు గ్రొత్తవ్రాతప్రతు లేమైన లభించి

యందు నాటకకర్త నామాదికము స్పష్టముగా గోచరించి యీ యజ్ఞఫల మన్యకర్తృక మని నిరూపించు వఱకు నిది భాసకృతముగనే యెన్నదగును.

యజ్ఞఫలము : భాసుని ప్రతిభాదికము

భాసుని యితరనాటకములందువలెనే యజ్ఞఫలమునను అతని ప్రతిభావిశేషములు లెక్కకు మిక్కిలిగా గానవచ్చుచున్నవి. ఇందు ముఖ్యముగా భాసుని పాత్రపోషణవైశిష్ట్యము నిరుపమానమైనది. అతని పద్యప్రియత్వమున కీ నాటకమును నిదర్శనమే యగును. అలంకార సంపద, సుభాషితావళి, ఆయా పాత్రల సంభాషణాచాతుర్యము, హాస్యరస పోషణము, శృంగారరస విశిష్ట పరిపోషణము, కరుణరస పోషణ, శాంతరసపుష్టి, వీరభయానక బీభత్సరసముల కొసగిన స్థానము, అద్భుతరస నిర్వహణము—ముఖ్యములగు నీ పట్టులలో భాసుని నిరుపమ ప్రతిభావిశేషములు చక్కగా బొడకట్టుచున్నవి.

పాత్రపోషణ వైశిష్ట్యము

దశరథ శ్రీరామ పరశురామ వసిష్ఠ విశ్వామిత్రాది ప్రధాన పాత్రల పోషణము నెంత యద్భుతముగా భాసు డిందు జూపినాడో అంత యద్భుతముగానే సామాన్యపాత్రలగు సుమంత్రుడు మంథర మున్నగు పాత్రముల విషయమునను గడుంగడు జాగరూకత జూపినాడు. సుమంత్రుడు మహారాజా హృదయము నెఱింగి యాత డాజ్ఞాపించుటకు బూర్వమే సర్వజనములను సత్కార పరంపరలచే సంతోషపెట్టిన సన్మంత్రిసత్తముడు. ఈతడు :

"జనపతి యాంతరహృదయం
బు నెఱింగి యమాత్య పుంగవుండు శుభంబుల్
పొనరించె ధర్మసంగతి
గను నపవర్గంబు పరమకల్యాణంబున్."

అన్న ప్రశంసకు బాత్రుడైనవాడు. ఈతడు వ్యర్థ ప్రసంగములలో గాని అతిప్రసంగమున గాని పాల్గొన నొల్లని యథోచిత కార్యప్రవర్తకుడు. "వైతండికుడు హేతువాదమున కొప్పుకొనడు. ఈతనితో మనకు బని యేమి" యని యొక్క మాటలో విదూషకుని వదలించుకొనిపోయి నిజకార్య తత్పరుడయిన యాదర్శ మంత్రిసత్తము డితడు.

ఇట్టి మోనస్యుడగు మంత్రికతనముననే దశరథ మహారాజు చక్కగా రాజ్యపాలనము జేయుటయు నా రాజ్యమున :

"దొంగలు లేరు రాజ్యమున
దుష్టులు వేదము లమ్మువార ల
న్యాంగన గోరువారు మఱి
వానెకు వారును ద్యూతకారు లె
న్నం గనరారు మందునకు......"

ఇంతే కాదు, దశరథుని పాత్రపోషణ మెంత శ్లాఘాపాత్రముగా భాసు డిందు నిర్వహించినాడో చూడుడు. దశరథుడు :

"సవనశతంబు లొక్కయెడ జల్పను;
జూచుకొనన్ స్వకార్యముల్
వివిధము లొక్కవంక; సరివీరుల
నుక్కడగించు టొక్కటన్;
మిత్రులగ దన్పు నొక్కడల మిత్రుల;
నొక్కట పేట కేగు ని
ట్లవిరళ కార్యభారమున నందను
దుఃఖ మొకింతయేనియున్.
"తరుణవయస్కునట్లు సతతంబు
నొనర్చును స్వీయధర్మముల్ ;
పరిణతి నందినన్ వయసు పాయదు
తేజము రాజచంద్రునిన్;
నరవరచంద్రు పేరు వినినన్ గనినన్
జనముల్ రవంతయేన్
దురితమువంక బోరు విడుతు ర్నక
లాఘము లొక్క వ్రేల్మిడిన్."

దశరథుడు రాజ్యము చేయుచుండగా :

"కాలవర్షంబు గురియు మేఘంబు లెపుడు
ఈతిబాధలు లేక సస్యేందిర కృషి
ఫల మనంత మొసంగును; అలఘు పుణ్య
కవిత దైవానుకూల్యంబు కలుగబట్టి."

ఆ మహారాజునకు గల సంతృప్తికి గారణ మిది :

"కంటిని ఆత్మసౌఖ్యమున కంటె
ప్రజాసుఖ ముత్తమంబుగన్......'

అతడు రాజ్యము చేయుచుండగా

"రిపుభయ మింతయేనియు ధరిత్రిని
లేదు; సమస్తమానవుల్
విపులనయార్థ సంపదల విక్రుతి
గాంచిరి; అనవస్తుదు
శ్చపలత గాంచువారును రుజా
ధురులై విలపించువారలున్;
గపటము జూపువారలు నకాల
మృతిన్ గనువారు లేరిటన్."

సర్వలోకములకు సర్వకాలములకు నాదర్శప్రాయమైన రామరాజ్యమునకు ప్రాతిపదిక వేసిన మహారాజు దశరథుడు. ఈతని రాజ్యపాలనమే యిట్లున్నదన్న నిక రామరాజ్య మెట్లుండునో యూహించుకొనుమని చమత్కారముగా భాసుడు సూచించినాడు.

సందర్భానుసారముగా నిట్లు పాత్రముల శీల చిత్రణము చేయుటలో భాసుడందె వేసినచేయి. రాజునోట రాణుల శీలముల నెట్లు చక్కగా భాసుడు వ్యక్తము చేసినాడో కనుడు.

కౌసల్య :

"ఉత్తమవంశ ప్రభవయు
నుత్తమపత్నియును నా మదుపలాలిత య
త్యుత్తమసుందరి..."
"మూసిన ముత్తియంబు మును
ముందటవచ్చిన లక్ష్మి, దివ్య శో
భాసముపేతకోటి సుమభవ్య
లలితాంగి నాయెడందలో
భాసిలుమాననీయ పతిభక్త......"

సుమిత్ర :

"సర్వంసహా క్షమలోవన
గర్విణి మన్మిత్రమా సకలసంగతులన్
సర్వవశంవద..."
"వ్రతనియమావళీపరమ వంద్య
కృశాంగి, ముఖాంబుజప్రభా
వితతసుభాంగి, ఉత్తమవివేకవతీ
మణి, నోటగట్టిగా
నతివ తమిజెంగియున్ బలుకదర్ద
నిమీలిత నేత్రకాంతిద
వతబహుసౌఖ్యదాయక సుభప్రద
యామె నుతింప నెల్లదే?"

ఇంతేకాదు :

దురభిమానరోషములు మంచునకు గొనదు
సర్వమిత్రసుమిత్రయా సత్యముగను
అత్మకామానుసారిణి అహరహంబు
నాయెడంద జయించిన నాతి యామె."

ఇక రామపట్టాభిషేకవిఘ్నకారిణి యని జగముచే నేటికిని నిందింపబడుచునే యున్న కైకేయి శీలము పరమ నిర్దుష్టముగా నితడు చిత్రించినాడు. ఆమె స్వభావము నెంత చక్కగా దశరథుని నోట గవి చెప్పుచున్నాడో కనుడు :

"ఏకార్యంబు నెఱుంగవి
యీకాంతకు ముక్కునందె రొసగను గోపం
బేకాని విక్రమాన్విత
వాక్షమము బాపి యొసగు నాకుంగాసెస."
"ఈ మెరోషము పరిగణియింపరాని
దసను శౌర్యప్రణయ శీలయగుటచేత
తెలపభంధోనుబద్ధ వృత్తంబురీతి
శీఘ్రమున నేప్రసాద సంసిద్ధి గుర్చు.'

ఈ మహోమభావురాలగు కైకేయి దాయభాగ విభాగ ప్రసంగసమయమున రాజుతో సవతులయెదుట నెంత పవిత్రముగ మాటాడుచున్నదో చూడుడు :

"అగుణవంతునికంటె మేలగును సుగుణి
గుణులగుణవత్తరుడు మేలు కోటిరెట్లు
భాస్వరము రాత్రి వెలుగుదీపంబుపగిది
గాని యడిరెయింత మధ్యాహ్న భానుముందు.

"భరతుడుగుణి యగు గుణవ
త్తరుడగు రాముండు కాన దశరథ ఔరా
జ్యరమం గైకొన సుగుణా
భరణుండతడతనికన్న బరముకు కలడే?"

ఇట్లే ప్రతి పాత్రము విషయమునను గడుజాగరూకతతో దూచినట్లు మాటలు వేయుచు ముక్తసరిగ వలసిన విషయములన్నియు వచ్చునట్లు శీలచిత్రణము జేసిన శిల్పిరత్నము భాసమహాకవి. జనకరాజర్షినిగూర్చి

"రాజత్వంబున సుస్థిరుండయిన
దుర్గ్రాహంబు నొబ్రహ్మస
త్తేజంబంది వెలుంగురాజ
ఋషి; యుత్తీర్ణుండు జ్ఞానాంబుధిన్,
భ్రాజిష్ణుండు నిరస్తదైవయుక్
విజ్ఞానంబుచే; సంసృతిన్
రాజైయున్నను శాంత
మూర్తిపరమప్రాజ్ఞుండు..."

అన్న మాటలును, ఆ మహామహుని నోట బలికించిన

"కలిగినట్టి దుఃఖంబును దొలచుకొన్న
నాను మిక్కలి యానంద మట్లుకాక
సుఖ మెఱుంగక దుఃఖంబు చొప్పుగన్న
నొక్క కార్యము కూడను జక్కబడదు."

"కడచిపోయిన కాలాన గన్న దుఃఖ
మెంత త్వరలోన మఱచిన నంత సుఖము."

"కర్మపరము సమస్తంబు గాన గర్మ
విడువ శక్యుండుగా నెట్టి విజ్ఞుడైన
ధర్మయుక్తకర్మంబు నిత్యంబుజేయ
సజ్జనుడు నిర్మలంబైన శాంతి బడయు."

మున్నగు వాక్యరత్నములును భాసుని పాత్రపోషణానిపుణతకు వారిని పాత్రోచిత భాషాప్రయోగ కళావిశిష్టతకు నిదర్శనములు.

ఇట్లే భాసుడిందు పోషించిన పరశురాముని శీలము నిరుపమానమైనది. భవభూతి యంతటి మహాకవి కూడ యవతార పురుషుడగు పరశురాముని దశరథ జనకరాజర్షులు రామాదులు నోటికి వచ్చిన మాట లని

యుద్ధమునకు సిద్ధపడినట్లు తన మహావీర చరిత్రమున గల్పించినాడు. అట్టి రామద్వయ సమాగమ ప్రధానోద్దేశమేమన భృగురాము డవతారమును జాలించుచు దన తేజమును రామతేజములో నైక్య మొనరించి తన ధను వాతని కొసగి దుష్టశిక్షణ శిష్టరక్షణ కార్యకలాప మాతనిపై విడుచుటయే. ఈ యాంతర రహస్యమును జక్కగా గ్రహించి ఆ సమాగమసమయమున నన్ని పాత్రముల శీలముల నత్యద్భుతముగా నిర్వహించిన దొక్క భాసుడే. అదియు నీ యజ్ఞఫలముననే. క్రుద్ధుడై వచ్చిన పరశురాముని దశరథ జనకాదులు రామలక్ష్మణాదులు వసిష్ఠ విశ్వామిత్ర శతానందులు నమస్కారనతశిరస్కులచే శాంతి పఱచిరి. ఆ మహాత్ముడు:

అది యొఱిగినవాడే యగుట రాము నాశీర్వదించి తన కోదండము నొసంగి:

"పాపుల బరిమార్చుటకై
చేపట్టుము నీవు దీని; సిద్ధులు సర్ముల్
ప్రాపించి శరణుచొచ్చిన
నే పగిదిని వారి గాచి యొసగుము రామా!"

అని శాసించి తాను శాంతుండై నిష్క్రమించును. ఇంతకు నాతడు చేసిన పను లెల్ల ధర్మరక్షణార్థము, ఖల శిక్షణార్థము నని భాసుడు పరశురాముని నోట నే పలికించి యాతనిశీల మత్యున్నతముగ బోషించినాడు.

"అలఘు బ్రహ్మవిఘాత దర్పిత మహా
హంకారులై వైదికో
క్తుల బాటింపని క్రూర భూపతుల
నే గ్రుద్ధుండనై చంపితిన్
బ్రళయాగ్ని త్వర నెల్లరన్........."

వైదికోక్తుల బాటింపని క్రూర భూపతుల జంపుటకే యవతరించి ఆ పని యైనవెనుక నవతారము చాలించె నని భాసుడు చక్కగా సూచించినాడు.

అలంకార సంపద : సుభాషితములు

స్పష్టమై స్వచ్ఛమైన భాసుని యలంకారములు త్రికాలాబాధ్యములై తీరుదీయములు గలిగిన సుభాషితములు, నీ నాటకమున లెక్కకు మిక్కిలిగా నున్నవి.

''సరసులోని యగాధంపు జలములోన
నెసగు నుత్తమ మాన సౌకసము లనును
సకల రసపూర్ణ కవిచిత్త పద్మ మందు
బరగు నుజ్జ్వలనూత్న భావంబు లనగ''
''పర వనితయైన నీమె ద్రుపద్పియైన
నామన స్సెట్లు పరుగెత్తు నీమెపైకి
మనసె కాద కృత్యాకృత్య మతి వివేకమునకు నుత్తమ ప్రామాణ్యమన ధరిత్రి''
''అల్పకాయము గలదియే యైనసింహ
మధిక కాయముగల యేను నణచుగాద!''
''కేసరినిసుంగు తరుః చెల్లగింప గనునె?''
"కాలవశమున బుణ్యంబు క్షయము నొంద
సారహీనము లౌనెట్టి సంపదలును.''

ఇట్టెన్నియైన జూపవచ్చును.

నవరస పోషణము శృంగారము

ఈ నాటకమున నవరసపోషణము ఆయా తావుల జక్కగా నిర్వహింప బడినది, ఇందు ప్రధాన రసము శృంగారము. ఇది మిథిలోద్యానమున సీతారాముల పరస్పర వీక్షణములతో నారంభమై రామానురక్తయై మూర్ఛిల్లిన సీతను రాముడు సమీపించుటతో వృద్ధియై సీతాకల్యాణమున శుభిపర్యవసానము నందినది. ఇందలి శృంగారము పరమ పవిత్రమైనది. నాయకుడగు రాముని ప్రణయము అస్థానమున గాక స్వస్థానమున నగుట యొక విశేషము. మఱి యిది పేలవములగు కచకుచాది వర్ణనములతో గాక కేవలము స్త్రీ సౌందర్య ద్యోతకములగు ముఖకాంతి సౌందర్యములతోనే సంబంధించినది.

"స్వచ్ఛశారదశశిమనోజ్ఞంబు మొగము"
"ఆజగనోహ్మహనాంగి" "కుసుమ పేశలసు గాత్ర"
"అమెపూర్ణేందువదన రమ్యత్వమహహ"
"సుందరీరత్నవదనారవిందముగని
మన్మథుడు నాట్యముంజల్పు మహితభంగి."
మున్నగు మాటలతోడను;
"అమెజూడకయాకన్ను లార యొందు
మూడజాలక యున్నవి..."
"కాంచగంటిని గన్నులకవుడీల
నమృతనిష్యందియా నీమె యాననశశి"

మున్నగు మనోహరభావములతోడనే కాని నీచ శృంగారమునకుగాని గతానుగతికమగు నవయవ వర్ణనములకుగాని పోక భాసు డిందలి సీతారామ శృంగారమును బవిత్రతర మొనరించినాడు.

హాస్యరస పోషణము

భాసుని హాస్యరస పోషణమునకు దొలుతటి యంకమునందలి విదూషక కాంచుకీయ సంభాషణము చక్కని యుదాహరణము. ఇదికాక, నాల్గవ యంకమునకు బూర్వమునగల ప్రవేశకలో జనకరాజ ప్రాసాదమున మాశవకుడు, ధమకుడు, దంతిలుడు, గోపిలుడు అను నలుగురు వైతాళికులు జరిపిన సంభాషణము, విదూషకుడు వచ్చిన

పిమ్మట అతడు విశ్వామిత్రుడు ఉభయులో మునుఁగెనని వికృతముగా వర్ణించిన వర్ణనములు మున్నగునవి అబాధకములైన భాసుని హాస్యసంభాషణములకు సాక్ష్యములు.

కరుణరసము

విశ్వామిత్రుని వెంట నరుగు రామలక్ష్మణులు గ్రామసీమల గనుచు వృద్ధగోపికతో జేసిన సంభాషణను, తమ కపకారము చేయుచున్న మృగములనైనను జంపఁజాలదనియు నది యొక్కనాడు కొవరాని చో విచారించెదనని యామె చెప్పిన పట్టులను కరుణరసము లలితముగా జూపబడినది.

వీరభయానక బీభత్సరసములు

రాముడు తాను విడిచిన రెండుబాణములు వ్యర్థములైనపుడు వీరగర్జన మొనరించి భయంకరముగా:

"అమితంబైన ప్రకాశముం గలుగు
సీయాగ్నేయ దివ్యాస్త్రము
త్తమభంగిన్ దరుసంతతిన్
తృణములో దగ్ధంబు గాఁజేయుచున్
విమలాస్త్రంబటు చేయలేనియెడ
లన్ వెవ్వెంట నేనాడుదే
హామభస్మం బొనరించినైచుత!
అమోఘాస్త్రంబు పార్థంబుగన్."

అన్నపుడు వీరభయానక రసములు, పిప్పల వృక్షము నాకులు చిల్లులు పడియుండుటయు, రథము గుఱ్ఱములు కానరాకుండ వాని యానవాళ్లు గనిపించుటచే గలిగి పాఱిపోయిన సైనిక స్థైలస్థితి గనుగొన్నపుడు బీభత్సరసము పోషింపబడినది.

శాంతరసపోషణము.

జనకరాజర్షిశీలపోషణమునపట్ల శాంతరసము చక్కగా నిరూపితమగుచున్నది. "జన్మాంతరమో, ఏమైనను జీవి స్వకృత్యములలో నిబద్ధమై ఎదుటివారెల్లరు తన బంధువులని భ్రమపడును. ఏది యెట్లు జరుగవలయునో యట్లే జరుగును. నీ వెట లేగవలయునో యటకే రేగుదువు" మున్నగు జనకుని వాక్యములు శాంతరస ప్రతిపాదకములు.

"ఒక్కఁడయ్యును మార్యంకు పెక్కగతుల
గాంతిపుంజము వెదదల్ల గాంచుమటులు
ఒక్కఁడయ్యును నాత్మ తా బెక్కుగతుల
విని:కృత్యంబులొనరించి వెలయుచుండు"

అన్న జనకుని విజ్ఞాన విశేషమున శాంతరసము పారముగన్నది.

అద్భుతరసము

భరతలక్ష్మణ శత్రుఘ్నుల ధనుర్విద్యా ప్రదర్శనమునను, శ్రీరాముడు శివధనుర్భంగ మొనరించిన పట్టునను, శ్రీరామ లక్ష్మణులు రాక్షసులను పెక్కువిధముల తాఁ బ్రోలి మార్చిన సుబాహుల నుక్కణచు పట్టునను అద్భుతరసము పోషింపబడినది. అదికాక:

"వలువయు విష్ణుపున్ శివుడు
నారదతుంబురు లింద్రుడున్; సుకూ
హలులయి కల్పవృక్షకుసుమా
వళి జల్లుగ నుంగకార్థమై
సలలితరీతి జిమ్మదును సర్వ
సుపర్వులు; మాదుమంద్రి ని
స్తుల బహు వాద్యఘోషములతో నిట
నయోధ్యకు పెండ్లి ముచ్చటల్."

అను పట్టునను అద్భుతరస పోషణము గలదు.

ఉపసంహారము

ఈ విధముగా 'యజ్ఞఫల'* మను నూతన భాస నాటకము నవరస సంపదలకు మనోహరాలంకార సుభాషితములకు భాసుని ప్రతిభా విశేషములకు నాలవాలమైన దనుటలో నత్యుక్తి లేదు. కాలగర్భమున లీనమైయున్న ఆ మహాకవీశ్వరుని యితర నాటకములు నితర గ్రంథములు బయలుపడి సంస్కృత వాఙ్మయాకాశమున ధ్రువతారలై వెల్గొందు సుముహూర్తము త్వరలో విచ్చేయుగాక!

---

*"యజ్ఞఫల" నాటకాంధ్రీకృతికి [illegible] ఫిబ్రవరి, మార్చి, ఏప్రిలు 'భారతి' సంచికలు చూచునది.

ఆత్మపరీక్ష

★

శ్రీ పన్యాల రంగనాధరావు

1

"నేనెందుకు పనికొస్తాను?" అనుకున్నాడు శ్రీనివాసరావు. తన ప్రశ్నకు వెంటనే తనే సమాధానం చెప్పుకున్నాడు.

"ఎందుకూ పనికి రాను!" అని!

ఈ విధంగా సమాధానం చెప్పుకోవటం, కేవలం చేతకాని పని అంటూ తోచిన మరుక్షణమే శ్రీనివాసరావు అభిప్రాయం మారింది.

"అదేం మాట? ఎందుకూ పనికిరాకపోవట మేమిటి? ఎవరు మాత్రం ఎందుకు పనికొస్తున్నారు? ఎవరికి తోచినట్టు వాడు ఎందుకో ఒకందుకు పనికొస్తున్నట్టే, నేనూ పనికొస్తున్నాను. నా ప్రయోజకత్వం నాదీ!" అనుకున్నాడు తను.

ఒక ఏడాదిపాటు పట్నంలో గడిపాక, మళ్లా స్వస్థలానికి వచ్చి, ఇరవై నాలుగు గంటలయిందేమో! అందరికళ్లూ తనమీదే ఉన్నట్టున్నాయి. అంతా తన్ని వింతగా అనుమానంగా చూస్తున్నట్టనిపించింది.

పట్నం వొదిలేసి, ఇప్పుడిట్లా రావటం ఎంతవరకూ సమర్థించుకోవచ్చును?

తను చేసే ఒక పనికీ కూడా ఒక నిర్ణయమంటూ ఎన్నడూ ఉండటం లేదు. చేసేపనులు ఎట్లానూ చేస్తున్నాడు. పరిణామాలు చూస్తే మరొకవిధంగా ఉంటున్నాయి. తను చేసేపని ఎంతవరకూ సమంజసమనే ఆలోచనవస్తే, అది కేవలం సమంజసమే అని, అప్పటికప్పుడు తోస్తున్నది. తీరా ఒక పని చేశాక, ఆపని ఎందుకు చేశానా అని, ఆ తరువాత పశ్చాత్తాపం చెందవలసివస్తున్నది. దీనంతటికీ కారణం ఏదీ కనిపించదు. ఆత్మపరీక్ష చేసుకొనే టప్పుడల్లా, అడుగడుగునా ఇటువంటి పశ్చాత్తాపాలు పడుతున్నాడు తను. ఆత్మపరీక్ష చేసుకోకుండా ఉండటం చేతకావటం లేదు తనకు.

ఈ ఆత్మపరీక్ష చేసుకోవటానికే, ఇంత సేపటికి తనకు, వ్యవధి అంటూ చిక్కింది.

ఇంటికి మైలుదూరంలో ప్రవహిస్తున్న శారదానది అంటే శ్రీనివాసరావుకి ఎంతో ఇష్టం. నది వొడ్డున, ఎన్నడో తను చూసుకున్న ఏకాంతస్థలం, ఇప్పటికీ కూడా నిర్జనంగానే ఉంది. ఆ చోటు తన కెంతో నచ్చింది. తన ఆత్మపరీక్షలలో చాలాభాగం ఇక్కడే జరిగినై! ఇటూ అటూ, దాదాపు వంద గజాల దూరంలో, ఎవరో తెచ్చి పడేసినట్టు, రెండు పెద్ద బండరాళ్లు. రెండింటి మధ్యనుంచీ, నదిలో కొంత నీరు, చిన్నపాయగా, పోయేచోట, మరో చిన్నరాయి. సుమారు ఒక ఫర్లాంగుదూరంలో రైలు వంతెన. ఇరవై నాలుగుగంటల క్రిందట, సరిగ్గా ఇదే సమయానికి, మెయిలులో వస్తున్నప్పుడు ఈ వంతెన దాటాడు!

చిన్నరాతిమీద కూర్చుని, వెనకటి రోజులలో పద్యాలు రాసేవాడు శ్రీనివాసరావు. అక్కడే కూర్చుని, తను రాసిన రెండుమూడు నాటకాలు రేడియోవాళ్ళు ప్రసారం చేశారు! తను పత్రికలలో ప్రచురించిన అనేక కథలకు కూడా, తనకు 'ఇన్స్పిరేషన్' ఇచ్చింది, ఆ చోటే!

తన స్వభావం ఎటువంటిదో శ్రీనివాసరావుకి, పూర్తిగా తెలీదనలేం. దీనికి తన ఆత్మపరీక్షే బాగా దోహదంచేసింది. ఎందువల్లనంటే, తనవంటి స్వభావం కలవాడు, పద్యాలు అల్లటానికీ, కథలు రాయటానికీ పూనుకోవటం సాహస మనిపించింది. అయినప్పటికీ ఎదురొక్కకుండా ఉండటమూ లేదు. రాయటం మానటమూ లేదు. తను రాసినవాటిలో యథార్థ జీవితం ఎంతవరకూ ప్రతిబింబిస్తున్నదన్న ఆలోచన వచ్చినప్పుడల్లా, అది తనకు చేతకాని పని అనిపించింది. వెంటనే మళ్ళా, చేతకాకపోవట మేమిటి? అనే అహంకారం బయల్దేరేది. దేశంలో ఈనాటి పరిస్థితులూ, ఆర్థికదుస్థితీ, ఎక్కువ తక్కువలూ, వర్గభేదాలూ, వర్ణభేదాలూ, వ్యత్యాసాలూ, రాజకీయాలూ, సాంఘిక దురన్యాయాలూ, ఇటువంటి వాటిల్లో ఇమిడిఉండే సమస్యలను ఆధారంగా చేసుకొని కథలు రాసేవాడు. అయితే కథ రాయకముందూ, అచ్చుకాకముందూ ఉండే ఉత్సాహం ఆతర్వాత ఉండేదికాదు. తను

రాసినదంతా యథార్థానికి దూరమనే అనుమానం తోచేది.

అయితే, ఇన్నాళ్ల తరువాత, తను మళ్ళీ, ఈనాటికీ, ఇదే చోటికి, కథ రాయటానికిగానీ, పద్యమల్లటానికి గానీ, రాలేదు. నిజానికి అందుకు అవసరమైన ఉద్రేకం కూడా కలగటం లేదు.

తన దృష్టిలో ఎంతో ఆదర్శప్రాయంగానూ ఏకాంతంగానూ ఉన్న ఈ చోటికి, వీటన్నింటికన్నా మరో ప్రత్యేకత ఉన్న విషయం, శ్రీనివాసరావు ఇంత త్వరలో మరిచిపోలేడు. దాదాపు రెండేళ్ల కిందట, తన జీవితంలో ఎంతో మార్పు తీసుకొచ్చిన సంఘటన, సరిగ్గా ఇక్కడే జరిగింది. ఈ రెండేళ్లలోనూ తను పొందిన అనుభవాలకి అది నాంది అయింది. సరోజినిని, తను మొదటిసారి కలుసుకున్న సంఘటన అది!

ఎంత విచిత్రమైన వ్యక్తి - సరోజిని!

2

శ్రీనివాసరావుకి, ఆ రోజులన్నీ ఇప్పుడు మళ్లీ జ్ఞాపకం వచ్చి, కలవర పెట్టసాగినై. నిజానికి, ఈ రెండేళ్ల జీవితాన్ని ఆత్మపరీక్ష చేసుకోటానికే, తను మళ్ళీ ఈ చోటికి వచ్చాడు.

సరోజిని, తన జీవితంలో అడుగు పెట్టడానికి పూర్వమే, అప్పటికి, అయినకాటికి చదువుకి స్వస్తి చెప్పి, సంవత్సరమై జీవితాన్ని ఎదుర్కోవడం నేర్చుకునే ప్రయత్నంలో ఉన్నాడు తను. తండ్రి పెద్ద ఆస్తి లేమీ విడిచిపెట్టిపోలేదు. అతను ఒక దర్జా బతుకు బతికి హఠాత్తుగా గుటుక్కు మన్నాడు. తండ్రి, ఆనందంగా అన్నీ అనుభవించాకనే పోవడం, తను పూర్తిగా ఆమోదించాడు. అయితే తండ్రి పోయినప్పట్నుంచీ, తనూ తల్లీ, మామయ్య పోషణలో ఉండవలసివచ్చింది. ఇట్లా ఎంతకాలం సాగుతుంది? ఇక తన బతుకేదో తనే చూసుకోవాలి.

ఇది, శ్రీనివాసరావు జీవితసమస్య. తండ్రి పోయి సంవత్సరం కావస్తున్నది. తనకు కేవలం పాతికేళ్ళే నిండినా, ముప్ఫయి అయిదేళ్లు నిండినట్టుంటున్నది. ఎందుకూ పనికి రాకుండానే, పెద్దవాణ్ణి అయిపోతున్నానేమో అనిపించేది. తన జీవితంలో అప్పుడే మొదటిసారి ప్రశ్నించుకున్నాడు కూడాను—"నేనెందుకు పనికొస్తాను?" అని.

తన మనస్తత్వాన్ని ఆత్మపరీక్ష చేసుకోవడంతో, తనగురించి, తనకే భయం వేయసాగింది. తను చేయగలిగేది ఏమిటో స్పష్టంగా తెలీటం లేదు.

తను ఉద్యోగమనేది చేయగలడా? ఎటువంటి ఉద్యోగం చేయాలి? ఉద్యోగం అనేది ఎవరిస్తారు? తనకోసం ఏ ఉద్యోగం సిద్ధంగా ఉందనీ? అసలింతకీ, ఉద్యోగం అంటే ఏమిటి? ఇటువంటి ఉద్యోగప్రశ్నలన్నీ శ్రీనివాసరావుని బాధించసాగినై.

ఎమ్మేలు పాసవుతున్న వాళ్ళకు దిక్కులేకుండా ఉంటున్నది. తన్ను చూసే దెవరూ? తనకున్న చదువుకి ఏపాటి ఉద్యోగం వస్తుంది? పట్నంపోయి, ఏ పత్రికలవాళ్ళనైనా ఆశ్రయిస్తే, ఇంత దొరక్కపోదేమో! తన రచనలతో పరిచయమున్న పత్రికలవాళ్ళలో ఒక్కరేనా కనీసం, తనకాపాటి ఆసరా కలిగించకపోరేమో!

ఈ ప్రయత్నం చేస్తే బాగానే ఉంటుందనిపించింది శ్రీనివాసరావుకి. తనవంటివాడికి ఇంతకన్నా వేరే ఆలోచనకూడా తట్టదనిపించింది. తను పట్నంపోయి ఉద్యోగం చూసుకొని వచ్చేవరకూ, తల్లి, మామయ్యదగ్గరే ఉంటుంది. మామయ్య కాదంటాడా?

ఆలోచించినకొద్దీ, ఈ పద్ధతే చాలా బాగా ఉందనిపించింది శ్రీనివాసరావుకి. ఉద్యోగం దొరికినా దొరక్కపోయినా, కొన్నాళ్లపాటు తిరిగి రావచ్చును. అదివరకు పట్నం ఎన్నడూ పోలేదు. ఇది ఒక మార్పుగా కూడా ఉంటుంది.

ఏదో ఒక పత్రికలో చేరవచ్చుననే ఆలోచన బాగానే ఉంది. కాని, ఏ పత్రికలో చేరాలి? ఎవరితో ఏం మాట్లాడితే, ఏం సమాధానం ఇస్తారో!

'ఉద్యోగమా?' అని ఎవరన్నా చిన్ననవ్వు విసిరితే తను ఏం చేయాలి? 'నువు ఉద్యోగం చేయటానికి కూడా పనికొస్తావా?' అనే అర్థం ఆ మాటలలో తనకు వెంటనే స్ఫురించకపోదు. తను ఎందుకు పనికొచ్చేటట్టు? ఈ ప్రశ్న మళ్లీ ఎదురైంది. చూస్తే,

ఇది, తన జీవితాంతం వెంటతరిమే ప్రశ్నలాగా కనిపిస్తున్నది. దీనికి సమాధానం ఏమిటి?

ఆట్టే మంది, తెలీనిచోట ఉద్యోగం దొరికేటంత సులభంగా, తెలిసినచోట దొరకదు. ఈ ముక్క తనకు చాలాకాలం కిందటే, ఒక మిత్రుడు చెప్పి పట్నం పోయినాడు. ఆ మిత్రుడు ఇప్పుడెక్కడుంటున్నాడో! వాడు—వాడిపేరు రామచంద్రం. ఏ సమస్యనైనా ఇట్టే ఎదుర్కొంటాడు. ప్రతీ చిన్న విషయానికీ, తనలాగ ఆట్టే మథనపడడు: తనకన్నా ఏ రెండుమూడేళ్ళో పెద్ద. అంతే. వాడు, చదువు మధ్యలోనే తెగ్గొట్టుకొనిపోయినాడు. ఆడవాళ్లను వల్లో వేసుకొనటంలో కనపరిచే నేర్పు, వాడు చదువులో కనపరచలేదు. అయితే నేం? స్నేహితుడుగా మంచివాడే. పట్నం పోగానే వాడికోసం వెదకాలి. వాడి ఎడ్రసేనా తెలిసిఉంటే తను ఉత్తరం రాసేవాడే!

అస్తిమితంగా ఉంటున్న తన ఆలోచనలకు, ఈ రామచంద్రం ఇట్లా జ్ఞాపకం రావటం, ఏదో గొప్ప సమస్య ఇట్టే విడిపోయినట్టనిపించింది శ్రీనివాసరావుకి.

3

శ్రీనివాసరావు 'పథకం' అడ్డం తిరిగింది! తన పథకానికి విరుగుడుగా, మామయ్య మరో పథకం ఏనాడో వేసుకొన్నట్టు కనిపించాడు.

"ఈ మాత్రానికి పట్నందాకా పోవాలిట్రా? చాల్లే, మన బతుక్కి ఇక్కడే ఏదో ఒకటి చూసుకోవచ్చు. నేను మాత్రం చూడటం లేదనుకున్నావా ఏమిటి?" అన్నాడు మామయ్య.

చూసి పెట్టాడు కూడానూ! సరిగ్గా తను చేస్తున్నటువంటి ఉద్యోగమే—మామయ్య, తనకు తెలిసిన ఒక ప్లీడరు దగ్గర గుమస్తాగిరీ కుదిర్చాడు. ఇటువంటి ఉద్యోగం చేయటం చాలా అన్యాయమనిపించింది.

మామయ్యకు, తన అభ్యంతరం ఎందుకు తెలియచేయలేక పోయినాడో, శ్రీనివాసరావుకి అప్పట్లో తట్టలేదు. మామయ్యదగ్గర తనకు భయమని కాదు. మామయ్యపోషణలో ఉంటున్న తనకు, అభ్యంతరం చెప్పేటంత, ధైర్యం లేకపోయి ఉండొచ్చును. మామయ్య, సంవత్సరంపాటు, తిన్నా తన తల్లినీ పోషించటానికీ, తను పట్నం వెళ్ళకుండా చేయటానికీ, ప్లీడరు గుమస్తాపనిలో ప్రవేశపెట్టించటానికీ కారణం కూడా లేకపోలేదు!

తనకూతురు అరుంధతికోసం, తనను మొగుణ్ణి, మామయ్య, తన పథకంతో బంధించి వేసినట్టు స్పష్టమవుతూనే ఉంది. అరుంధతిని తనకే కట్టిపెట్టాలని, మామయ్య మొదట్నుంచీ ఆలోచిస్తున్న విషయం కొత్తకాదు.

అరుంధతిమీద తన మనసు పోయిందీ లేనిదీ స్పష్టంగా తెలీలేదు. ఆ పిల్ల, చూపులకి ఫరవాలేదు. అయితే నేం? చాకలిపద్దు చూడటానికి కావలసిన అక్షరజ్ఞానం కూడా లేదు. ఇంట్లో ఆ పిల్ల, బండచాకిరీ చేస్తూఉండటం తను నిత్యం చూస్తున్నటువంటిదే. తన మామయ్య 'పథకం' ప్రకారం, ఇక మిగిలింది, అరుంధతిని, తన కిచ్చి పెళ్లిచేయటమే!

సరిగ్గా, ఇటువంటి పరిస్థితిలోనే శ్రీనివాసరావు జీవితంలో సరోజిని అడుగుపెట్టడం తటస్థించింది.

తన ఇష్టాయిష్టాల ప్రసక్తి లేకుండా మామయ్య ఇష్టానుసారం నడుస్తున్న తనకు వ్యక్తిత్వం ఎక్కడుంది? తనపట్టుకు తనే నిర్ణయించుకుని, ఆప్రకారం చేసుకోగలిగే శక్తి ఎక్కడుంది?

ఇంతకీ తను ఎందుకు పనికొస్తున్నట్టు?

ఈ ఆలోచనలతోనే, ఒకనాడు తను తన ఏకాంతస్థలానికి పోగా, తను కూర్చొనే రాతిమీదనే సరోజిని కూర్చొనిఉంది!

అంతకు ముందు సరోజిని ఎవరో తనకు తెలీదు. రెండుమూడు రోజులక్రిందటే సరోజిని అక్కడికి వచ్చింది.

"మీకోసమే నేను వెతుక్కుంటూ వచ్చాను" అని, సరోజిని, మాటల సందర్భంలో అంటే, తను నమ్మలేదు. సరోజినిమీద అనుమానంకూడా వేసింది తనకు.

సరోజినికి పాతికేళ్లుంటై. చూసిననాడే, తన కళ్లు చెదిరినై. స్త్రీలో ఎటువంటిఅంద ముంటుందో తనకు అర్థమయినట్టయింది.

సరోజిని, తన్ను వెతుక్కుంటు వచ్చానన్న మాటలో, దాపరిక మేమీ కనపరచలేదు. కుండ పగలేసినట్టుగా, ఎబ్బెట్టుగా ఉంటై ఆవిడమాటలు.

"నాలాగ మాట్లాడే స్త్రీకి పిచ్చెక్కిం దనుకుంటారు. అవునా?" అన్నది సరోజినే ఒకనాడు.

"నీలాగ మాట్లాడగలిగే స్త్రీకోసమే నే నెదురు చూస్తున్నాను. అసలు, ఇటువంటి స్త్రీ ఉంటుందా? అని చాలాకాలం ఆలోచించాను. నువు కనిపించావు." అన్నాడు తను.

"నావంటి స్త్రీని తీసుకొని, మరొక కథ రాయండి. చదవాలని ఉంది. నా కథే రాస్తే బాగుంటుందేమో!" అన్నది సరోజిని!

4

సరోజిని కథ యావత్తూ తెలుసుకోటానికి శ్రీనివాసరావుకి ఆట్టే కాలం పట్టలేదు. ఒక వారం రోజులలో సరోజినే తనకంతా చెప్పింది.

బియ్యేలో ప్రవేశిద్దా మనుకుంటూ ఉండగానే, సరోజిని చదువు మానెయ్యాలిసివచ్చింది. తల్లీ తండ్రీ అన్నయ్యా కలిసి బలవంతాన పెళ్లి చేశారు. ఆపెళ్ళికి తన ఇష్టాయిష్టాలతో ఆట్టే పనిలేకపోయింది. భర్త బాగా డబ్బున్నవాడు. వ్యాపారి. సరోజినికి అప్పట్లో పెళ్ళిపట్లా, భర్త పట్లా, ఎటువంటి గాఢమైన అభ్యంతరాలూ కనిపించలేదు. పెళ్లి అయినాకనే, భర్త తన్ను ద్రోహం చేసినట్టూ, తన వాళ్లను మోసంచేసినట్టూ తెలుసుకున్నది. మోసాన్ని తనవాళ్ళు సులభంగా క్షమించి మరిచిపోయినారు గాని, తనకు జరిగిన, ద్రోహం మాత్రం సరోజిని క్షమించ దలచలేదు. తన భర్తకూ, బొంబాయిలో ఉంటున్న ఒక పార్సీయువతికీ సంబంధం ఉన్నట్టు కాపరానికి వెళ్లినప్పుడే తెలిసింది. తన కున్న విద్యాసంస్కారంతో భర్తకు తన అసమ్మతి తెలియచేస్తే, ఆయన కొట్టొచ్చాడు.

పార్సీదాన్ని వొదిలేస్తే, కాపరం చేయటానికి తన కాట్టే అభ్యంతరం లేదనికూడా భర్తకు చెప్పిచూసింది.

'నా సొంతవ్యవహారంలో నీకు జోక్యం అనవసరం' అన్నాడు భర్త.

'అయితే నీతో నేను కాపరం చేయలేను' అన్నది సరోజిని.

పొమ్మన్నాడు భర్త. సరోజిని ఇంటికి వచ్చేసింది.

భర్త, పార్సీదాన్ని పెళ్ళిచేసుకోవడాని పోతూపోతూ, సరోజిని ఎవరితోనో లేచిపోయినట్టు పుకారు లేవదీసి మరీ పోయినాడు. తన తల్లిదండ్రులాంటివాళ్ళూ, అన్నయ్యలాంటివాళ్ళూ ఆపుకారుని పూర్తిగా నమ్మారు. ఎందుకు నమ్మారో సరోజినికి అర్థంకాలేదు.

సరోజిని ఇంటికి వచ్చేస్తే, జరగవలసిన ఆదరణ జరగలేదు. సరోజినికి ఒక చెల్లెలుంది. ఆ చెల్లెలికీ, తనకూ మాటలు లేకుండాకూడా చేశారు.

తను ఎలాగూ లేచిపోయినట్టు అంతా నమ్మినప్పుడు, తనకు నచ్చినవాడితో నిజంగానే లేచిపోవడంలో తప్పేమీ లేదనే నిర్ణయానికి వచ్చింది సరోజిని.

సరోజిని, ఈ విషయం చెపుతున్నప్పుడు, ఆమె తననే వెతుక్కుని వచ్చిందని నమ్మాడు శ్రీనివాసరావు.

'దిక్కులేని పిల్ల' అనే పేరుతో తను రాసిన ఒక కథ సరోజినికి బాగా నచ్చటానికి, సరోజిని పొందిన అనుభవాలే కారణమయ్యాయంటూ కూడా సరోజిని చెప్పింది.

ఆ కథ చదివాకనే, పత్రికవారికి ఉత్తరం రాసి, శ్రీనివాసరావు ఎడ్రసు కనుక్కొని, సరోజిని మరి ముందూవెనకా ఆలోచించకుండా లేచివచ్చినట్టు కూడా చెప్పింది.

ఇక్కడే ఆడపిల్లల స్కూలులో టీచరుగా ఉంటున్న ఒక స్నేహితురాలి ఇంట్లో సరోజిని బస చేసింది.

తన్ను సరోజిని, ఎట్లా కనుక్కొని కలుసుకోగలిగిందో విన్నప్పుడు, శ్రీనివాసరావుకి నవ్వుకూడా వచ్చింది.

"ఇక్కడికొచ్చాక, మొన్న బుక్‌స్టాలులో ఏదో పుస్తకం తిరగేస్తూ ఉండగా, అక్కడ మిమ్మల్ని ఇంకెవరితోనో చూశాను. మీ సంభాషణ విన్నతరువాత, మీరే ఫలానా అని తేల్చుకు

న్నాను. నిన్న, నేనూ నా స్నేహితురాలూ ఈవైపు వచ్చాం. మిమ్మల్ని, ఈ రాతిమీద దూరంనుంచే చూసి పోల్చుకున్నాను. నా స్నేహితురాల్ని అడిగాను కూడానూ. తను అప్పుడప్పుడు మిమ్మల్ని ఇక్కడ చూస్తూ ఉంటుందిట. మీ పేరో మాత్రం తెలీదన్నది. ఇక మిమ్మల్ని కలుసుకోవటం ఏమంత కష్టమైన పనీ!" అన్నది సరోజిని.

స్త్రీలో తను ఇటువంటి విభిన్నమైన స్వభావం కోసం ఎదురుచూసిన మాట నిజం. అది సరిగ్గా ఈనాటికి, ప్రత్యక్షం కాగానే అదే తన్ను ఆకర్షిస్తున్న అనుమానం వేసింది శ్రీనివాసరావుకి.

ఇప్పుడీ సరోజిని బతుకు కేం గాను? తనగురించి ఆలోచనలన్నీ పోయి శ్రీనివాసరావుకి, సరోజిని గొడవ పట్టుకుంది. ఆలోచించినకొద్దీ, తను పరస్త్రీ వ్యామోహంలో పడుతున్న అనుమానం బాధించసాగింది.

నెల్లాళ్లు గడిచినై...రెండు నెలలు గడిచినై. మూడో నెల కూడా కావస్తున్నది.

ప్లీడరు గుమాస్తా చాకిరీమూలాన, తను సాయంకాలాలపూట, తన విశ్రాంతిస్థలానికి వెళ్లటం ఆలస్యమవుతున్నది. ఒక్కొక్కనాడు అసలు వెళ్లటం పడేది కాదు.

సరోజిని మట్టుకు రోజూ పని పెట్టుకువచ్చేది. తను వచ్చేదాకా ఎదురుచూసేది. ఒక్కొక్కనాడు, 'నిన్న మీరు రానేలేదే!' అనేది. తను వచ్చాక, ఇద్దరూ ఎన్ని విషయాలు మాట్లాడేవారో, ఎన్ని వర్ణించేవారో అంతు ఉండేది కాదు. ఈ ప్రపంచమంతా వారి చర్చలో గిర్రున తిరిగిపోయేది.

ఒకనాడు తను సరోజినిని అడిగాడు.

"నువేం చేయదల్చుకున్నావు?" అని.

"ఉద్యోగం చేస్తాను!" అన్నది సరోజిని.

"అంటే?" అన్నాడు తను.

"ప్రైవేటుగా బియ్యేకి, ఆ తర్వాత బియిడికి కట్టాలనుకుంటున్నాను."

"నువు ఉద్యోగం చేయటం నాకు ఇష్టం లేదు సుమా, నన్నడిగితే!" అన్నాడు తను.

"నాకు మరి తిం డెవరు పెడతారు? నా స్నేహితురాలు ఎంతకాలం భరిస్తుందనీ?"

"నీకు తిండి పెట్టేవాళ్లుంటే, మానేస్తావా?" అన్నాడు తను.

"అప్పుడాలోచిస్తాను. ఇప్పుడేం తొందర?"

సరోజినితో తనకు లభించింది సాహచర్యమూ, సాన్నిహిత్యమూ అనే సందేహం ఒకటి, కొత్తగా కలిగింది శ్రీనివాసరావుకి. ఏమయినా, ఇప్పుడు, అరుంధతిఅంటే విముఖత్వం పుట్టుకొస్తున్నది. కొద్ది కాలంలోనే అరుంధతిని తనకిచ్చి పెళ్ళిచేయటానికి మామయ్య స్థిరసంకల్పంతో ఉన్నాడు. ఇది తప్పించుకోవట మెట్లా? తప్పించుకోవాలన్న అభిప్రాయం ఎందుక్కలిగింది? సరోజినిమీద తన మనసు పోతున్నదా? సరోజినికూడా ఇటువంటి ఉద్దేశంతోనే ఉన్న దనుకోవాలా? ఉండకుంటే, 'తన కోసం' వచ్చి, ఇక్కడ ఎందుకు మకాం వేస్తుందీ?

మొగుడొదిలేసిన ఆడదానిమీదనా తన మనసు పోవటం?

ఇంతకీ, తన కున్న విశ్వాసా లేమిటి?

ఇంత సంస్కారంగల సరోజినిని వదిలేసిన ఆ మొగుణ్ణి ఏమనాలి? ఇప్పుడు తను సరోజినిని ఉద్ధరించటానికి ఎందుకు పూనుకోరాదూ? అయితే, ఈ ఉద్ధరింపు సరోజినికి ఇష్టమవుతుందా?

అరుంధతిని తను పెళ్లిచేసుకోకపోతే, తన బాబులాంటివాణ్ణి మరొకణ్ణి, మామయ్య గేలం వేయకపోడు.

కాని, సరోజిని చరిత్ర తెలిసినవాళ్ళు, ఎవరు మళ్ళీ సరోజినిని ఆదరిస్తారు? ఆ పని తనే చేయాలని రాసిపెట్టినట్టుంది.

ఈ లోపునే మరో బెడద వచ్చిపడింది. తనకు ఎవతెతోనో సంబంధం ఉన్నట్టు, ఊళ్లో ఒక పుకారు లేవటమేకాక, ఆ సంగతి మామయ్యకూ, అమ్మకూ కూడా తెలిసినట్టు అనుమానం కలిగింది. అందరూ తన్ను వింతగా, కొత్తగా చూస్తారేగాని, 'నువు ఇటువంటి పని చేస్తున్నట్టు మాకు తెలిసింది. అది మా కెవరికీ ఇష్టంలేదు' అని స్పష్టంచేయరు. ఎవరికీ ఇష్టం లేనట్లే ఉన్నప్పటికీ!

ఈమధ్య తల్లి మొహం చూడాలంటే బొత్తిగా సిగ్గవుతున్నది. అంటే, తను చేస్తున్నపని, చెడ్డపని కిందే, తనుకూడా జమకట్టుకొని, అందుకు తను

పశ్చాత్తాపపడుతున్నావా అనుకున్నాడు శ్రీనివాస రావు.

"పశ్చాత్తాపం ఎందుకూ? నేను చేస్తున్నదే నాకు మంచిదిగా తోస్తున్నది" అనుకున్నాడు మళ్లీ.

5

"ఏంరా? నువ్వు సరిగా పనిచేయటం లేదుట?" అన్నాడు మామయ్య ఒకనాడు.

"ఎవరు చెప్పారూ?" అన్నాడు తను.

"ఎవరు చెప్తారేమిటి? ఆ ప్లీడరుగారే చెప్పారు. నువేమో ఒకటి రాయబోయి ఒకటి రాస్తావుట. సాయంకాలం అయిదు కొడితే మరి కనపడవుట."

"ఆ ముక్క నా ముఖంముందే ఎందుకు ఏడ్వ లేకపోయినాడూ?" అన్నాడు తను!

"ఇది మరీ బాగుంది! పెద్దమనిషిగా ఉండక్కర్లేదే? అతనికి నిన్ను ఒప్పగించినవాణ్ణి నేనూ!"

"అక్కర్లేకుంటే, ఉత్తరక్షణంలో మానెయ్యటానికి సిద్ధంగా ఉన్నాను". అన్నాడు తను.

"ఏం? ఉద్యోగాలు పాచిపోతున్నాయనా మనవంటి వాళ్లకి?"

"ప్రపంచంలో ఈ ఒక్క ఉద్యోగమే ఉన్నట్టు మాట్లాడతావేమిటి మామయ్యా? రేపట్నుంచి, మానేస్తున్నానని చెప్పెయ్యి" అన్నాడు తను. ఇట్లా అనటానికి తనకు ధైర్యం ఎలా వచ్చిందా అని ఆశ్చర్యపడుతూనే.

"నువ్వు మానటానికి వీలులేదు. నీ సంగతి నాకు పూర్తిగా తెలీదనుకుంటున్నావేమో!" అన్నాడు మామయ్య, హెచ్చరిస్తున్నట్టుగా.

మామయ్యతో తను ఆపైన చర్చించదలచుకోలేదు.

ఆ సాయంకాలం, తను సరోజినిని కలుసుకొన్నప్పుడు, తను వేసిన మొదటి ప్రశ్న: "మనది సాన్నిహిత్యమా? సాహచర్యమా?"

"అంటే?" అన్నది సరోజిని.

"నీకర్థం కాలేదంటే నమ్మలేకుండా ఉన్నాను సరోజినీ!" అన్నాడు తను.

సరోజినీ కాస్సేపు ఆలోచించి,

"అయితే, రెండూనూ!" అన్నది.

ఆ సమాధానంతో, తన అనుమానాలన్నీ పటాపంచలయినట్టయింది శ్రీనివాసరావుకి. ఇన్నాళ్ళూ, ఈ సరోజినిని కలుస్తున్నప్పటికీ తాకితే తంతుందేమో అన్నంత అనుమానం పీడిస్తూ ఉండేది తనకు. ఈ అనుమానానికి కారణం కూడా సరోజిని ధోరణే. కొన్నాళ్లు చంచలమైన మనసు కలదనుకొన్నాడు. ఈ పిల్ల, ఎవరితోనూ కూడా కాపరం చేయలేదనుకున్నాడు. ఇల్లు వదిలిపెట్టి వీధినిపడ్డ స్త్రీ అనుకున్నాడు. ఎన్ని అనుకున్నా, తన మనసుమాత్రం వేధిస్తూనే ఉండేది. సరోజినిని కలుసుకోకపోతే ఉండలేననిపించేది. సరోజినిని చూసినప్పుడల్లా, గుండె కొట్టుకొనేది.

నీటిలో మునుగుతూ తేలుతూ, చివరికి ఏదో ఒక ఆధారంగా పైకొచ్చి, మింగిన నీరంతా కక్కిన వాడిలాగా ఉన్నది ఇప్పుడు శ్రీనివాసరావుకి.

సరోజినికి దగ్గరగాపోయి వణుకుతున్న చేతులతో, ఆమె చేతులు పట్టుకున్నాడు తను. సరోజిని అభ్యంతరం చెప్పలేదు.

తన కంతకంతకూ ధైర్యం ఎక్కువవుతున్నట్టు భావించసాగాడు.

"నేను చాలా తప్పపని చేస్తున్నానేమో!" అనుకున్నాడు. ఆ మాటలు తనకు తెలీకుండానే పైకివచ్చినయ్.

"మీరేంచేశారు తప్పు?" అన్నది సరోజిని.

శ్రీనివాసరావు సమాధానం ఇవ్వలేదు.

"మనం ఇట్లా ఉండటం మీకు తప్పుగాతోస్తే, నా మానాన నేను పోతాను. మీరు మరేమీ అనుకోకండి. ఇంతకు మునిగిందేముందీ?"

"నువట్లా అనుకుంటున్నావా సరోజినీ?" అన్నాడు తను.

"మీకు తెలీలేదంటే, ఇప్పుడు నేను నమ్మలేకుండా ఉన్నాను!" అన్నది సరోజిని నవ్వుతూ. అప్పుడు తను కూడా నవ్వాడు.

పదినిమిషాలు గడిచినై.

"నేను రేపు పట్నం పోవాలనుకుంటున్నాను" అన్నాడు తను.

"ఎందుకూ?"

"ఉద్యోగానికి!" అన్నాడు తను.

ఉద్యోగంకోసం ఎందుకు పట్నం వెళ్లాలని నిశ్చయించుకున్నదీ చెప్పాడు తను.

"నువిక్కడేం చేస్తావు?" అన్నాడు మళ్లీ.

ఈ మాట లంటున్నప్పుడు, తన గుండె మరోసారి తీవ్రంగా కొట్టుకోడం ప్రారంభించింది.

"చెప్పాగా!" అన్నది సరోజిని.

"నాకు తోచిన ముక్క చెప్పమన్నావా?" అన్నాడు తను. గుండె దడ ఎక్కువయింది.

"చెప్పండి .."

"నువేమీ అనుకోకపోతే—చెప్పటానికి—ఇన్నాళ్ల కిప్పుడు సాహసిస్తున్నాను" అన్నాడు తను. గుండె దడ ఇంకా ఎక్కువయింది.

సరోజిని నవ్వింది.

"నువ్వు కూడా పట్నం వచ్చేయరాదూ?" అనేశాడు తను. అమిత వేగంగా కొట్టుకుంటున్న గుండె, చప్పున ఆగిపోతుం దనిపించింది.

సరోజిని ఆలోచిస్తున్నది.

"నాతో వొచ్చేయటానికి, నీకు అభ్యంతరం లేదుకదా!" అన్నాడు తను.

"లేదు" అన్నది సరోజిని.

రెండో కంటికి తెలీకుండా, మర్నాడు తను, సరోజినితోపాటు ఎట్లా మెయి లెక్కాడో తనకే తెలీలేదు!

6

సరోజినితోపాటు, శ్రీనివాసరావు పట్నం చేరుకొని నెల్లాళ్లయింది. ఈ నెల రోజులలోనూ ఒక బసకుదుర్చుకున్నాడు. పదిహేనురోజులపాటు పట్నమంతా గాలించగా, ఒక వారపత్రికలో ఉద్యోగం కుదిరింది. దాన్ని సంపాదకత్వం అనటానికి వీలు పడదు. పత్రిక అచ్చయి బయటపడి, నలుగురి చేతులకూ అందటానికి ఎన్ని పనులు చేయాలో, అన్నీ దాదాపు తనే చేయాలి. పత్రికాధిపతి 'కనిపెట్టిన' ఒకానొక 'సర్వరోగ నివారిణి'కి ప్రచారం చేసుకు రావటమే ఆ పత్రిక పరమార్థం. పత్రికాధిపతి, తనకు నెలకు మొదట్లో నూరు రూపాయలు ఇస్తానన్నాడు. పత్రికకున్న అయిదువేల కాపీల ప్రచారమూ పాతిక వేలకు పెరిగినప్పుడు మరో యాభై ఎక్కువ చేస్తానని మాటిచ్చాడు.

సరోజిని, తను కూడా ఏదైనా చిన్న పనిలో ప్రవేశిస్తా నన్నది.

"చూదాం లెద్దూ" అన్నాడు తను.

హోటలునుంచి ప్రస్తుతం క్యారియర్ తెప్పించుకుంటే, ఇద్దరికీ ధారాళంగా సరిపోతున్నది.

ఒకనాడు తనకు, మామయ్య దగ్గర్నుంచి ఉత్తరం వచ్చింది.

"...నువిట్లా మా అందరి కళ్లూ కప్పి పారిపోవటం చాలా ఘోరం. నువు పట్నంలో ఉన్నావనీ ఏదో పత్రికలో పనిచేస్తున్నావనీ తెలిసింది. నీకు ఉద్యోగం దొరికినందుకు మేమెవ్వరమూ సంతోషించటం లేదనుకోవద్దు. కాని, నువ్వు ఎవతెనో లేవదీసుకుపోయినట్టు ఊరంతా గుప్పుమన్నది. నువు చేసిన పనివల్ల నేను తలెత్తలేక పోతున్నాను. ఇది నువు తెలీకుండా చేశావంటే నమ్మలేను. మీ అమ్మ నీకోసం బెంగపెట్టుకున్నది. నువు పట్నం పోతానన్నప్పుడు నిన్ను పంపించని తప్పు నాది. ఇప్పుడు నువు చేసిన పనికి నాకేమీ కోపం లేదు. వెంటనే వచ్చి పెళ్లి చేసుకుంటే సంతోషిస్తాను..."

వారం రోజులు పోయినాక దీనికి సమాధానం రాశాడు తను.

"...నువు నా మీద ఏమైనా ఆశపెట్టుకుంటే అది విడిచిపెట్టుకోవటమే మంచిది. ఇప్పట్లో నేను రాలేను. వీలున్నప్పుడు మాత్రం రాకపోను. బెంగ పెట్టుకోనవసరం లేదని అమ్మకు చెప్పు. అమ్మకోసం డబ్బు పంపిస్తున్నాను..."

ఉత్తరంతో పాటు, పాతిక రూపాయలు ఎడ్వాన్సు తీసుకొని, మనియార్డరు చేశాడు శ్రీనివాసరావు.

సరోజినీ, తనూ దాదాపు భార్యాభర్తగానే చెలామణీ అయిపోతున్నారు. దీనికి కొంత నిజాయితీ కల్పిద్దామనే ఆశ తనకు లేకపోలేదు. అందుకే ఒకనాడు తను,

"మనం పెళ్లి చేసుకుందామా?" అన్నాడు.

"మీకు పెళ్లిలో అంత నమ్మకముందా? నాకు

ఒక పెళ్లితో కలిగిన అనుభవంతో అసలు నమ్మకం లేకుండాపోయింది!" అన్నది సరోజిని.

"మనల్ని చూసి అంతా భార్యాభర్తల మనుకుంటున్నారే!" అన్నాడు తను,

"అనుకోనీయండి. మంచిదేగా! ప్రజలట్లా అనుకోవటానికేగా పెళ్లి! మన గురించి అంతా అనుకోవలసిందే అనుకొంటున్నప్పుడు, వేరే తంతు కూడా జరగాలా ఏమిటి?...మీకిలా ఉండటం బాగా లేదా?"

"నాకింకా ఒక పెళ్లైనా కాలేదు మరి!" అన్నాడు తను!

"అయినా వాళ్ల అనుభవాలతో మీరు మీ దృక్పథం మార్చుకుంటారనుకున్నాను!"

"నీకు నాలో నమ్మకం లేదన్న మాట." అన్నాడు తను.

"పెళ్లి చేసుకోక పోయినంత మాత్రాన ఒకరి మీద ఒకరికి నమ్మకం ఉండదా?

ఉంటుందని మనం ఎందుకు బుజువు చేయకూడదూ? నేను చేయదలచుకున్నాను."

శ్రీనివాసరావు, సరోజినితో అనవసరంగా వాదన పెంచుకోదలచలేదు. ఇంతవరకూ తను చవి చూడని స్వర్గసుఖం ఇప్పుడు సరోజిని ఇస్తున్న దనటంలో తన కెటువంటి సందేహమూ లేదు. ఈ స్వర్గసుఖాన్ని చేతులారా పాడుచేసుకోవటం మతి లేని పని! అయితే, పెళ్లి అనేది జరిగిపోయిన పక్షంలో, తన వాళ్ళకి తెలీకుండా చేస్తున్నా ననుకుంటున్న 'తప్పు' కాస్తా 'ఒప్పు' గా మారి, తన బాధ కొంత తీరుతుందని మాత్రం ఆశించాడు శ్రీనివాసరావు. పెళ్ళి అనవసరం లేదని సరోజిని ఖచ్చితంగానే చెప్పినట్టు భావించిన తనకు, కొద్దిగా ఆశాభంగం కలగక పోలేదు.

ఒకనాడు తను ఇంటికి వస్తూఉండగా హఠాత్తుగా బస్సులో రామచంద్రం కనిపించాడు.

"ఏమోయ్! నువుకూడా చేరుకున్నావూ పట్నం! ఎక్కడేమిటి ఉద్యోగం?" అన్నాడు రామచంద్రం తన్ను చూడగానే.

"నువిక్కడే ఉన్నావన్నమాట! ఏం చేస్తున్నావు!" అన్నాడు తను.

రామచంద్రం తన పక్కనే ఖాళీగా ఉన్న సీటులో కూర్చున్నాడు.

"ఇక్కడికొచ్చాక ఇది నాలుగో ఉద్యోగం మనకి. ఈ జీవితం ఇంతే! ఒకటే మనకి స్థిరంగా ఉంటేగా! ప్రస్తుతం ఒక ఇన్స్యూరెన్సు కంపెనీలో ఆర్గనైజర్ గా ఉంటున్నాను. బాగానే ఉంది. మరో ఆరు నెలల్లో మా వాళ్లు ఢిల్లీలో బ్రాంచి పెడుతున్నారు. అక్కడికి బ్రాంచి మేనేజరుగా పంపుతామని మాట ఇచ్చారు." అన్నాడు రామచంద్రం.

"నీ పనే బాగుందిలే. మీ ఇల్లెక్కడ?" అన్నాడు తను.

"అడయారులో, ఇల్లు తీసుకున్నాలే ఒక్కణ్ణీ! రాకూడదా నాతో? అన్నట్టు నువెక్కడున్నావు?"

"నేను మైలాపూరులోనే వుంటున్నాను. దిగు. ముందు మా యింటికి రా. తరువాత నీ యింటికి పోదాంలే" అన్నాడు తను.

"సంసారంతో సహా వచ్చావా యేమిటి?" అన్నాడు రామచంద్రం బస్సు దిగుతూ.

ఈ ప్రశ్నకు తను కొద్దిగా నవ్వాడు.

"ఎందుకు నవ్వుతావు?"

"ఏం చెప్పాలో తెలీక!" అన్నాడు తను.

"అంటే?"

"పెళ్లి చేసుకోబోతాంలే!"

"ఓహో! ఏదో పిట్టనుపట్టి తెచ్చావన్న మాట!" అనేశాడు రామచంద్రం తనవీపు చరుస్తూ.

తనకీమాట కొద్దిపాటి కష్టంగా తోచకపోలేదు కాని, తనేమీ సమాధానం ఇవ్వలేదు. మొదట్లో, తను అట్లా అనేసినందుకు మాత్రం శ్రీనివాసరావు నాలిక కొరుక్కున్నాడు. తనకు తెలీకుండా కొన్ని కొన్ని పనులు చేస్తూఉండటం, కొన్ని కొన్ని మాటలు అనేస్తూ ఉండటం జరుగుతూనే ఉంది. ఆత్మపరీక్ష చేసుకుంటే, వీటికి స్పష్టమైన కారణం కనపడదు. ఇక కొన్ని సమయాల్లో ముప్పు తెచ్చిపెట్టగలవని కూడా ఆ క్షణంలో తోచదు.

ఇల్లు చేరుకోగానే, తను సరోజినికి రామచంద్రాన్ని పరిచయంచేశాడు.

సరోజిని, ఇద్దరికీ కాఫీ తెచ్చిఇచ్చింది. తనూ ఒక కప్పు పుచ్చుకొని, వారితోపాటు కూర్చున్నది.

"ఇంతకీ నీ ఉద్యోగ మేమిటో చెప్పావు కావు!" అన్నాడు రామచంద్రం.

తన ఉద్యోగం గురించీ, సెలసరీజీతంగురించీ అన్నీ చెప్పాడు తను.

"ఈ రోజులలో ఏం సరిపోతుందీ?" మా కంపెనీలో చేరతావా?" అన్నాడు రామచంద్రం.

"ధన్యోస్మి! నేనాపని చేయలేను" అన్నాడు తను నవ్వుతూ.

"పోనీ, నేను పనికొస్తానా?" అన్నది సరోజిని. సరోజిని అట్లా ఆ ఘడియలో పుటిక్కన అనేస్తుందని తను ఊహించలేదు.

"మీరా!...మీరా!......" అన్నాడు రామచంద్రం. అతను అట్లా ఆశ్చర్యపడుతున్నప్పుడు, సరోజిని కళ్లలోకి చూస్తూఉండటం తను గమనించాడు.

"నాకు ఉద్యోగమంటూ చెయ్యాలని ఉంది చాలాకాలంబట్టి. ఇంట్లో ఇట్లా గడపటం కష్టం..." అన్నది సరోజిని.

"మీరు కోరితే, ఉద్యోగం ఇవ్వనివాళ్లెవరుంటారూ? ఆలోచిస్తాను." అన్నాడు రామచంద్రం.

"నేను బియ్యేలూ గియ్యేలూ పాసుకాలేదుసుమండీ!" అన్నది సరోజిని నవ్వుతూ.

"నేను పాసయ్యానా యేమిటి! బియ్యేలు పాసుకా నవసరం లేకుండా దొరికే ఉద్యోగాలు కూడా లక్ష ఉన్నాయి!" అన్నాడు రామచంద్రం.

సరోజిని తనకేసి చూసింది. 'ఆయన నాకు ఉద్యోగం ఇప్పిస్తే, నేను చేయటం, మీకు ఇష్టమే అనుకుంటాను!' అన్నట్టుగా. ఆ చూపు తనకు అర్థమయింది. కాని, సరోజిని ఉద్యోగం చేయటం తనకు ఇష్టం లేదని ఎట్లా చెప్పాలో తెలీలేదు.

ఆ రాత్రి పడుకోబోయేముందు, శ్రీనివాసరావు ఆత్మపరీక్ష మళ్ళీ ప్రారంభమైంది. సరోజిని ఉద్యోగం చేయటం తనకు ఎందుకు ఇష్టం లేదు? ఆలోచించినకొద్దీ, ఇందులో తన స్వార్థం కొంత కనిపిస్తున్న మాట నిజం. కాని తనలో ఉన్న ఈ స్వార్థం, మగవాడన్నవాడికి, ఎవడికేనా కొద్దో గొప్పో ఉండకపోదు. ఆ స్వార్థం ఒక్కొక్కరిలో ఒక్కొక్క విధంగా ఉంటుంది. సరోజినిని పెళ్ళి చేసుకొని, తన సొంతం చేసుకోవాలన్న స్వార్థమే, సరోజిని ఉద్యోగం చేయటానికి ఒప్పుకోలేదు.

తన అభిప్రాయాలకు సరోజిని ఎదురుతిరుగుతున్నట్టు కనిపించసాగింది. మొన్న మొన్న కలసిన ఈ పొత్తుకి, ఇంత త్వరలోనే అడ్డంకులా!

సరోజిని, తన పోషణలోనే ఉండాలన్న భావంకన్నా, సరోజిని, కేవలం తనదే అయిపోవాలన్న భావం ఎక్కువగా ఉన్న తనకు, సరోజిని, అప్పుడే దూరమవుతున్న చిహ్నాలు పొడగట్టసాగినై.

ఎంతమంది భార్యలు ఉద్యోగాలు చేయటం లేదూ? వాళ్ళంతా హాయిగా బతకటం లేదూ? పోతే, సరోజిని, కనీసం తన భార్యన్నా కాదు. ఉద్యోగం చేస్తున్నప్పటికీ తనకు దూరమైపోదనుకోటానికి, ఇప్పుడు, నీ ఉద్యోగప్రయత్నం మానెయ్యి అనటానికి భార్యమీద ఉండే అధికారం తనకు సరోజినిమీద లేదు. భార్యకాదు గనక!

అసలు, ఇంతకీ, తనదే బుద్ధిపొరపాటేమో! ఆ రామచంద్రంగాణ్ణి, ఇంటికి తీసుకురావటం, ఇంత కొచ్చింది. వాడు వచ్చినట్టే వచ్చి, మెల్లగా పుల్ల పెట్టిపోయినాడు. వాడి సంగతి తనకేం తెలీదు గనక?

7

శ్రీనివాసరావు భావించినట్టే, ఆరాత్రి తనకూ సరోజినికీ కొంత ఘర్షణ జరిగింది.

"అయితే, నువు ఉద్యోగం చేయాలనే సంకల్పించావన్నమాట!" అన్నాడు తను.

"అందుకు మీరు ఇష్టపడితే నాకెంతో ఆనందంగా ఉంటుంది!" అన్నది సరోజిని.

"నా కొచ్చేదాంలో, మనం కేవలం ముష్టి బతుకు బతకటం లేదుగా? నువు కూడా సంపాదన ప్రారంభించవలసినంత అవసరం లేదని నా తాత్పర్యం" అన్నాడు తను.

"కాస్తో కూస్తో చదువుకున్నాను గనక ఇంట్లో ఎట్లా గడపగలను చెప్పండి! తలవొంపులకు గురి అయ్యే ఉద్యోగం కాదుగా! ఇంతకన్నా ఎక్కువ రాబడిఉంటే కాదంటామా మరీ!"

"రామచంద్రం సంగతి నీకు తెలీక అట్లా మాట్లాడుతున్నావు సరోజినీ! వాడు ఎంతకైనా తగిన వాడు!" అనేశాడు తను మళ్లా! తనలో గూడుకట్టు కొన్న స్వార్థం తనకు తెలీకుండా, తన చేత ఇటువంటి మాటలు అనిపిస్తున్న విషయం శ్రీనివాసరావుకి చాలా కాలానికిగాని తెలిసిరాలేదు.

"పోనీ మీరు ఇంకెక్కడైనా, నాకోసం ప్రయత్నించి పెట్టండి. కాదన్నానా?" అన్నది సరోజిని.

"నా కిష్టంలేదు సరోజినీ!" అన్నాడు తను.

"మనం ఈ విషయంలోకూడా ఒక అభిప్రాయానికి రాలేకపోతున్నందుకు, నాకు విచారంగా ఉంది. చెప్పొద్దూ! పెళ్ళివిషయంలోకూడా మన అభిప్రాయాలు వేరైనై. పెళ్ళి అనే ఒక విషమైన ముడిలేకుండా బతకలేమా అనే నా పట్టుదల. స్వతంత్రంగా గడించుకోలేమా అనే నా విశ్వాసం. నా విశ్వాసాలమీద మీకు గౌరవం లేకపోవచ్చు. ఆడదానికి ఇటువంటి అభిప్రాయాలు కలగడం మీకు వింతగా తోస్తున్నదనుకుంటాను. నేనేం చేసేది!"

"అబ్బే! నీవంటిదానికి కలగవలసిన అభిప్రాయాలే కలుగుతున్నాయిలే, ఆశ్చర్యం దేనికి?" అన్నాడు తను ఊరుకోకుండా.

శ్రీనివాసరావు తను ఊహించి, ఆమోదించిన స్వతంత్రానికీ, సరోజిని స్వతంత్రానికీ ఎక్కడా సంబంధంలేదు. తను అనుకున్న స్వతంత్రానికి పరిమితులూ పరిహద్దులూ కనిపిస్తున్నాయి. సరోజినిది పరిహద్దులులేని స్వాతంత్ర్య దృక్పథం అని తన కిప్పుడు తెలుస్తున్నది.

ఆ రాత్రికి, వారి సంభాషణ అట్టే సాగలేదు. శ్రీనివాసరావు మాత్రం, 'నేనేం చేయగలను? నేనెందుకు పనికొస్తాను?' అనే తన మామూలు ప్రశ్నలకు సమాధానాలు వెతుక్కుంటూ నిద్రపోయినాడు.

ఒక వారంరోజులు, ఉభయులూ, ఏమీ జరగనట్టే ఎట్లా ప్రవర్తించారో, తలుచుకుంటే, ఇప్పుడు తనకే ఆశ్చర్యం వేస్తున్నది.

ఈ మధ్య మామయ్య మళ్ళీ ఉత్తరం రాశాడు. "ఈ ఉత్తరం అందినవెంటనే నువ్వు రాకుంటే, నేనే బయల్దేరి వస్తున్నాను, నీ తల్లిని ఎందుకంత దుఃఖపెడ్తావు చెప్పు?"

శ్రీనివాసరావుకి, పెద్ద ద్రోహం చేస్తున్నట్టు తోచసాగింది. సరోజినితో లేచివచ్చి, తను దాదాపు కాపరం వెలిగించటం గొప్ప నేరంగా తోచింది. అప్పుడే కొన్ని నెలలయింది తను ఈ కాపరంలో పడి!

ఆ వేళ పత్రికలన్నీ పోస్టుచేయవలసిన రోజు కావటంవల్ల, శ్రీనివాసరావు కొంచెం ఆలస్యంగా ఇల్లు చేరుకున్నాడు. దానికితోడు తలనొప్పి కూడా పట్టుకున్నది.

ఇల్లు చేరుకునేసరికి, ఇంటి తలుపు తాళంవేసి ఉంది.

సరోజిని, ఇట్లా, తనకు తెలీకుండా ఎన్నడూ ఇంతవరకూ, బయటకు వెళ్లలేదు.

ఇవేళ సరోజిని చేసిన ఈ పని తన గుండెలో పెద్ద గాయం చేసింది.

ఎక్కడికి వెళ్ళిఉంటుంది? ఆ రామచంద్రం గాడు వచ్చి తీసుకుపోలేదు కద!

తను ఊహించినంతా అయింది. చేసేదిలేక, తను వీధిలో ఎదురుచూస్తూ నిలబడ్డాడు. ఇంకో పది నిమిషాలకే సరోజిని వచ్చింది.

"వెనకటి. బస్సు సరిగా దొరకలేదు. అడయారు వెళ్లివచ్చేను." అన్నది సరోజిని తాళంతీస్తూ,

"రామచంద్రం దగ్గిరికా?" అన్నాడు తను. పొంగివస్తున్న కోపం బలవంతాన అణుచుకుంటూ.

"ఆయనే సాయంకాలం వచ్చి, నాకు ఉద్యోగం దొరికిందన్నారు. ఆర్డరుమీద సంతకం చేయటానికి, కంపెనీకి రమ్మన్నారు. ఇంతలో పోయిందేముందని వెళ్లాను. అక్కడనుంచి, వాళ్లింటికి వెళ్ళాం." అన్నది సరోజిని ఏ మాత్రమూ తడుముకోకుండా.

"ఏమిటా ఉద్యోగం?" అన్నాడు తను ఇంకా కోపంతోనే.

"ఆ ఉద్యోగానికి, ఒక పేరంటూ లేదు. ఉత్తరాలు రాయడం, మొదలైన చిన్న పనులన్నీ చేయాలి. అంతే. నూరు రూపాయలిస్తారు." అన్నది సరోజిని గదిలోకి పోతూ.

ఆమె వెంట తనూ గదిలోకి వెళ్లాడు.

"మీకు చాలా కోపం వచ్చినట్లుంది. ఇంతలో ఏం ప్రమాదం జరిగిందనీ?" అన్నది సరోజిని, తన వేపు తిరిగి.

"ఉద్యోగంలో, నీ యిష్టం ప్రకారం చేరావు. నువు స్వతంత్రురాలివి. నిన్ను నేనేమనగలను? ఏమనటానికీ నాకు హక్కు లేదు. నీలో నేను చూశాననుకున్న స్వతంత్రం, ఈ విధంగా పరిణమిస్తుందని మాత్రం, నేననుకోలేదు. ఉన్నమాట చెప్తాను" అన్నాడు తను కొంత కసితీర్చుకుంటూ.

"మీ రట్లా భావిస్తే, నేను మాత్రం ఏం చెప్పేదీ? ఈమాత్రం దానికి, ఆయన నన్ను ఎత్తుకు పోవటం లేదుకద!" అన్నది సరోజిని.

"దానికే ఇది నాంది" అన్నాడు తను తనకు తెలీకుండా చప్పున.

8

రామచంద్రం పూర్తిగా తన్ను మోసం చేశాడనాలి. వాడు సరోజినిని కాస్తా తన్నుకుపోవాలనే చూస్తున్నాడన్నది స్పష్టంగా తెలుస్తూనే ఉన్నది. ఉద్యోగ మిప్పించినట్టు మధ్యపెట్టినవాడు ఇంకా ఏదన్నా చేయగలడు. కాని, తనేం చేయాలి? ఎందుకు పనికొస్తున్నట్టు? సరోజినిని తను ఇంత గాఢంగా ప్రేమిస్తున్న విషయం సరోజినికి తెలీదా? ఆమె, తన్ను ఇన్నాళ్లా ప్రేమించడం లేదా? బతుకు తెరువు చూసుకోటానికి సాగించిన నటనేనా?

ఈ క్షణంలో, రామచంద్రంతో పోట్లాడగలిగే శక్తి తన కున్నదా? ఒక ఆడదానికోసం ఇద్దరు కుమ్ములాడుకోవడం ఎంత నీచం? తన జీవితంలో ఈ ఘట్టం ఏదో ఒక మామూలు సినీమా కథలాగా పరిణమించటం ఎంత దురదృష్టం!

ఇక, సరోజిని, తనకు తీరికగా ఉన్నప్పుడల్లా కనిపించకపోవచ్చు. ఈ ఆలోచన కూడా స్వార్థంగానే ఉంది. సరోజినికి మట్టుకు స్వార్థం లేదనా! స్వార్థరహితంగా ఎవడు మాత్రం ఏపనిచేస్తాడు? స్వార్థరహితంగా ఉండాలనుకోనటం కూడా ఎవరో అన్నట్టు, స్వార్థమే కాకుంటే మరేమిటి?

నెలరోజులు గడిచినై. రోజులన్నీ మామూలుగానే గడుస్తున్నాయి. అయితే, తనకుమట్టుకు, ఈ నెలరోజులూ చాలా దుర్దినాలుగానే తోచినై.

మామయ్య ఉత్తరానికి, తను ఏ సమాధానమూ ఇంతవరకూ ఇయ్యలేదు, మామయ్య ఎప్పుడు వచ్చి పడ్తాడో అనే బెంగ ఒకటి తనకు పట్టుకుంది.

సరోజిని రోజూ 'ఆఫీసు'కి వెడుతున్నది. ఒక్కొక్క రోజు ఆలస్యమయితే, రామచంద్రమే దిగబెడతాడు. ఇది చూస్తూ ఊరుకోవటం తప్ప, తను చేయగలిగే దేదీ కనిపించటం లేదు—రామచంద్రం పలకరిస్తే, తను పలకటంతప్ప!

ఒక్కొక్కనాడు సినీమా రాత్రి ఆట చూసి వచ్చేది సరోజిని—రామచంద్రంతోపాటు. తన కిది మరీ కంటకంగా తోచేది. సరోజిని పెళ్లి ఎందుకు అక్కర్లేదన్నదో, తన కిప్పుడు పూర్తిగా అర్థమవుతున్నట్టున్నది.

దినదినానికీ ఎక్కువవుతున్న ఈ మనోవ్యథలో, ఇటువంటి జీవితం ఎన్నాళ్లు గడపటం? తన కొక ఇల్లూ, సంసారం ఉండాలనే కోరిక ఎంత దెబ్బతిన్నదో ఇప్పుడు తెలుస్తున్నది. సరోజినిని గుడ్డిగా లేవదీసుకువచ్చిన ఫలితం అనుభవిస్తున్నట్టు తోచసాగింది.

సరోజినిలో కూడా కలిగిన మార్పు తను కనిపెట్టకపోలేదు. ఆమె ఇప్పుడు మునపట్లే మాట్లాడటం లేదు, ఏదన్నా మాట్లాడితే, తన ఆఫీసు వ్యవహారాలు చెప్తుంది. రామచంద్రం గొప్ప హృదయంగలవాడంటుంది. మొదట్లో తననుకూడా అట్లా అనే ఉబ్బేసింది!

సరోజినిని అర్థం చేసుకోనటంలో గొప్ప పొరపాటు పడ్డట్టనిపించింది. అసలు సరోజిని మనస్తత్వం ఏమిటో తనకు సరిగా అంతుపట్టలేదు. తన్ను భర్త విడిచిపెట్టాడని చెప్పినప్పుడు, ఆ విషయం ఆనాడు తను పూర్తిగా విశ్వసించటంలోనే పప్పులో కాలు వేశాననుకున్నాడు. భర్తను విడిచిపెట్టి, తన్ను మరిగినట్టే, ఇప్పుడు తన్ను విడిచి, రామచంద్రంగాణ్ణి

మరగబోతున్నది. ఈ సరోజిని ఏ పురుషునితోనూ స్థిరంగా కాపరం చేయలేదన్నమాట. ఏ ఇంగ్లండు లోనో, అమెరికాలోనో పుట్టవలసింది, తప్పిజారి ఈ దేశంలో పడింది! సరోజిని మొట్టమొదట తన్ను కలుసుకొన్నప్పుడు సరోజినిలో ఈ గుణం తను చూడలేకపోవటం, తన అజ్ఞానం, అనుభవశూన్యత, కాకుంటే మరేమిటి ?

అసలు, తనూ సరోజినీ ప్రేమించుకొంటున్నట్టా లేనట్టా ?

ప్రేమేమిటి ప్రేమ! అసలు ఎక్కడుందీ ప్రేమ? అంతా మట్టిగడ్డ! తనకూ సరోజినికీ మధ్య ఉంటున్నది ప్రేమ అనుకోడానికి వీలులేదు. తనూహించిన ప్రేమ అనేక విశ్వాసాలతోనూ, త్యాగాలతోనూ కూడుకున్నది.

ఇక్కడికి 'ఎడ్వెంచరు'కి స్వస్తి చెప్పి, శలవు మీద చక్కగా ఇంటికి పోయి ఆ అరుంధతి నే పెళ్ళి చేసుకుంటే మంచిదిగా తోచింది శ్రీనివాసరావుకి.

ఏదో ఒకనాటి పొరపాటువల్ల తన కాలు జారిందని ఒప్పుకొని, ఈ బురదలోంచి, ఇప్పటి కైనా కాలు తీసి కడుక్కోవటం బుద్ధిమంతుని లక్షణం!

"నే నొకసారి ఊరికి పోయివస్తాను" అన్నాడు తను.

"అమ్మను తీసుకొస్తారా?" అన్నది సరోజిని.

"ఎందుకూ? ఎక్కడుంటుంది తెస్తే?"

"ఏం? మనతో పాటు ఉండదూ?"

"బాగా చెప్పావు! మా అమ్మ మన వ్యవహారం వింటే, ఉరిపోసుకుంటుంది!" అన్నాడు తను కాస్త ఎత్తిపొడుపుగా.

"ఏం! మనం మామూలు భార్యాభర్తలల్లే ఉంటున్నామన్న నమ్మకం మీకు లేదా? నాకా నమ్మకముంది. చిల్లరమల్లర అభిప్రాయభేదాలు ఎంత వాళ్ళకన్నా వస్తాయి. వాటినే మనసులో పెట్టుకొని, తోచినకాటికి నిర్ణయాలు చేసుకుంటూ ఉంటారా?"

మాటలలో ఎంత నేర్పు! ఈ నేర్పరితనానికే తను ఇదివరకు ముగ్ధపడిపోయి దాసుడైనాడు కద! మళ్ళీనా! తను పనికొచ్చే దట్లానో బుజావు చేసుకోవలసిన సమయం వచ్చిందనుకున్నాడు తను.

"ఊహూఁ! మనం - నువ్వూ నేనూ, మామూలు భార్యాభర్తలల్లే నే ఉంటున్నాం. సందేహ మేమిటీ? మామూలు భర్తలు అంతా కూడా తమ భార్యల్ని ఇతరులతో సినీమాలకు వెళ్ళనిస్తారు. ఇష్టం వచ్చిన ఉద్యోగాలు చేసుకోనిస్తారు. ఒక్కొక్క రాత్రి భార్యలు ఇంటికి రాకున్నా దిగులుపడరు" అన్నాడు తను గుండెలో మంటంతా వెళ్ళగక్కుతూ.

"నామీద మీకు ఉన్నట్టుండి ఇంత అనుమానం ఎందుకు పుట్టిందో అర్థం కావటం లేదు. అసలు మొగాడి బుద్ధే ఇంతేనేమో!"

"ఆడదాని బుద్ధికన్నా నా?"

"కనీసం నావంటి ఆడది, తనకు న్యాయమైన దని తోచింది చేస్తుంది."

"నిజమే. ఆ చేస్తున్న పనివల్ల, తనతో సంబంధంగలవారికి ఏం నష్టం వస్తుందని గానీ, ఏ బాధ కలుగుతుందని గానీ కూడా నీ వంటిది ఆలోచించదు."

"మానండీ! మన వాదనకి అంతంటూ ఉండదు. మీరు మిమ్మల్ని, నే నేమో నన్ను సమర్థించుకోటానికే ప్రయత్నిస్తాం. ఎవరి విశ్వాసాలు వాళ్ళవి. నేను మిమ్మల్ని ఏవిధంగానూ అన్యాయం చేయలేదని నా అంతఃకరణే చెప్తున్నది. అసలు నేను ఎవరికళ్లూ కప్పే స్వభావం కలదాన్ని కాను! నా మీద మీకున్న అనుమానాలకి ఆధారం లేదు కూడాను. ఈమాట నేను చెప్తే మీరు నమ్మకపోవచ్చును. నమ్మించటానికి నేను ఎక్కువ శ్రమకూడా పడను. అటువంటి పనిలో నాకు విశ్వాసం లేదు. మిమ్మల్ని నమ్మి నేను మీతో ఎట్లా ఉండగలుగుతున్నానో, ఆజీవితంగా నన్ను మీరునమ్మి, నాతో ఉండగలరనే విశ్వసించాను. ఈ విశ్వాసంలో అర్థంలేదని మాత్రం బుజావు చేయకండి" అన్నది సరోజిని.

మళ్లా ఎంత పసందైనమాటలు! ఎక్కడో నేర్చుకున్నట్టే మాట్లాడి ఇట్లే బంధించటానికి ప్రయత్నిస్తుంది సరోజిని! ఒకసారి మోసపోయి, ఇంతకు వచ్చింది!

సరిగ్గా ఆ వేళ రాత్రే సరోజిని రామచంద్రంతో కలిసి, రాత్రిఆటసినీమా చూసి ఏ ఒంటిగంటకో

ఇల్లు చేరింది. సినీమానుంచి వస్తున్నానని చెప్పింది గాని, సినీమాకే పోయిందో, రామచంద్రం ఇంటి నుంచే వస్తున్నదో పరమాత్ముడనేవాడు ఉంటే, వాడికే తెలియాలి. ఈ వ్యవహారం ఇంక తను భరించ రానిది. ఎంత త్వరలోపోయి పెళ్ళిచేసుకొనివచ్చి వేరే యిల్లు చూసుకుంటే అంత మంచిది. ఇక ఈ సరోజిని తనదెలాగూ కాదు. తనకు భార్యగా ఒక స్త్రీ ఉండవలసిన అవసరం ఎంతేనా ఉన్నట్టు తోస్తున్నది. అరుంధతే తనకు రాసిపెట్టి ఉంది అదెలా తప్పుతుందీ?

మర్నాడు శ్రీనివాసరావు ఊరికి బయల్దేరే ముందు తను వస్తున్నట్టు మామయ్యకు టెలిగ్రా మిచ్చాడు.

9

దాదాపు ఏడాదిపాటు పట్నంలో గడిపి వచ్చాక, మళ్ళీ తల్లిని చూడగానే శ్రీనివాసరావు కళ్ళు చెమ్మగిల్లినై.

తను చాలా కాలానికి తల్లిని, చూడగలిగానని కాదు. తల్లి కళ్ళుకప్పి, ఘోరమైన అపచారం చేశాననే పశ్చాత్తాపంవల్లనే తన కళ్ళు చెమ్మగిల్లినట్టు తెలుసుకున్నాడు.

స్టేషనులో అడుగు పెట్టానే, అందరికళ్లూ తన మీదనే ఉన్నట్టు అనుమానం వేసింది. అంతా తన్ను వింతగా మృగాన్ని చూస్తున్నట్టు చూస్తున్నా రనిపించింది. శరీరంమీద తేళ్ళూ, జెర్రులూ పాకుతున్నట్టనిపించింది.

తన్ను చాలా సహజంగా చూసింది ఒక్క మామయ్యే! ఎంతకేనా కూతుర్నికన్న మామయ్య!

"ఎప్పుడో ఒకప్పుడు నువిట్లా తిరిగివస్తావని నాకు తెలిసినదే! ఎన్నాళ్లు శెలవు పెట్టావు?" అన్నాడు మామయ్య! ఆ మాటలకు తనకెంతో సిగ్గ వేసింది!

"అట్టే లేదు. వారం రోజులే, మళ్లీ వెంటనే వెళ్ళకుంటే, పత్రిక దెబ్బతింటుంది" అన్నాడు తను. అసలు పెళ్ళి సన్నాహాలు ఆ యింట్లో, కొంత కాలంబట్టి జరుగుతున్నట్టుగానే ఉంది! తను రావటమే తడవుగా చేశారు!!

అరుంధతి తన్ను తప్పుకు తిరుగుతున్నది. ఇటీవల ఆ పిల్ల వొళ్లు చేసింది! ఇదివరకు కనిపించని అందం ఇప్పుడు ఆ పిల్లలో తనకు కనిపిస్తున్నది! తనంటే అరుంధతి అసహ్యపడుతున్నదా? లేక పెళ్లి సిగ్గా! కనీసం, అరుంధతైనా తన్ను ప్రేమించ గలదా? తను ఆపని చేయగలడా?

ఈ ఆలోచనలతోనే, ఆనాటి సాయంకాలం, తన ఏకాంత ప్రదేశానికి వెళ్ళాడు శ్రీనివాసరావు.

రెండు బండలమధ్య, చిన్న రాతిమీద కూర్చొని, 'నే నెందుకు పనికొస్తాను?' అనుకున్నాడు.

ఈ పెళ్ళి చేసుకొని, సరోజిని భరతంపట్టాలి. సరోజిని గుండెలో మంటలు రేకెత్తించాలి. అప్పటికిగాని తనకు శాంతి అంటూ ఉండదు.

పెళ్లి సవ్యంగానే జరిగిపోయింది.

ఆ మర్నాడే తను బయల్దేరాలి. కాని వెంటనే వెళ్ళటానికి కొన్ని ఆటంకాలు ఏర్పడినై. ఇంకొక వారం రోజులు శెలవు పొడిగించవలసివచ్చింది. పత్రికాధిపతికి పెద్ద ఉత్తరం రాశాడు శ్రీనివాసరావు - ఈ వారం గడిచాక, తప్పక వస్తున్నానని.

రెండు రోజులు గడిచాక, హటాత్తుగా తనకు, సరోజిని రాసిన ఉత్తరం అందింది. ఇటువంటి దెన్నడూ జరగదనుకొన్న తనకు, ఈ ఉత్తరం మళ్ళీ మనోవ్యథ తెచ్చిపెట్టింది.

సరోజిని, చాలా టూకీగా రాసింది.

"మీా రెప్పు డొస్తున్నారు? ఇన్ని రోజులు ఎందు కుండిపోయినారు? మీాకోసం ఎదురుచూస్తూ న్నాను. నాదే పొరపాటేమో! మీా రొచ్చినవెంటనే పెళ్లి..." ఆతర్వాత మరి చదవలేకపోయినాడు తను.

తనలో కూడా కొంత పొరపాటున్నట్టు తోచింది. సరోజిని రాసిన ఆ ముక్కలు తన్ను తీవ్రంగా బాధపెట్టసాగాయి. సరోజిని అటువంటి నిర్ణయానికి రాగలదని కూడా తను ఊహించలేకపోయి నాడు. తన్ను ఎంత నమ్ముకొని ఉండకపోతే సరోజిని అట్లా రాస్తుంది! సరోజినిని ఎంత ద్వేషించాడు! తన అనుమానం అంతా అబద్ధమేనా?

ఈ పెళ్లి చేసుకోవటంలో, మళ్ళీ పెద్ద పొర

పాటయిపోయింది. ఇప్పు డీ 'భార్య'ను ఏం చేయటం? ఎటా తీసుకువెళ్లటం? ఏం చేయాలి? ఏం చేయగలను? ఎందుకు పనికొస్తాను? తన్ను వెంటాడే ప్రశ్నలు మళ్ళీ ప్రత్యక్షం!

ఇప్పుడు సరోజినికి సమాధానం రాయవలసిన బాధ్యత ఒకటి ఉంది. ఏమని సమాధానం రాయటం? ఉన్నదున్నట్టు రాసేస్తే?

పెళ్లి మూడోనాటి రాత్రి, అరుంధతిని గదిలో కలుసుకొన్నప్పుడు, శ్రీనివాసరావు,

"అరుంధతీ! నువు నన్ను క్షమించవలసి ఉంటుంది!" అన్నాడు.

అరుంధతి బిత్తరపోయింది!

భార్యను పక్కను కూర్చోపెట్టుకొని, తను చేసిన పొరపాటేమిటో పూసగుచ్చినట్టు చెప్పేశాడు శ్రీనివాసరావు.

"నన్నేం చేయమంటావు చెప్పు! నా ప్రారబ్ధం. నీ జీవితంలో నీకు సుఖం లేకుండా చేస్తున్నాను మాస్తామాస్తా" అన్నాడు.

"మీ రెక్కడుంటే అక్కడే నేనూను. మీతోపాటే తీసుకొనిపోండి" అన్నది అరుంధతి.

పతివ్రతల కథలు బొత్తిగా అబద్ధాలు కావని పించింది తనకు.

మర్నాడు శ్రీనివాసరావు సరోజినికి ఉత్తరం రాశాడు.

"సరోజినీ! నువు నన్ను క్షమిస్తావనే నమ్మకంతో నీకీ సంగతి చెప్పటానికి సాహసించాను. నీ ఉత్తరం అందింది. నిన్ను అనవసరంగా అనుమానించిన పాపం నన్ను చుట్టుకుంటుందిలే. ఆ పాప ఫలం అనుభవించవలసింది నేనే. నీమీద అనుమానంతో ఆ బాధ భరించలేక నేను పెళ్లిచేసేసుకున్నాను. అందుకే వొచ్చాను కూడాను. నువు క్షమించి మా ఇద్దర్నీ స్వీకరించగలవనే నమ్మకంతోనే, మరో నాలుగురోజులలో వస్తున్నాం. అమ్మ కొన్నాళ్లిక్కడే ఉంటుంది."

10

శ్రీనివాసరావు భార్యాసమేతుడై పట్నం చేరుకునేసరికి ఇంటి తలుపులు తాళాలువేసి ఉన్నై.

కారణం ఊహించుకునేలోపుగానే పక్కింటి వాళ్ళు తాళాల చెవి తెచ్చి ఇచ్చారు.

"అమ్మగారు ఏదో ఊరికిపోయినారండి" అని సమాధానం కూడా వచ్చింది.

సరోజిని, ఏ ఊరికి వెళ్ళిఉంటుంది. అనుకుంటూనే తాళంతీసి లోనికి ప్రవేశించాడు శ్రీనివాసరావు. అరుంధతి కూడా లోనికి వెళ్లింది. బండీవాడు సామాను తెచ్చి పడేశాడు.

ఎదురుగా గదిలో మంచంమీద కనిపిస్తూనే ఒక కవరు ఉంది. అది సరోజిని రాసిపెట్టిన ఉత్తరం.

వణకుతున్న వేళ్ళతో ఆ ఉత్తరంతీసి శ్రీనివాసరావు చదువుకున్నాడు.

"శ్రీనివాసరావుగారు! మిమ్మల్నిఇట్లానే పేరుపెట్టి పిలవాలనిపిస్తున్నది మీ రింత ద్రోహానికి తలపడతారనుకోలేదంటే నమ్మండి. మీ ఉత్తరం అందకముందే మీ పత్రికా ఆఫీసులో కనుక్కుంటే చెప్పారు. మీ పెళ్ళి శుభలేఖ చూశాను అక్కడ. నాకూడా ఒక శుభలేఖ పంపటానికి మీకు ముఖం ఎట్లా చెల్లుతుంది మరీ? నేను తెలిసి, మీకు ఎటువంటి అన్యాయమూ చేయలేదు. అందుకూ నా అంతఃకరణే సాక్షి అని రెండోసారి చెప్తున్నాను. నాకూ రామచంద్రంగారికీ ఏదో సంబంధం ఉన్నట్టు మీరు ఊహించి, పాపం చాలా బాధపడ్డారు. మిమ్మల్ని నేను నమ్మించలేక పోయినాను. కసి తీర్చుకోడానికి వెళ్ళి, నాతో చెప్పకుండా పెళ్ళిచేసుకున్నారు. ఇక మీకూ నాకూ పొసగదనే మాటేగా!

"మీరు వెళ్ళిపోయాక మీకోసం నేనెంత బాధపడ్డానో, ఆ బాధలోనే, నా విశ్వాసాలను కూడా లక్ష్యంచేయక, మనం పెళ్లిచేసుకుందామని, ఎట్లా రాశానో, తలుచుకుంటే నాకే ఆశ్చర్యం వేస్తుంది! పైగా మీరు క్షమించమన్నారు! నేనిటువంటివి క్షమించలేను! కొన్నాళ్లపాటు, ఒక 'గొప్ప కథకుడి' స్నేహం, సాహచర్యం, పొందగలిగానని నా జీవితాంతం జ్ఞాపకం ఉంచుకుంటాను లెండి.

"రామచంద్రంగార్ని మీరు అంత అనుమా

నించవలసిన కాలం పోయింది. మీమీద నాకు ఉండిన నమ్మకంతో, అనేకసార్లు ఆయన గుండె గాయపరిచాను కూడాను. ఆయనకు హఠాత్తుగా ఢిల్లీ బదిలీ అయింది. నన్ను తనకు పర్సనల్ అసిస్టెంటుగా రమ్మన్నారు. మూడువందలిస్తారుట. ఇక ఇక్కడ నాకేముంది? వారివెంట పోతున్నాను.

"సాధ్యమైనంత త్వరలో నన్ను మరిచిపోతే, మీరు ముందుకొస్తారు. ఇక నా కథకూడా పూర్తి అయినట్టే! మీరు కథకులు గనక, మీ పత్రికలో చక్కని 'సీరియల్' రాయండి, నాకో కాపీ పంపుతూ ఉండండి. ఇదే నా కోరిక.

"మీ భార్య అరుంధతికి నా దీవనలు చెప్పండి. ఇట్లు—సరోజిని—"

శ్రీనివాసరావు కాళ్లు తేలిపోవటం ప్రారంభించినై.

అతను మంచంమీద, ఉన్నపళంగా కూలబడ్డాడు.

"ఏమండీ! ఏం జరిగింది?" అన్నది అరుంధతి ఏదీ అర్థంకాక.

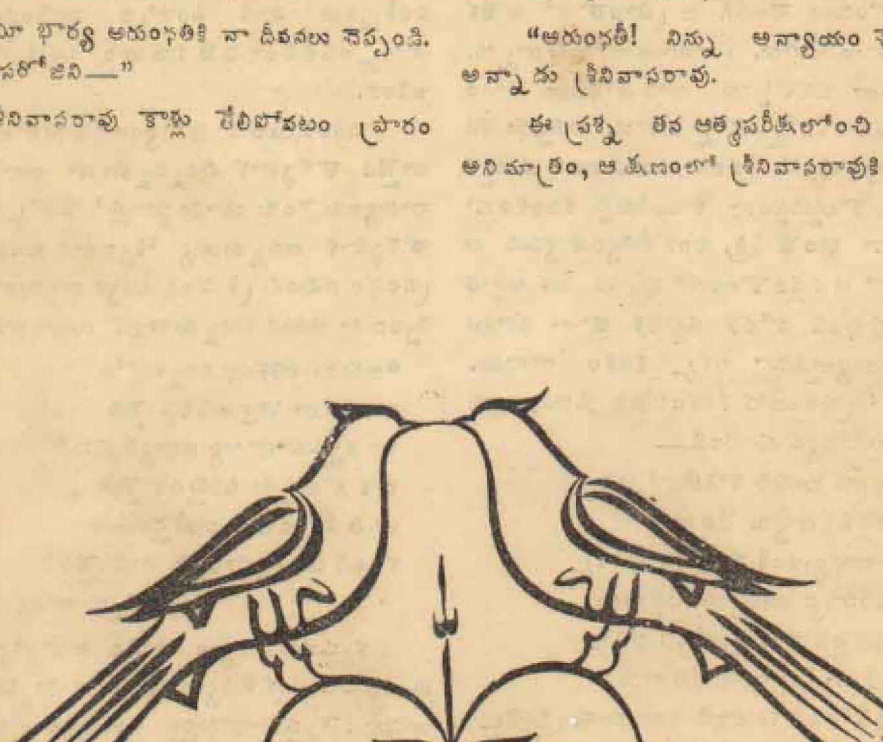
"అరుంధతీ!" అన్నాడు తను ఆమెను దగ్గరగా తీసుకొని.

శ్రీనివాసరావు కళ్లలో, నీళ్లు ఎందుకు తిరుగుతున్నాయో అర్థంకాని అరుంధతి - తన పైట కొంగుతో, అతని కళ్లు తుడిచింది.

కాసేపు పోయాక,

"అరుంధతీ! నిన్ను అన్యాయం చేశానా?" అన్నాడు శ్రీనివాసరావు.

ఈ ప్రశ్న తన ఆత్మపరీక్షలోంచి వచ్చినదే అని మాత్రం, ఆ క్షణంలో శ్రీనివాసరావుకి తట్టలేదు.

కృష్ణమాచార్య వచనములు*

★

శ్రీ తిమ్మావజ్ఝల కోదండరామయ్య

క్రీస్తుశకం పదునేడవశతాబ్ది అంతిమభాగంలో తిరుపతికి సమీప ప్రాంతాలలో ఒక పెద్ద విప్లవం జరిగింది. దుండగీండ్రైన మహమ్మదీయులు కొందఱు చెలరేగి ఆ ప్రాంతాల్లో అనేక అత్యాచారాలు చేశారు. గ్రామాలు దోచుకున్నారు. దేవాలయాలు పడగొట్టారు. దారి దోపిడీలు సాగించారు. ఇంకా ఎన్నో ఎన్నో చేశారు. అప్పుడు తన చుట్టుపట్టుల్లో వుండే ప్రజకి సంరక్షణం యివ్వక తన క్షేమా కొంబట్టినట్టుగా రాయికిమల్లే కదలకండా మెదలకండా వుండే శ్రీ వెంకటేశ్వరస్వామిని ఆ ప్రాంతాల్లో ఆ విప్లవకాలంలో వుండిన ఒక అజ్ఞాత కవి కడుపుమండి కోపం పట్టలేక బాగా ఘాటుగానే దుయ్యబట్టుతూ ఒక్క శతకం రాశాడు. దానికి † 'శత్రుసంహార శతకం' అని పేరు. అందులోనిది యీ పద్యం చూడండి—

"కటకేంద్రు కూతురి కౌగిటిలో జిక్క
 కెళ్లపిళ్ల స్వామి చేతగాదు
కృష్ణమాచార్య సంకీర్తనంబుల చొక్క
 సింహాద్రి యప్పయ చేతగాదు
కవ్వంపుగొండ సంఘర్షణోద్ధతి దక్క
 శ్రీ కూర్మనాథుని చేతగాదు
సాంఖ్యతోండవి తాలజడి కెంతియును క్రుక్క
 చెన్నమల్లేసుని చేతగాదు
పఠన జవన నిరాఘాట యవనఘోట
హరణ జయధాటి మీ చేత నౌనె మేటి
కాదు ఒకసన్న జూడు మేలా పరాకు
శత్రు సంహార! వెంకటాచల విహార!

ఈ పద్యంలో కృష్ణమాచార్యులనే ఒక భక్తుడు సంకీర్తనలు పాడి సింహాద్రి నరసింహస్వామిని చొక్కింపజేసేవాడనే విషయం ఒకటి పేర్కొనబడింది.

ఇంతకి యింకా పూర్వంలో పదునాలవ శతాబ్దివాడైన తాళ్ళపాక చిన్నన్నకూడా యీ కృష్ణమాచార్యులను రెండు మూడు స్థలాల్లో పేర్కొన్నాడు. తాళ్ళపాక అన్నమయ్య 'శృంగార మంజరి' అనే గ్రంథం రచించి శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామివారికి సమర్పించగా ఆయన అన్నమయ్యతో యిలా అన్నాడట!

"అదుదు బళికమా కన్నులకోల
పాడగ నా దెల్ల బళిబిడ్డ నైతి
నా కృష్ణమాచార్య నధ్యాత్మవినుతి
రాక గొన్నాళ్లు విరక్తుండ నైతి
జగతి నీశృంగార సంకీర్తనముల
కగపడి మంచిప్రాయపు వాడ నైతి"

అన్నమాచార్య చరిత్రము

కృష్ణమాచార్యులు పాడిన అధ్యాత్మసంకీర్తనములను విని వెంకటేశ్వరస్వామంతవాడు విరక్తుడయినాడట! కృష్ణమాచార్యుల సంకీర్తనల యోగ్యత అలాంటిది!

చిన్నన్న తన పరమయోగి విలాసంలో—

'వేదంబు తెనుగు గావించి సంసార
ఖేదంబు మాన్పిన కృష్ణమాచార్యు'

నని యీ కృష్ణమాచార్యులను ప్రశంసించినాడు. ఇతని సంకీర్తనల సంచయం తెలుగు వేదం! ఆ వేదం చదువుతే సంసారఖేదం తొలగుతుంది!

ఇలాంటి ప్రశస్తిని గడించిన కృష్ణమాచార్యులనుగురించీ, అతడు రచించిన సంకీర్తనములనుగురించీ

---

* 'తాళపత్రి గ్రంథాలు' అను శీర్షికను మదరాసు రేడియో కేంద్రమునుండి ప్రసారము చేసిన ప్రసంగమును పెంచి వ్రాసినది.

† శ్రీ వెంకటేశ్వర ప్రాచ్య పరిశోధనాలయమువారు ప్రకటించిన 'శ్రీ వెంకటేశ్వర లఘుకృతులు' అను గ్రంథమున ముద్రితము.

తెలుసుకోవాలని యెవరికి వుత్సాహం పుట్టదు ? ఉత్సాహం అంటూ కలిగింతరవాత పరిశ్రమ యెప్పుడూ వట్టిదే పోదు. మదరాసు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండాగారంలో 'కృష్ణమాచార్యవచనములు' అనే పేరుతో ఒక గ్రంథం వుంది. ఆ ఒక్క గ్రంథానికే ఆ భాండాగారంలో మూడుప్రతులు లభిస్తున్నాయి. అందులో రెండుప్రతులు ఒకటి మాతృక, మఱొకటి దానికి ప్రతిక! ఇందాక పేర్కొన్న కృష్ణమాచార్యులు రచించిన సంకీర్తనల సంకలన గ్రంథమే అది. మదరాసులో మాత్రమే కాక యీ గ్రంథమే తంజావూరు సరస్వతీమహాలు లైబ్రరీలో కూడా వున్నది. అయితే ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయంవారు ప్రకటించిన అక్కడిగ్రంథముల కేటలాగులో దీని పేరు 'విష్ణునామసంకీర్తనము' అని వున్నది. పేరయితే వేరుగావుంది గాని అందులోని విషయమంతా యిదే. కేటలాగును తయారుచేసినవారు గ్రంథాన్ని సరిగా గుర్తింపకపోవడంవల్ల యేర్పడిన ప్రమాదం అది! ఎలా అయితేనేం ప్రస్తుతం యీ గ్రంథానికి నాలుగుప్రతులు లభిస్తున్నవని చెప్పవచ్చు :

ఆంధ్ర వాఙ్మయంలో అపూర్వమయిన యీ గ్రంథానికి వున్నవిలువ యెలాంటిదో నిర్ణయించే ముందు యీ గ్రంథానికి కర్త యయిన కృష్ణమాచార్యులకాలం గూర్చి తెలుసుకోవడం అవసరం. ఏగ్రంథంయొక్క యోగ్యతైనా ఆగ్రంథం వెలసిన కాలంమీద కూడా కొంతవరకూ ఆధారపడి వుంటుందని చెప్పడం తప్పు కాదు.

ఏకశిలా నగరవృత్తాంతం అని ప్రాచ్య లిఖిత పుస్తకశాలలో నే మరొకగ్రంథం వుంది. అందులో కృష్ణమాచార్యులను గురించి ఒక వింతకథ వుంది. కృష్ణమాచార్యుల మహిమాదికాన్ని మాత్రమే కాక ఆ కథ ఆరడికాలాన్ని కూడా కొంత అస్పష్టంగానే అయినా తెలుపుతూ వుంది. ఆకథ యిది !

"మరియొక్కనాడు సంతూరనుగ్రామంబున కృష్ణమాచార్యుల తమ్ముండగు అనంతాచార్యులు రజకస్త్రీతో కూడంగా ఆ రజకుడు యిద్దరిని పొడిచితె మృతింబైరి. అప్పుడు విప్రులుయీశూద్రస్త్రీనిగతో కూడా సమసిరిగనుక్క యీ విప్రులు మోయకుండిరి. అది విని కృష్ణమాచార్యులు తన మదినివిచారించివాసుదేవమూర్తినికీర్తించిన ఆ శవంబు తనకుతానే కాష్ఠంబునకు నడచుటయు యిదిగని సకలజనంబులు విప్రులు యేతెంచి కృష్ణమాచార్యుల పాదంబులకుం బ్రణమిల్లి మా యపరాధంబులు క్షమియింపు మనుటయు ఆయయ్య నాకు రాగద్వేషంబులు లేవు. మీరు వెరవకు డనుటయు యీ వార్త ప్రతాపరుద్రుండు చారులవలన నెరింగి కృష్ణమాచార్యుల రావించి పూజించి ఏకశిలానగరి సీమలు నాల్గోభాగంబున యీబది గ్రామంబులకు అధికారంబు, యొక్క పూరు అగ్రహారంబు,గా వొసంగి అనుపుటయు కృష్ణమాచార్యులు సంతూరు ప్రవేశించి కల్లతనంబు పుట్టుటం జేసి కల్లూరను గ్రామంబు గట్టి కోట పుట్టుటయు మూడు వరుషంబులు అధికారంబు చేసిన గ్రామంబుల గల్లు పదార్థంబు వెచ్చించి తామ్ర పత్రికలు సేయించి యీ పత్రికమీద తా రచియించిన చాతుర్లక్ష గ్రంథంబు లిఖియించి అది శకటంబుపై పన్నుకొని శ్రీరంగంబునకు కొనిపోవ నుద్యోగించిన కొందరు ధూర్తులు గూడి యీ రాజ సముఖంబునకుం బోయి కృష్ణమాచార్యులకు మీరు అధికారంబు యిచ్చిన గ్రామంబుల పదార్థంబు వెచ్చించి తామ్ర పత్రికలు చేయించి శ్రీరంగంబునకుం గొనిపోవుచున్నాడు అని యెరిగించిన ప్రతాపరుద్రుండు విని యతండు మహాత్ముండు. యతనికి యేది యిష్టమో నాకు అదియె యిష్టంబు. అని వూరకుండుటయు ఆ వార్త యిష్టజనులచే కృష్ణమాచార్యులు విని పూరికపోయిన మూర్ఖత్వం బని రాజసముఖంబునకు యేతెంచి యీశై గ్రామంబుల వరుసత్రయంబునకు లెక్క విని పించి, అప్పుడు మాడులక్షల వరహాలు ఆయ ననిన, కృష్ణమాచార్యులు తన మనంబున వాసుదేవు నారాధించి ఒక్క వచనంబు రచియించిన మెచ్చి యేకశిలానగరంబున కనకవృష్టి కురువుటయు యిది గని ప్రతాపరుద్రుండును, ఆ పరిజనంబులున్ను కృష్ణమాచార్యుల పూజించిన వారిచే వీడ్కొని కృష్ణమాచార్యులు శ్రీరంగంబున కరుగుటయు"

ఏకశిలానగర వృత్తాంతము

'ఏకశిలానగర వృత్తాంతం'లోని యీ విషయం వల్ల కృష్ణమాచార్యులు కాకతీయ చక్రవర్తి అయిన రెండవ ప్రతాపరుద్రుడి కాలంలో వుండినట్లు మనకు తెలియవస్తున్నది. కృష్ణమాచార్యులు పదమూడో

శతాబ్దంలో ఓరుగల్లు ప్రాంతంలో వుండిన ఒక మహాభక్తు డని దీనివల్ల మనకు తెలుస్తున్నది.

* 'ఆచార్యసూక్తి ముక్తావళి' అనే గ్రంథంలో కృష్ణమాచార్యులనుగూర్చి ఒక చక్కని కథ వుంది. కృష్ణమాచార్యులు సింహాద్రినరసింహస్వామిభక్తుడు. సింహాద్రిమీద వుండి ప్రతిదినం స్వామివారిపై యితడు సంకీర్తనలను రచించి పాడుతుండేవాడు. ఆయన సంకీర్తనలు పాడుతుండినపుడు నరసింహస్వామి సంతోషముతో ఆడుతూ, వుండేవాడు. రామానుజులవారు దిగ్విజయయాత్రి పోతూ మార్గంలో సింహాద్రిమీద శిష్యులతో కూడా విడిసి స్వామివారి దర్శనంచేసి ఆ గుడిలో యీశాన్యభాగంలో కొంతకాలం గోష్ఠిచేసి తిరిగివస్తూ అస్థానమంటపంలో రాజసంతో కూర్చునే వుండిన కృష్ణమాచార్యుల దగ్గరకు పోయి 'అయ్యా! యీ రాత్రి మీరు పాటపాడినప్పుడు స్వామి ప్రత్యక్షమయితే యెంబెరుమానారు అనే ఒక సన్యాసి యిక్కడకు వచ్చివున్నాడు. అతడికి మోక్షం కలుగుతుందా' అని అడుగు. అతడేం చెబుతాడో రేపు నాకు తెలుపు' అని చెప్పి వెళ్లిపోయాడు. కృష్ణమాచార్యులు అతి డెవరో ఒక సామాన్యసన్యాసి అని, యేదో వుపకారం చేద్దాం పోనీ అని ఆ రాత్రి తాళము, వీణె ధరించి స్వామివారిని కీర్తించినాడు. అప్పుడు స్వామి ప్రత్యక్షంకాగా యితడు రామానుజుల విషయం ప్రస్తావించినాడు. అప్పుడు స్వామి 'అతడికీ, అతడిప్పించే వాళ్లకీ గూడా మోక్షం వుంది' అని సెలవిచ్చినాడు. మరునాడు కృష్ణమాచార్యులు రామానుజులు గుడికి వచ్చివుండినపుడు రాత్రివిషయం తెలిపాడు. రామానుజులవా రంతటితో విడువలేదు.' ఈరోజు రాత్రి నీకు పరమపదం వుందేమో అడిగి తెలుసుకుని నాకు చెప్పు' అన్నాడు. కృష్ణమాచార్యులు నాకు పరమపదం లేకపోవడ మేమిటి? అయినా అడుగుతానని ఆరాత్రి సంకీర్తనలు పాడి స్వామిని తనవిషయం అడిగాడు. కాని స్వామి యేమీ బదులు చెప్పకుండా వూరికే వుండిపోయాడు. అప్పుడు కృష్ణమాచార్యులు 'యిలా మీరు బదులు చెప్పకుండా వుండడం వుచితమేనా?' అని అడిగితే అప్పుడు స్వామి 'మోక్షం నా సొమ్మని వేదాలు చెప్పతున్నవి. అయితే అది యిప్పుడు పరాయత్తం. శ్రీరంగం నాకుదక్షిణసిల్లు. ఎంబెరుమానారు న న్నడిగితే వుభయవిభూతులూ నేను అతడికి యిచ్చేశాను. అందువల్ల యెవడికైనా మోక్షం కావలసివుంటే అతడికి శరణాగతుడు కావాలి. నీకు మోక్షం వుందో లేదో చెప్పడానికి అతడే కర్త. అందువల్ల యీ విషయం అతణ్నే అడుగు. మోక్షం నీకు యివ్వతగుననితోస్తే యిస్తాడు. లేకపోతే లేదంటాడు" అని సెలవిచ్చాడు. కృష్ణమాచార్యులకి కోపం వచ్చింది. స్వామీ! ఒక్క సన్యాసికోసం నన్నిలా వంచించడం నీకు ధర్మం కాదు. బాల్యం మొదలుకొని నిన్ను నమ్ముకొని నీమీద కీర్తనలు పాడి కవిత చెప్పినాను. లోకంలో గొప్ప భక్తుడ నని పేరుపొందాను. ఆ సన్యాసి ఏకో నీకు మందు పెట్టాడు' అని స్వామిని నిందించాడు. అప్పుడు స్వామి 'నీ గర్వమే ని న్నింతగా చేసింది. రామానుజులు వచ్చినప్పుడు లేచి నిలుచుని నమస్కరించకుండా రాజసంతో వుండినావు. అదే నీ కిప్పుడు తంటాఅయింది. స్వామిమీద పాటలు పాడుతున్నానుగదా అని నువ్వు గర్వపడ్డావు దాని ఫలితమే యిది. నీ భక్తికి సంతోషించి నీకు ప్రత్యక్షమయ్యాను. నువ్వు పాడితే ఆడాను. అంతే! మోక్షం విషయం అది నా అధీనంలో లేదు. నన్నేం చేయమంటావు?' అని 'నీ కవిత్వం అగ్రవర్ణులకుగాక నీచులపాలై నశించునుగాక' అని శపించాడు. కృష్ణమాచార్యులు! నీ విమానం నేలకూలునుగాక! ఏడు దినములు ఒక్కరీతిగా కాలికూడా నీ దేవాలయం చెక్కు చెదరకుండా వుండునుగాక! తిరిగి నీకు విమాన మమరునుగాక!' అని ప్రతిశాపమిచ్చాడు.

ఆ తరవాత కొద్దిరోజులకి తురుష్కులు దేవాలయ విమానాన్ని పడగొట్టి గుడి కాల్చేశారు. కాని గుడి చెక్కు చెదరకుండా నిలిచివుండినది. కృష్ణమాచార్యుల కీర్తనలు నిత్యభోగ్యము లయినవి. పశ్చాత్తాపంతో కృష్ణమాచార్యులు తిరిగి స్వామిని ఆశ్రయించాడు. 'సంతోదం వీడి రామానుజుల నాశ్రయింపు'మని స్వామి అతనికి సలహా యిచ్చాడు. కృష్ణమాచార్యులు రామానుజుల విడిది దగ్గరకు పోయి కృష్ణమాచార్యులు వచ్చియున్నాడని కబురు పంపి

* నంబూరి శేశవాచార్య విరచితము.

వాడు. 'ఆ బ్రాహ్మణుడితో నా కేమి పని' అని రామానుజు లన్నారు. ఈ విషయం రాత్రి స్వామితో చెప్పేసరికి 'ఆచార్యశబ్దం ఒక్క రామానుజులకే తప్ప తక్కినవాళ్ళ కెవళ్ళకీ విహితం కాదు. అందువల్ల వట్టి పేరుమాత్రం చెప్పు' అన్నాడు స్వామి. మరువాడు అలాగే చేశాడు. రామానుజులు ఏమీ చెప్పక వూరకే వుండినాడు. నిరుత్సాహంతో, నిరాశతో ఆ విషయం ఆరాత్రి స్వామితో చెప్పేసరికి 'కృష్ణదాసుడు వచ్చియున్నాడని విన్నవించుకో. అప్పుడు నీకు దర్శనం లభిస్తుంది' అన్నాడు. కృష్ణమాచార్యులు అలాగే చేసి రామానుజులను దర్శించినాడు. రామానుజులు అతణ్ణి ఆదరించి 'నీవు యిక్కడే మాకు ప్రతినిధిగా వుండి విశిష్టాద్వైత మతప్రచారం చేయవలసింది' అని వుపదేశించి దిగ్విజయయాత్రకు శిష్యులతో కూడా బయలుదేరి పోయారు'—

ఇదీ కథ. మనోహరమయిన యీ కథవల్ల కృష్ణమాచార్యులు రామానుజులకు సమకాలికులని తెలుస్తున్నది. అయితే యిది యథార్థంగా తోచదు. ఆంధ్రదేశంలో గొప్ప గాయకుడనీ, మహాభక్తుడనీ పేరుపొందిన కృష్ణమాచార్యులను — రామానుజుల వారికి దాసుణ్ణిగా చేర్చుకొని రామానుజుల ప్రభావాధికమును గొప్పగా చెప్పుకోవడానికి తగినట్టుగా యీ కథ రామానుజ మతానుయాయులచే కల్పింపబడినట్టుగా తోస్తున్నది. ఈ కథే నిజమయితే కృష్ణమాచార్యు లింతకంటె మునుపటివాడు కావలసి వచ్చును. ఏకశిలానగర వృత్తాంతం అనే గ్రంథాన్ని బట్టి యితడు కాకతీయ చక్రవర్తి అయిన రెండవ ప్రతాపరుద్రుని కాలంలోవాడుగ నిశ్చయించుకొన వలసి వున్నది.

ఆంధ్రవాఙ్మయంలో యీ కృష్ణమాచార్య వచనములకు ఒక విశిష్టమయిన యోగ్యతా, స్థానమూ వున్నవి. తెలుగువాఙ్మయం యించుమించు సంస్కృత వాఙ్మయాన్ని బట్టి పుట్టినదే అయినప్పటికీ తెలుగులో తొలికాలంలో గద్యపద్య సమ్మిళితమైన చంపూ కావ్యాలే వెలసినవి. యింకా నిర్వచనంగా కావ్యాలు రాయడం ఒక ఘనతకింద ఆకాలంలో పరిగణింపబడింది. సంస్కృతంలో కాదంబరి, దశకుమార చరిత్రవంటి గద్య కావ్యాలు వున్నా తెలుగులో ఆ దశకుమారచరిత్ర కూడా పద్యకావ్యంగా అనువదింపబడింది. 'గద్యం కవీనాం నికషం వదంతి' అనే నానుడిని తెలుగుకవులు పాటించలేదేమో అనిపిస్తుంది. ఎంచేతనంటే విపులములయిన రాజవంశవర్ణనలలోనో, పెద్దకథలని అల్లంతలో సంగ్రహించవలసి వచ్చినప్పుడో, పద్యానికి పద్యానికీ, కథకీ అతుకు అతకవలసివచ్చినప్పుడో యెప్పుడో సకృత్తుగా తెలుగుకావ్యాల్లో వచనాన్ని ఒకసాధనంగా మాత్రమే తెలుగుకవులు వుపయోగించుకొన్నారు తప్ప తెలుగులో వచనరచనకూడా కవిత్వమే అని వారు భావించలేదు. గద్యంమీద మనకవులకి అటువంటిభావం వుండబట్టే యించుమించు పదునేడవ శతాబ్దిదాకా తెలుగులో నికరమయిన వచన కావ్యాలు అవతరించలేదు. అలాంటి దశలో యీ 'కృష్ణమాచార్యవచనములు' పదమూడవ శతాబ్దంలో రచింపబడిన తొలి వచనగ్రంథం కావడం ఒక విశేషం కాదా మరి! అనుపూర్వితో నొకకథావస్తువు లేకపోయినా వచనకావ్యాల కుండవలసిన లక్షణాలన్నీ యిందులో వుండక పోయినా, అతి ప్రాచీనకాలంలో అంటే పదునేడవ శతాబ్దికి పూర్వం తెలుగులో ప్రత్యేకమయిన వచన కావ్యాలే లేవని అనుకునే దశలో అంత కింకా నాలుగువందల యేండ్లనాడు వెలసిన తొలి తెలుగు వచనరచన యిది కావడం దీని కొక విశిష్టత!

*వృత్తగంధి, తాళగంధి, చూర్ణిక అనేవచన విభేదాల్లో యిది చూర్ణిక అనే వచనవిభేదానికి చెందినరచన. తాళ్లపాక తిరువేంగళనాథుడు 'సంకీర్తనలక్షణం' అనే గ్రంథంలో—

"ధర కృష్ణాచార్యాదిక
పరికల్పితపదము తాళబంధచ్ఛందో
విరహితమై చూర్ణాఖ్యం
బరగు ననిర్యుక్త నామభాసిత మగుచున్"

కృష్ణమాచార్యులు 'చాతుర్లక్ష సంకీర్తనములు' రచించినట్టుగానూ వాటినంతా తాళ్లపాకవారి పదములు చెక్కింపబడినట్టుగానే రాగిరేకులపై చెక్కించినట్టుగానూ పాత వ్రాతలవల్ల మనకు తెలియవస్తూ వున్నా ఆ రచనలన్నీ మనకు యిప్పుడు దొరకడం

*వచన విభేదములను గూర్చిన వివరములకు శ్రీ వేంకటేశ్వర వచనముల పీఠిక చూచునది.

లేదు. భిన్నములయిన ప్రతులలోని అన్ని వచనాలూ కలిపితే అంతా కొన్ని పదుల లెక్క కంటే మించవు. ఈ వచనాలకు 'సింహగిరి నరహరివచనము' లనే పేరుకూడా వ్యవహారంలో వుంది. ఇందులోని ఒక్కొక్క వచనం కడపట 'సింహగిరి నరహరి' సంబోధనం వుండడంవల్ల దీని కాపేరు కలిగిందనవచ్చు. మచ్చుకి ఒక్క వచనం—

"దేవా! పదికోట్ల యజ్ఞాదిక్రతువులు నడపంగా నేమి, తొమ్మిదికోట్ల తులాభారంబులు తూగంగా నేమి, యెనిమిదికోట్ల సువర్ణదానంబులు సేయంగా నేమి, యేడుకోట్ల గోదానంబులు సేయంగా నేమి, ఆరుకోట్ల భూదానంబులు సేయంగా నేమి, అయిదుకోట్ల కన్యాదానంబులు సేయంగా నేమి, నాలుగుకోట్ల వస్త్రదానంబులు సేయంగా నేమి, మూడుకోట్ల సత్యాదివ్రతంబులు సేయంగా నేమి, రెండుకోట్ల అన్నదానంబులు సేయంగా నేమి, కోటి స్నానంబులు సేయంగా నేమి, దేవా! మీ నామోచ్చారణంబు సేయక పదికోట్ల యజ్ఞాదిక్రతువులు నడపిన దేవేంద్రుండు విలువిల్లా యోనులయ్యెను. దేవా మీ నామోచ్చారణంబు సేయక తొమ్మిదికోట్ల తులాభారంబులు తూగిన దుర్యోధనుండు యమపురి కేగెను. ఎనిమిదికోట్ల సువర్ణదానంబులు సేసిన కర్ణుండు పసిడికొండమీది యన్నంబులకపేక్షించెను. దేవా! మీ నామోచ్చారణంబు సేయక యేడుకోట్ల గోదానంబులు సేసిన కార్తవీర్యుండు గోహత్య బ్రహ్మహత్యపాతకంబుల బొందెను. దేవా! మీ నామోచ్చారణంబు సేయక యారుకోట్ల భూదానంబులు సేసిన బలి విష్ణుపాదంబున పాతాళంబున కేగెను. దేవా! మీ నామోచ్చారణంబుసేయక అయిదుకోట్ల కన్యాదానంబులు సేసిన ధ్రువుండు కాశీక్షేత్రంబున బండ్రెండు వేలయేండ్లు భిక్షం బెత్తెను. దేవా! మీ నామోచ్చారణంబు సేయక నాలుగుకోట్ల వస్త్రదానంబు సేసిన మార్కండేయుండు మతిహీనుం డయ్యెను. దేవా! మీ నామోచ్చారణంబు సేయక మూడుకోట్ల సత్యాదివ్రతంబులు నడపించిన హరిశ్చంద్రుండు కులహీనుని యింట గాడు కాచెను. దేవా! మీ నామోచ్చారణంబు సేయక రెండుకోట్ల యన్నదానంబులు సేసిన ధర్మజుండు యమపురి తొంగిచూచెను. దేవా! మీ నామోచ్చారణంబు సేయక కోటి స్నానంబులు సేసిన కుమారస్వామి కోరిక సిద్ధించ దాయెను. దేవా! మీ నామోచ్చారణంబు సేసిన ప్రహ్లాద, నారద, పుండరీక, వ్యాస, శుక, శౌనక, భీష్మ, దాల్భ్య, రుక్మాంగద, అర్జున, బలి, విభీషణ, భృగు, గాంగేయ, అక్రూర, విదురాదులగు పరమ భాగవతోత్తములు నారాయణ స్మరణావలన కృతార్థులైరి గావున యతి రామానుజముని పరందాతారు అనాథపతియైన సింహగిరి నరహరి నమోనమో దయానిధీ."

మదరాసులోని ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక భాండాగారంలోనూ, తంజావూరు సరస్వతీమహాలు లైబ్రరీలోనూ, వున్న యీ వచనముల నొక క్రమంలో సేకరించి ప్రకటనమునకై సంస్కరించి వుంచినాను. తెలుగు వాఙ్మయంలో వెలసిన తొలివచనరచనము కావడమే దీనికున్న విశిష్టయోగ్యత! అలాటి తొలితెలుగు వచన రచన ప్రకటింపబడాలనే కుతూహలమే నా పరిశ్రమకి కారణం. విషయదృష్టితో రచనాదృష్టితో దీనికున్న విలువయేలాంటిదైనా తొలివచనకావ్యంగా దీనికున్న విలువని యెవరూ కాదనలేరు. గూఢవచనములకు కర్తఅయిన కృష్ణమాచార్యులను గురించి ఆ ప్రతులలో యింకా రెండుకథలున్నాయి. అవి రుచియయిన వ్యావహారిక భాషలో వ్రాయబడివున్నవి. కృష్ణమాచార్యుల మహిమాదికము నివి పేర్కొంటున్నవి. ఆ ప్రతులలోని కథలను రెంటిని దిగువ ప్రకటిస్తున్నాను:

* "దేవా! శ్రీకృష్ణమాచార్యులు తిరుమణి తిరుచూర్ణంబులు ధరియించి యజ్ఞోపవీతంబులు దండెయు తాళంబులు వైభవాధులు(?)ధరియించి యుదరమందు శ్రీతులసి వనమాలికలు ధరియించి తులమూగంగాను యేకశిలానగరంబునకు వీధివెంట (విధేయంట?) సంకీర్తనలు పాడుచున్న రాగాము, యొక కంసాల భక్తుండు ముక్తిం బొందిన యాతని కైనసతి అతనివెంట సహగమనంబు సేయంబోవుచు కృష్ణమాచార్యుల బొడగని విమానంబు దిగివచ్చి తనకు పుణ్యలోకంబులు గలిగెనని గురుతు యెరింగి సాష్టాంగ దండములు సమ

* ఈ కథ మదరాసు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక భాండాగారమున R 206 అను సంఖ్యతో నున్న ప్రతిలోనిది.

ర్పించినను ఆ కాంతను కృష్ణమాచార్యులు పొడగని యేమనుచున్నాడు దేవా! ఆ కాంతకు పసుపుచీర, పసుపు రవిక, వొడిబియ్యం, శాసకొప్పున పువ్వుల మాలికచుట్టి, యొకచేత పువ్వులబంతి, యొకచేత నిమ్మపండు పట్టుకొనియున్న కాంతను జూచి యీ కాంత సమర్త పెండ్లికూతురని భావించి దీర్ఘాయుష్మంతురాలవు గావె. చాల ముత్తైదువతనము చేసి చల్లని కడుపున వర్థిల్లవే చిన్నపాపా యని దీవించినను ఆ కాంత కిలకిల నవ్వుచు దేవా! తన కెక్కడి దీర్ఘాయుష్యంబు. తన కెక్కడి ముత్తైదువతనంబు. తన పెనిమిటి యిప్పుడు ముక్తిం బొందినవాడు. నిండు ప్రాణంబులు తన పెనిమిటికి అర్పింపబోవుచున్న దాన. దేవ! నా కెక్కడి వరం బొసంగితిరి. మీ వాక్యములు కల్లలు గావచ్చును. దేవా! మీరు పదునొకండవ యవతారం బవు గనుక అంటేను అప్పుడు కృష్ణమాచార్యులు పరమ దయార్ద్రహృదయుండై 'అయ్యో శ్రీపురే సింహాద్రప్పలు! మీ దాసుని వాక్యంబులు కల్లలు అయితేను యీ శివభక్తులు హాస్యంబులు చేసెదరు. అది నీకు భోగ్యంబు. దేవా! చాతుర్లక్షగ్రంథ సంకీర్తనలు శేయ నేమిటికి? నీవు నా కేమిటికి? నేను నీ కేమిటికి? యీ ప్రాణంబులు నా కేమిటికి? అయినా వీరవైష్ణవుండ గాన ఆ శవముకడకుం బోయి ఓరీ! యీ శవము యిక్కడ దించుండనిన ఓరి వెఱ్ఱిదాసరివాడా! సదాశివుని కొలువుకుం బోయిన ప్రాణములు బ్రహ్మాదులవశమా తిరుగా పంపుమనేటందుకు? అన్నంతలో సౌరీ! నే నెటువలె వెఱ్ఱిదాసరివాడను. ఈశ్వరుని పేరిటి లింగమున్ను, శ్రీమన్నారాయణుని పేరిటి సాలిగ్రామమున్ను రెండున్ను యొక్కసమముగా పూజింప నేరక యీశ్వరుండు చల్లగా యుండగాను యీశ్వరుని పేరిటి లింగమును బొందిలో పెట్టుడి. పంచమహాపాతకులు మీరు గాన మోరి మీకా సంకు. ఈ శవము ప్రాణములు రప్పించెద ననిన యితండు కంచిలోపలను బొందులు మొండెంబులకు తలలు పుట్టం జాడిన మహాత్ముండు గాదా యని ఆశవమును భూమిపైదించి వారు కడకుం దొలంగిరి. అప్పుడు తన శ్రీపాదతీర్థంబు అతనిపై చిలికించి నుదుట తిరుమణి శ్రీచూర్ణంబులు ధరియించి చాతుర్లక్షగ్రంథ సంకీర్తనంబు యేకచిత్తంబున పరధ్యానము లేక సంకీర్తనలు శేయంగాను అక్కడ బ్రహ్మాదులకున్ను, చిత్రగుప్తాదులకున్ను కఠోరంబులై శోకంగాను వారు విన (ప) రచి (?) హరుని కడకుంబోయి ఆ సదాశివునికి యేమని విన్నవంబుసేయుచున్నారు. దేవా! ఓ శ్రీ జగద్భరితా! లోకరక్షక ఓ సద్ర...దయాపర, ఓ అఖిలాండకోటి బ్రహ్మాండ నాయక! యో పార్వతీ మనోహర! ఓ రాజపరమేశ్వరా! కలియుగంబులను యేకశిలానగరం బని యెండి యొక పట్టణంబులోపలను యొక కంసాల భక్తుండు ముక్తిం బొందిన అతని కైన కాలాంగన అతనివెంట సహగమనంబు శేయంబోవుచున్న యెడ కృష్ణమాచార్యులవారి గని ఆ కాంత విమానంబు దిగి వచ్చిన తనకు పుణ్యలోకంబు గలిగెవనగా గరుడు యెరింగి......కృష్ణమాచార్యులు ఆ కాంత......ని యేమనుచున్నాడు. దేవ! ఆ కాంతకు పసపుచీర, పసపు రవిక, వొడిబియ్యం, శాసకొప్పు శిరస్సున పువ్వుల వనమాలికచుట్టి యొకచేతి పువ్వులబంతి, యొకచేతను నిమ్మపండు, పట్టుకొనియున్న కాంతను జూచి యీ కాంత సమర్త పెండ్లికూతురని భావించి దీర్ఘాయుష్మంతురాలవు గావె చాల ముత్తైదువతనము చేసి చల్లనికడుపు గలదానవుగాను వర్థిల్లవె చిన్నపాపా యని దీవించి తన దీవనలు తప్పరాదని చాతుర్లక్ష గ్రంథసంకీర్తనలు పాడుచున్నాడు. అతనికి కాలమరణం బె కాని యకాలమరణంబుగాదు. అతని యాయుష్య పరిపూర్తియె కాని...యుష్య దురద్భరణంబును బొందినవాడు గాడు. మీ చిత్తమతని భాగ్యమని బ్రహ్మాదులున్ను, చిత్రగుప్తాదులున్ను కడకు దొలంగిరి. ఆ సదాశివుండు కంసాల భక్తునిం జూచి యేమనుచున్నాడు. దేవా! ఓయీ! కంసాలభక్తుండా! నీవు నాకు నిజభక్తుండవు. అతడు శ్రీమన్నారాయణునికి నిజదాసుండు ఇచ్చిన యీవులు స్థిరములు. తాను యిచ్చిన యీవు లెట్లా అస్థిరము లవుతున్నది. అతండు వుండుమండెను భూలోకంబున స్థిరగాలము యుండుము. అలెడు పొమ్మంటెను శీఘ్రంబె వస్తువు గాని పొమ్మని యీన తిచ్చినను ఆ సదాశివుని మాటకు ఆ కంసాలభక్తుండు యేమనుచున్నాడు. దేవా! ఓ శ్రీ జగద్వరదా! ఓ లోకరక్షకా! ఓ సర్వజీవ దయాపర! ఓ అఖిలాండకోటి బ్రహ్మాండనాయక! ఓ పార్వతీ మనోహర! ఓ రాజ పరమేశ్వరా! నీవు దైవశిఖామణివి.

నిన్ను గొలిచినందుకు ఆ దాసరిమాటలకు తిరుగా బొమ్మనిచె వుచితమా నీకు, ఆతండు కురుకుమారులను కురుక్షేత్రమందు పొల్లడించిన దోషంబు వాయు కొఱకు కృష్ణమాచార్యుడై తిరు అవతరించినాడు. అతడు యేతన్మాత్రుండు. అతండు వుండుమంటేను భూలోకంబున స్థిరగాలంబు వుండుమి, అతండు పొమ్మనిన శీఘ్రంబె వస్తువు గాని పొమ్మని యానతిచ్చినను ఆ కంసాలిజీవుండు బొందిలో ప్రవేశించెను. దేవ! అప్పుడు కంసాలభక్తుండు లేచి కూర్చుండి కరములు ముకుళించి కృష్ణమాచార్యులకు సాష్టాంగదండములు సమర్పించి యేమని విన్నపము సేయుచున్నాడు దేవా! ఓయి శ్రీకృష్ణమాచార్యులు నీవు ఆ నారాయణుండను కొని కృష్ణమాచార్యులై తిరు అవతరించినాడవు. నీవు యేతన్మాత్రుడవు. అతండు వుండుమంటేను భూలోకంబున స్థిరగాలంబు యుండుము. అతడు పొమ్మని యానతిచ్చినను...తనకు సకాలమరణమె కాని అకాలమరణంబు గాదు. తనకు ఆయుష్యపరిపూర్ణమె కాని యాయుష్యదుర్మరణంబు బొందిన వాడెగాను. నన్ను మన్నించి పంపవే మహాత్మా యనిన ఆ కంసాలభక్తుని మాటలకు కృష్ణమాచార్యులు యేమనుచున్నాడు. దేవా! ఓయి కంసాలభక్తుండా! నివు యీశ్వరునికి నిజభక్తుండవు. నేను శ్రీమన్నారాయణుని నిజదాసుండను. ఈశ్వరుండు నీప్రాణంబులు నాకు ధారాపూర్వకముగాను సమర్పించినాడు. నిన్ను నేను కైలాసంబునకు పోనియ్యను. నీవు నమ్మకుంటె నాకు యిచ్చిన వైకుంఠంబు యిచ్చెదననిన ఆ యీశ్వరునికొలువు యే రీతి వుండును, అది నాకు యెఱిగింపు మనిన తనజీవుని కైలాసంబునకు తోడుక పొయ్యేటప్పుడు యిద్దరు శివదూతలు యేతెంచి బంగారు విమానముమీద కూర్చుండబెట్టి మహరదా త్రివాల్యం (?) బనియెడి యాపర్వతంబుకడకు తోడుకపోయినను ఆపర్వతంబు యెనిమిది లక్షలయోజనంబుల పొడవు యెక్కిపోతిని. దేవా! దానిమీద కోటియోజనంబుల విస్తారంబుగల్గి అటువంటి కైలాసగిరికి నూటయొక్కకోట గలదు. ఒక్కొక్కకోటకు నూటొక్కవాకిళులు గలవు. ఒక్కొక్క వాకిటికి నూటొక్క ద్వారపాలకులుం గలరు. ఒక్కొక్క ద్వారపాలకునికి మిన్నేరు, జడలున్ను, యెక్కువ కన్ను, కత్తికనలుపున్ను, త్రోన్నెలపువ్వు, చతుర్భుజంబుల త్రిశూలడమరుగంబులును పట్టుకయున్న ద్వారపాలకులకు వందనంబులు చేసి ఆ మీదను ధర్మమడుగు గలదు. ఆ ధర్మమడుగునను తన్ను స్నానమాడించిరి. అంతలోనే తనకు మిన్నేరుజడలు పుట్టెను. ఎక్కువకన్ను కలిగెను. త్రోన్నెలపువ్వును, చతుర్భుజంబుల త్రిశూలడమరుగంబుల బట్టనిచ్చిరి. దేవా! తన్ను యీశ్వరుని కొలువుకు తోడుక పొయ్యేటప్పుడు ఆ కొలువున ఛత్రిచామరంబులు పట్టుకయున్న కోటికన్యకలు సేవకావృత్తి దిరుగుచున్నారు. ఉభయపార్శ్వంబుల సేవసేయుచున్నారు. రంభ, యూర్వశి, మేనకాదికన్యలు నాట్యంబు లాడుచున్నారు. భృంగీశ్వరుండు తాండవ మాడుచున్నాడు. నందీశ్వరుండుయుండెడు వకమంటపము ముప్పదిలక్షలయోజనంబుల నిడెల్పు విడువుంగల దానిమీదను పదిహేనుజనంబులపొడవు, వకహేమంపు మణిక, దానిమీద నేడు యోజనంబుల వజ్రసింహాసనము, వజ్రసింహాసనము మీదను యీశ్వరుండు పార్వతిగాని మరి యెవ్వరున్ను కూర్చుండరాదు గనుక అటువంటి కైలాసగిరి ముప్పదిలక్షల సోమసూర్యవీథులు, మూడులక్షల శివాలయంబులు, రెండువేల దేవస్థానంబులు, అత్యంతవైభవభోగంబులు, షోడశోపచారపూజలు సేయుచున్నారు. పురుషుండైనవాడు పదిహేరు వర్షంబులవాడును. స్త్రీలు పంద్రెండేండ్ల బాలకాంతలై వర్ధిల్లుచుండుదురు. అటువంటి కైలాసగిరి తనకు వుండవసతైయున్నది. నన్ను మన్నించి పంపవే మహాత్మకా యనిన పరమపదంబులో నిది మాత్రంబు లేదు. నీవు నమ్మకుంటేను నాకు యిచ్చిన వైకుంఠంబు యిత్తును. ఆ బ్రహ్మదేమునిని, ఆ సదాశివుని, తన సింహాద్రిప్పలును అవతిగం బాడుదును. దిగం బాడెనని చూచి అప్పుడు సింహాద్రిప్పలు కోటి సూర్యప్రకాశం బైన దివ్యకిరీటంబు ధరియించి శంఖచక్రగదాఖడ్గంబులు ధరియించిన సింహాద్రిప్పలు గనుంగొని కృష్ణమాచార్యులు వందనంబుచేసి ఓ మహాత్మకా! యీకంసాలభక్తుండు నన్ను నమ్మకయున్నాడనిన అంతలోనె బ్రహ్మదేవుండును, సదాశివుండును యేమనుచున్నారు దేవా! పరబ్రహ్మదులకు లేని వైకుంఠంబు

నీకు గలిగె. పరుసము సోకిన లోహము కాంచన మైనట్లు కృష్ణమాచార్యులు విన్న చేపట్టగానె కృతార్థుండనైతి వనిన సింహాద్రప్పలు యేమను చున్నాడు. దేవ! కృష్ణమాచార్యులకు యిచ్చిన వైకుంఠంబు నీకు యిద్దరికిన్ని యిచ్చితి గానయని వైకుంఠంబు అభయ మిచ్చెనె దా యీ సంకీర్తన శివ భక్తు లారైనేమి, విష్ణుదాసు లారైనేమి యెవ్వరు చదివిన యెవ్వరు భక్తితో విన్న, యెవ్వరు వ్రాసిన పాపపరిహారంబవును. అటుమీదట కామంత్య మందున వైకుంఠం బిత్తును. నీయాన. నీ చరణంబు లాన. మా తిరుమణి తిరుచూర్ణంబులాన. మా గురువు లాన. మా శ్రీకృష్ణకుమారస్వామి సింహగిరి నరహరి నమోనమో దయానిధీ!"

* * * *

*"దేవా! కృష్ణమాచార్యులు వోరుగంటిలో పతివ్రతాగృహంబున కేగిన ఆ యింటి బ్రాహ్మణుండు దండ ప్రణామంబు జేసి 'స్వామీ! మీరు విజయంజేయుట నా గృహంబు పావనం బాయెను. మేము కృతార్థుల మైతిమి మా యింట ఆరగించి మమ్ముల రక్షించుమని విన్నపంబు జేసిన కృష్ణమాచార్యులు యేమనుచున్నారు. 'నీవు ఏక పత్నీ వ్రతుండవు. నిత్యాను సంధాన సంపన్నుండవు సకల గుణసంపదలు గలుగు ధన్యుండవు. బృందావన మునకు విజయంజేసిన పిమ్మట మీ యింట నార గించెదమనిన బ్రాహ్మణుండు తులసీమాహాత్మ్యం చెప్పు మనిన ఆ బ్రాహ్మణునకు తులసీమహాత్య్మంబు యిట్లు చెప్పంగోంగె. నిశిసమయమందు తులసీ దర్శనంజేసినవారికి శిసుహత్య, గోహత్య, స్త్రీహత్య, మొదలైన పాతకంబులుపోవును. తులసికంపఅయినా కట్టి సంరక్షణ జేసినవారికి వేయిసంవత్సరంబులు సాయుజ్యపదంబులుగలుగును. తులసికి కోటవేయించి కొమ్మలు దీర్చిన పుణ్యాత్ములకు అశ్వమేధ ఫలంబు గలుగును. తులసికి దీపం యిచ్చినవారికి సూర్యచంద్ర లోకంబులు గలుగును. తులసికి రాగి, వెండి, బంగారం బుల ప్రాకారంబులు దీర్చిన పుణ్యాత్ములకు శాశ్వతం బుగా విష్ణులోకంబు గలుగును. తులసికి నీరాజనంబు సమర్పించినవారిక్కి బ్రహ్మలోకంబు గలుగును. తులసీ కోటకు గోమయంబులు దీర్చి అలికినవారికి శత సంవత్సరంబులు స్వర్గంబు గలుగును. తులసికి నమ స్కారంబు జేసినవారికి నాలుగులోకంబులు గలు గును. తులసికి నైవేద్యంబులు సమర్పించినవారికి కామ్యంబు గలుగును. నీళ్లుపోసి పెంచినవారికి జల బిందువు లెన్ని కలుగునో అన్ని సంవత్సరములు పుణ్యలోకంబులనుండి విష్ణుసాయుజ్యంబు పొందు దురు. నిత్యకృత్య నమస్కారంబుజేసి పూజలు జేసినవారికి వైకుంఠంబు గల్గును. తులసికి మంత్ర పుష్పమున్ను యజ్ఞోపవీతమున్ను సమర్పించినవారికి బ్రహ్మలోకంబు గలుగును. తులసికి వస్త్రములున్ను, మణులున్ను సమర్పించినవారికి స్వర్గలోకంబుగల్గును. తులసియొద్ద ముగ్గు లుంచినవారికి అగ్నిష్టోమఫలంబు గల్గును. తులసికి మొదట అరుగు వేసినవారికి అష్టై శ్వర్యంబులు గలుగును. తులసి మొదట మృత్తిక ధరి యించినవారికి లలాటలోచనుని దర్శనంబు గలుగును. తులసిపూజలు అష్టాక్షరి ద్వాదశాక్షరీజపంబు జేసిన పుణ్యాత్ములకు అష్టపుత్రులు గలుగును. ద్వాదశీ దినంబున వైకుంఠంబు గాంతురు. తులసీదళంబుల శేషశాయి పూజజేసినవారిక్కి శంకరలోకంబు గలు గును. తులసిదళాన తీర్థపానం జేసినవారిక్కి సకల తీర్థంబులయందు గాంగాది నదులయందు స్నానంబు జేసిన ఫలంబు గలుగును. దేవా! తులసీదళంబు శిర స్సున ధరించినవారు త్రిలోకాలకు అధిపతులై జన్మింతురు. ద్వాదశీ దినంబున తులసీవ్రతంబు జేసిన వారు ద్వారకానగరంబున అధిపతులై జన్మింతురు. తులసీబృందావనంబు అలికి ముగ్గుపెట్టి స్నానం సంధ్య జపములు దీర్చుకుని మంత్రపుష్పాంజలులు, ధూపదీప నైవేద్యంబులు సమర్పించినవారికి యింట నిత్యోత్సవ పక్షోత్సవ, మాసోత్సవ, సంవత్సరోత్సవ సంవత్సరాదులయందును సకలమైన భోగభాగ్యా దులు సంపదలు గలిగి శుభశోభనంబులు గలిగి యుందురు. తులసీ బృందావనానకు నారికేళ కదళీ ఖర్జూరఫలంబులు సమర్పించినవారికి కైలాస సన్నిధా నంబు గలుగును. తులసి బృందావనానకు దంపతి సమేతంగాను నూరు ప్రదక్షిణంబులు జేసి సాష్టాంగ దండప్రణామంబు లాచరించినవారికి అనేక కాలాల

---

* ఈకథ మదరాసు ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండాగారమున *R* 447 అనుసంఖ్యతో నున్న ప్రతిలోనిది—

యందున్న సకలమైన సంపదలు గలిగి జన్మ జన్మాల యందు పుత్రసుకులంబులయందు జన్మింతురు. తులసి బృందావనమునకు భక్తిపూర్వకంబుగా యథాశక్తి తాంబూల నైవేద్యంబులు చేసినవారికి భూలోకంబు శిష్యపాలనంబు చేసి విష్ణు సన్నిధానంబు నొందుదురు. సాయంకాల సమయంబులయందు తులసికి దీపంయిచ్చిన స్త్రీలకు కోరినకోరిక గలుగును. తులసి బృందావనంబునకు అలికి ముగ్గు దీర్చి ఆ సాయంకాలమందు ఆరతి యిచ్చిన స్త్రీలకు శాశ్వతంబుగా అయిదవతనంబు గలుగును. సంతానపూజ గలిగి సంతోషంబున నుందురు. దేవా! అంత్యమందు తులసిదళోదకం యిస్తే దేహం పవిత్రంబై సద్గతి గలుగును. దేవా! తులసీ మహాత్మ్యం పఠియించిన వారికి కొన్ని జన్మాదులు గడచిపోగాను శాశ్వతంబుగా కైలాససన్నిధానంబు గలుగును. తులసీవనమందు వున్నదళం దెచ్చి శిరస్సున ధరించినవారికి త్వరితంబుగా ఆదిత్యపురంబు గలుగును. ప్రొద్దున నే లేచి తులసి దర్శనంబు చేసిన వారికి పాపంబులు దొలగును. ఈ కథ కృష్ణమాచార్యులు సంకీర్తన చాయగా వకయింట నలువురుకోడళ్లు నీళ్ల కడవలు తీసుకువస్తూ వుండేవ వేళ ఆయింటి పెద్ద కోడలు యీ సంకీర్తన వింటా నుండెను. రెండో కోడలు పూర్ణకడవలు దింపుకొని వింటామనెను. కడమ యిద్దరుకోడళ్లు యీ సంకీర్తన కేమి యీమాటలకేమి పోదాము రమ్మనిరి. కనుక యీ సంకీర్తన వింటా నున్న కోడలు భూమండల మేలే రాజు కోడురై జన్మించెను. పూర్ణకుంభములు దించి వింటామన్న కోడలు చక్రవర్తియై జన్మించెను. కడమ యిద్దరు యిక్కడ సంకీర్తన వినక పోదాము రమ్మన్న కోడళ్లు అనావిహకులయింట నూరు జన్మంబులు పందులై జన్మించిరి. కనుక యీదివ్య నామస్మరణ యెవరు వ్రాసినా, యెవరు చదివినా, యెవరు పఠించినా, యెవరు విన్నా గోసహస్రదానంబులు చేసిన ఫలంబు కలుగును. పితృపితామహులు విష్ణుసాయుజ్యంబు గాంతురు. సకల దోషములున్ను సర్వత్రా తా చేసినపాపములున్ను నివారణమై ఆపదలు దొలగును. ఆయురారోగ్య ఐశ్వర్యంబులు గలుగును. పుత్రపౌత్రాభివృద్ధి గలుగును."

* * * *

"విహారి రజకునియింట మృతానుజు
    నడిపించె భిత్యకానసంబుదనుక
నా బ్రహ్మరుద్రుల కైన గప్పడనట్టి
    నృహరి నాడించెను విశ్వ మెవ్వ
డెవని కాపగుచ సర్వేశుని గుక్షియైన
    నేడహానులు కాశ నేకరీతి"

అలాంటి కృష్ణమాచార్యులు రచించిన యీ 'తెలుగువేదం' త్వరలో ప్రకటింపబడితే అది తెలుగు వాఙ్మయాని కొక విశిష్టాలంకారం అవుతుంది!

సంగంవారి వీధి

★

శ్రీ ఇవటూరి కామేశ్వరరావు

ఆ వూళ్లో చెంగల్రావ్ హోటలుకు వచ్చే జనం ముచ్చటించని సంగతంటూ లేదు. దైనందిన వ్యవహారాలనుంచి, కాంగ్రెసు ఎలక్షనులు బ్లాకు మార్కెటు, సమ్మెలు—అట్నా ఒక టేమిటి సమస్త సంగతుల గురించి ప్రస్తావించడం పరిపాటి. వూళ్లో ఏదైనా చావు సంభవిస్తే ఆ ప్రస్తావం అక్కడే.

పెళ్లిళ్లు, పేరంటాలు జరిగితే వాటి వార్తలు అక్కడికు వెంటనే చేరుకుంటాయి కదా. కోర్టులో ఏదైనా మంచి కేసు విచారణకు వస్తే దాని ఫలితాలను గురించి యిక్కడే చర్చ జరిగితీరుతుంది గదా. బళ్ళో మేష్టారు గారు ఎవరికైనా సుంచో బెట్టారంటే ఆ విషయం అక్కడ చర్చించుకోవలసిందే గదా. ఆ రోజు సంతలో మిరపకాయ ధర హెచ్చిందంటే దానిని గురించి అక్కడ ప్రస్తావన జరగవలసిందే. ఇలాగ్గా చిత్రవిచిత్రంగా సాగిపోతుంటాయి సంభాషణలు. చెంగల్రావు కూడా ఏతత్ సంభాషణల మధ్య తనకు తోచినట్టు ఒక్కటుక్కు విసురుతూండడం పరిపాటి.

చెంగల్రావుకొట్టుకు అనుదినమూ హాజరు వేసుకునే వాళ్లలో — ఆ ప్రక్క ఫ్యాక్టరీ ఫోర్మను ఒకడూ, అగ్రహారంలో వుండే శాస్త్రులవారొకరూ, గవర్నమెంటు గ్రాంటుయిచ్చిన ఎయిడెడ్ స్కూలు అయ్యవారు, అయ్యవారమ్మనూ. ఒకయిన్సూరెన్సు ఏజంటు ఒకాయన. వీళ్లు హాజరు కావలసిందే. అలా వర్షం కురవనీయండి—ఈలా ఎండలు సుదిక్కి ఘాడ్పులు వేయనీయండి—ఏదో ఒక సమయంలో హాజరు వేసుకొని పిచ్చాపాటి మాట్లాడుకొని పోతుంటారు.

తరుచు సుబ్బన్న కూడా ఆ దుకాణంకు రావడం కద్దు. మోతుబరి సుబ్బన్నంటే ఆ వూళ్ళో చాల మందికి తెలుసు. ఘరానా మనిషి. నిత్యమూ ఇతని కూడా ఇద్దరో ముగ్గురో తోకల్లా తిరుగుతూనే వుంటారు. తన మాటకు అడ్డంవస్తే సహించే ఘటం కాదు. వాడితోపాటే వాడి అనుచరులు కూడా ఒకే మాట. అతనితో ఘర్షణ పడితే ఏం విపత్తు సంభవిస్తుందోనని సౌమ్యంగా పోతుంటాడు చెంగల్రావు. ఎందుకంటె వెనుక ఒకటి రెండుసార్లు అక్కడ కొట్లాటలు కూడా జరిగి తలలు పగులగొట్టుకునేంత పని జరిగింది. అందులో మోతుబరి సుబ్బన్నతో చేయి చేసుకుంటే ఆ రోజు నెత్తురు చూశారన్నమాటే.

యథావిధిగా ఫ్యాక్టరీ ఫోర్మను పోతూపోతూ తను మామూలుగా కూర్చొనే బల్లమీద కూర్చుని యింత కారప్పూస తింటున్నాడు పెట్టించుకొని. గ్రాంటుస్కూలు బడిపంతులు, అయ్యవారమ్మ బడి తలుపు బిగించుకొని రవంత యేమైనా తినిపోదామని చెంగల్రావుదుకాణానికి చక్కావచ్చి ఫ్యాక్టరీ ఫోర్మను ఎదురుగుండా ఉన్న బల్లమీద కూర్చుని చెరొక ప్లేటు బూంది తినసాగారు.

ఫ్యాక్టరీ ఫోర్మను యుద్ధంనుంచి తిరిగివచ్చిన వ్యక్తి. లావుగా పొట్టిగా ఉంటాడు. పిల్లికళ్లు. జుట్టు ఎప్పుడూ ముందరకు నుదిటిమీదకు వస్తుంటే పదేపదే వెనక్కు తీసుకుంటూంటాడు. ఇన్సూరెన్సుకంపెనీ యేజంటు బక్కపలచగా పొడుగ్గా ఉంటాడు. ఇతగాడు 24 ఘంటలూ సైకిలుమీదే తిరుగుతూంటాడు. ఓ పది నిమిషాలు తీరిక చిక్కిందంటే చెంగల్రావు కొట్టులో ఉండి తీరవలసిందే. ఇహ పోతే అయ్యవారూ, అయ్యవారమ్మది బలే అదృష్టం. వీళ్లది అసలు దానవాయిపేటలో మకాం. మాలవాడంతా వీళ్ళంటే విపరీతమైన గురి. ఇద్దరూగూడా ట్రైనింగ్ అయినారేమో చెరో 50 రూపాయలు సంపాదించుకుంటున్నారు. యిప్పుడంటే వుద్యోగాలు సంపాదించారుగాని, వెనుక వీళ్ళ తాత ముత్తాతలు పురపాలక సంఘంలో వీధులు ఊడ్చి తమ పొట్టలను వెళ్ళబోసుకునేవారు. కాని నేటి గాంధియుగంలో 'మాల' అనే పదంపోయి దాని స్థానే హరిజన అనే పేరు రావడంతోటే పరిస్థితులన్నీ తారుమారై పోయాయి.

ఇంతకీ విషయ మేమిటంటే ప్రక్కన రెండు ఫర్లాంగుల దూరంలో ఉన్న దూపాటివారి వీధిలో బ్రాహ్మణ దొడ్డమ్మగారు ఆ క్రితం రోజు పోయారట. 60 ఏండ్లుంటాయట.

ఫోర్మన్ : పాపం చాలా ధర్మాత్మురాలట. అనేక ధర్మాలు కూడా చేసిందట.

ఏజంటు : ఆమె ఎవరినో పెంచుకుందట, అతను తాలూకాఫీసులో పనిచేస్తున్నాడట. ఆ లోగిలీ 4 ఎకరాల భూమి అతగాడికి వ్రాసి యిచ్చేసిందిట.

అయ్యవారమ్మ : ఏం జబ్బుటండీ. పాపం హఠాత్తుగా పోయిందట ?

ఫో : గుండెజబ్బుట. అందులో ఈ గుండె జబ్బు చాలా విపరీతమైనటువంటిది. మాట్లాడుతూనే ప్రాణం పోవడం, పడుకుని తెల్లవారేసరికల్లా హంస లేచిపోవడం, స్నానం చేస్తూనే హరీ అంటూండడం ఈలాగా కర్ణకఠోరంగా వుంటూంటాయి; ఈ గుండె జబ్బు కేసులు.

అయ్యవారు : ఏ వీధిలోనండీ ఆమె నివసిస్తున్నది?

ఇ. ఏ : ఏ వీధేమిటి — (యిక్కడే దగ్గరలోనే) దూపాటివారి వీధి—అంటే...

ఫో : అంటే ఆ పెద్ద రావిచెట్టున్నది అదా–

ఏ : అది కాదయ్యా. అది సంగంవారి వీధి. ఎక్కడో చర్చిదగ్గర ఉన్నదాన్ని తీసుకువచ్చి యిక్కడ యిరికిస్తావేమిటి?

ఫోర్మను : సంగం వారి వీధిలోనూ రావిచెట్టు లేదనుకున్నారా?

ఏ : ఉంది. నేనన్నది పెద్ద రావిచెట్టు. సంగం వారి వీధిలో ఉన్నది దీనికంటె చిన్నది.

అయ్య : యింతకీ సంగంవారి వీధి ఎక్కడుంది మీకు తెలుసా?

అయ్యవారమ్మ : సంగంవారి వీధే తెలియదట. నే బళ్లో చదువుకునే రోజుల్లో మా అమ్మ నిత్యమూ ఈ వీధిలో కమ్మవారింటికి ఏదో పనిమీద వస్తూండేది.

అ : అచ్చు ఆఫీసు వుండే దాని ప్రక్క వీధే. 'ఇంతకీ' ఫాక్టరీ ఫోర్మను కళ్లు చిట్లించుకొంటూ గొంతుక సవరించుకొంటూ 'సంగంవారి వీధినే అష్ట వంకర్ల వీధి అంటారు. అసలు కోణంగిపేటలోంచి వచ్చేవీధి సంగంవారి వీధిలో కలుస్తుంది.'

అయ్య : అబ్బే. ఎక్కడ కోణంగిపేట ఎక్కడ సంగంవారి వీధి? సంగంవారి వీధి మన పాత సినిమా ఉంది దాని వెనకాల వీధి. దాని ఉత్తరం వైపుని చర్చికూడా ఉంది. అంతేకాని ఈ ఫోర్మను గారికి అసలు—

ఫోర్మను : అందుకుని—నాకు తెలుసండీ. అబ్బ. సంగంవారి వీధి ఎక్కడుందో నాకు తెలిసినట్లు మరెవ్వరికీ తెలియదు.

ఇ.ఏ. : అబ్బే. బ్రాహ్మణపేటకు ఐమూలగా రైలుగేటుకు యివతల ఉందండీ. ఏమిటో నాకు తెలియనట్లు మీరు వాదిస్తారు...

అయ్యవారమ్మ : (చేతులు కడుక్కుంటూ) అబ్బ ఏమిటే గొడవ. ఇంతకీ సంగంవారి వీధి ఎక్కడుందంటారు.

ఇంతలో రెంగ్రావు లోపల నుంచి వచ్చి — సంగంవారి వీధిని గురించేనా మీరు అనుకొనేది. నా చిన్నతనంలో మా సుభలమ్మవాళ్ళు ఆవీధిలోనే కాపరం ఉండేవాళ్లట. మా తండ్రికి ఋణం ఉండడంచేత ఆ యిల్లూ వాకిలీ వాళ్ల పరమైపోయింది. లేకపోతే నాకే అద్దెకొంపే వొచ్చె. అది అచ్చాఫీసుకు తూర్పువైపున ఉంది.'

అగ్రహారంలోని ముసలాయన ఎప్పుడు వచ్చాడో వచ్చి, తాను మామూలుగా కూర్చునే చోటునుంచి ఈ సంభాషణ వింటున్నాడు. అయినా సంగంవారివీధి ఎక్కడుంటే తనకేం గావాలి, ముందు తన పొట్ట నిండాలి గాని– యీ విధంగా సంగంవారివీధి ఉత్తరంవైపున ఉందని ఒకరూ, చెర్చికి వెనుకభాగంలో ఉందని మరొకరూ, అచ్చు ఆఫీసు వెనకాల ఉందని వేరొకరూ యిలాగా వాండ్లు అనేక విధాలుగా తర్కించుకొంటూ ఇంకా నిర్ధారణకు వచ్చేలోపున సుబ్బన్నా మరోయిద్దరు వ్యక్తులు లోపలికి వచ్చి వీరందరికి కుడివైపున కూర్చొని యిన్ని వేడిపకోడీలు ఆర్డరిచ్చారు.

ఇన్నారెన్ను ఏజంటు సుబ్బన్నను చూచి 'యిదుగో పాతకాపు సుబ్బన్న వచ్చాడు. యితనికి

తెలియంజేయుండి గనుక. యేమోయ్ సుబ్బన్నా సంగంవారివీధి ఎక్కడుందో చెప్పు.'

సు: సంగంవారి వీధే తెలియదూ పిచ్చోడా? నాకు బాగా తెలుసు. ఎందుకంటే మా అత్తగారు వెనుక జబ్బుచేసి ఆ వీధిలోనే పోయింది. కాలవకు దక్షిణంగా ఉంది. ఆ వీధిలోనుంచే రైలుగేటు కూడా కనిపిస్తుంటుంది.

యింతవరకూ ఆ ప్రసంగంలో జోక్యం కల్పించుకోని ముసలాయన లేచి

అబ్బే మీరంతా చెప్పేనది అసలే తప్పు. క్రైస్తవుల దేవాలయానికి ఆనుకుని ఉన్న వీధే సంగంవారి వీధి.

సుబ్బన్న: మహా చెప్పావులేవయ్యా, పాడుగాటి ముక్క నువ్వూను. నే నెక్కడుంటో చెప్పానుగా. మళ్లీ నువ్వు అది కాదంటావేటయ్యా. అయినా ముసిలోడివ్ నీ కెందుకు ఈ గొడవ. నీవు నీ పాడుం కాగేమిటో నీ వేమిటో అంతే కాని—

ఫోర్మను: అయితే నే చెప్పింది తప్పంటారా. బలే వాళ్లు! అసలు సంగంవారి వీధికే అష్టవంకర్లవీధి అని పేరు. కోణంగిపేటలోంచి అచ్చు ఆఫీసువద్ద కలిసేదే అంటే మీకు నమ్మకం.

మో. సు: నీవు చెప్పిందల్లా నమ్మాలి అని ఉందా ఏమిటి? సంగమోరివీధినిగురించి నీకేం తెలుసు. నిన్నగాక మొన్నటివరకూ యుద్ధంలో ఏడుస్తూ—

ఫో: ఫలానాచోటున ఉందని తెలపడానికి నాకు స్వాతంత్ర్యం ఉంది. మధ్య నువ్వేమిటి? ఏడుపూ గీడుపూ రానీయకు. మాటలు సరిగా రానియ్యి ఏమనుకున్నావో.

సు: ప్రతీదీ నీకు తెలుసునని వాదిస్తావేమిటి? మహా తెలిసినట్టు. ఏంచేస్తావేమిటి? ఎవరితో మాట్లాడుతున్నావో తెలుసుకుని మరీ మాట్లాడు. అట్టే మాట్లాడితే...

ఏ: అట్లే మాట్లాడితే ఏం చేస్తావేమిటి? ఫోర్మను ఒక్కడే అనుకుంటున్నావేమో. మీద చెయ్యిపడితే ఊరుకునేది లేదు. జాగ్రత్త. అన్నాడు.

అసలు దెబ్బలాట ఆగిపోను గాని యింతలోకి అయ్యవారమ్మ: ప్రతీదీ వీళ్ళకు తెలుసు ననుకుంటారు. ఈ సుబ్బన్న మరీని. అబ్బ! యింతటి మొండివాణ్ని ఎక్కడా చూడలేదు.

సుబ్బన్న కళ్లు వేడెక్కి ఫోర్మనూ సుబ్బన్నా కొట్టుకోవడం ప్రారంభించారు. గ్లాసులు విసిరేసుకున్నారు. ప్రక్కనే ముసిలాయన కర్ర పెట్టుకుంటే అది ఊడబెరుక్కొని వీపుమీద వేశాడు సుబ్బన్న. ఫోర్మను కుర్చీ పైకెత్తి విసిరాడు, దెబ్బ తప్పించుకుని. ఇటువైపుకు వచ్చి ఒక తాపు తన్నాడు సుబ్బన్న. ఆ దెబ్బతో ఫోర్మను వెనక్కువెళ్ళి గుమ్మం నుదుటికి తగిలి రక్తం ప్రవహించసాగింది. సుబ్బన్నతో ఉన్న తలిమ్మార్ యిద్దరూ అయ్యవారినీ, అయ్యవారమ్మనీ కర్రతో నాలుగుతికి ఒక్కతోపు తోశారు. అయ్యవారమ్మకు దెబ్బతగిలి పడిపోయింది. ఆ పడడంలో గ్లాసుమీద పడిందేమో బద్దలయిన గ్లాసు అంచు తగిలి మోచెయ్యి గీసుకుపోయింది.

తన లొంగుబాటులోకి ఆసుకురాలేక చంక్రాప్ వీధిలోకి పోయి వారినీ వీరినీ కేకలు పెట్టడం ప్రారంభించాడు. ఈ కొట్లాట తృటికాలంలో జరిగిపోయింది. ఆ గలాభా ఈ కేకలు విని బీటు తిరుగుతున్న పోలీసు కనిస్టేబిలొకడు అక్కడకు వచ్చాడు. కాని ఈలోగా సుబ్బన్నా—వాడి అనుచరులూ అక్కడినుండి దాటుకున్నారు. దెబ్బలుతిన్న వాండ్లకు నెత్తురు కారుతుంటె భంగారెత్తి చూసలేక ముసిలిసిపలు ఆసుపత్రికి తీసుకొనిపోయి వాండ్లకు కట్టు కట్టించడం నిమిత్తం చంక్రాపు ప్రక్కనే ఉన్న బండిని పిలవడానికి వెళ్లాడు. యింతలో యీ కొట్లాట విషయం పాక్కి జనం గుమిగూడి చివరికి సబ్ ఇనస్పెక్టరూ సిబ్బందీ తయారైవారు. జరిగిన సంగతంతా చంక్రాపు వద్దనుంచి సంజాయిషీ తీసుకున్నారు. అక్కడ వున్న అందరిస్టేటుమెంట్లు పుచ్చుకొన్నారు. వాండ్లను ఆస్పత్రికి తగిన చికిత్సకై పంపించారు.

మూడు రోజులపాటు ఈ వీధేమిటి—ఆ వీధేమిటి ఊరూవాడా గాలించేశారు సుబ్బన్నకోసం. ఈ సందట్లో ఆ రాత్రి మరి ఎలా అంటుకుందో ప్రక్కనే ఉన్న హార్మోనీకొట్టు అంటుకుని కొన్ని వందల రూపాయల నష్టమైపోయింది. కొట్టులో హార్మోనీలు, ఒకటి రెండు మంచి వీణలు, యితర సామా

సులు అన్నీ భస్మమైపోయాయట. వాకబు చేయగా తెలిసిందేమిటంటే అది ఫోర్మను స్వంత అన్నగారి కొట్టు అనీ, ఫోర్మనుపై కోపంచేత సుబ్బన్న ఆ రాత్రే అంకినముటుక్కి డబ్బు తీసుకొని ఆ కొట్టుకు నిప్పంటించి తగలబెట్టాడని చెబుతారు.

2

దొమ్మీకేసు కోర్టుకు ఎక్కి మేజస్ట్రీటు సదాశివరావుగారి ఎదుట విచారణకు వచ్చింది. దొమ్మీకేసును గురించీ, అందుకు సంబంధించిన వ్యక్తుల వాజ్మూలాలను గురించి యితర పరిశీలనలను గురించి కొంతసేపు చర్చ జరిగింది. పిమ్మట దొమ్మీ జరిగిన రోజున కాఫీహోటలులో మొట్టమొదట ఈ దొమ్మీ ఏ విధంగా ఆరంభించినదీ దాని విచారణ జరుగుతోంది.

లా చదివిన ధర్మారావు అదివరకే కోర్టులో మంచి పేరు సంపాదించుకున్నాడు. క్రాస్ ఎగ్జామిన్ చేయడంలో అతడి కలదే సాటి. అతని విచారణలో చాలా కేసులు చిక్కువిడి తీర్పుకు వచ్చాయి.

ధర్మా: సంఘటన జరిగిన సాయంత్రం నీవు అయ్యవారూ, ఆ ఫ్యాక్టరీ ఫోర్మనూ హోటలు యజమాని చంద్రలావు—ఇంకా ఎవరో ముసలాయన టిఫీను పుచ్చుకుంటూ అక్కడ వున్నారట నిజమేనా?

అయ్యవారమ్మ: నిజమేనండి.

ధర్మా: మీరు ఆ రోజున దేనినిగురించి మాట్లాడుకుంటున్నారో మేజస్ట్రీటుగారితో చెప్పతారా?

అయ్య: రోగాలనుగురించి మాట్లాడుకుంటున్నామండీ.

ధర్మా: సంభాషణలో ఎవరికైనా భేదాభిప్రాయాలు వచ్చాయా?

అ. అమ్మ: సంగంవారివీధి ఎక్కడవున్నదీ అనే విషయాన్ని గురించి మేము తర్కించుకోవడంలో.

మేజ: సదాశివరావుగారు తల ఉటంకించి, కళ్ళజోడు బల్లమీదనుంచి తీసి అద్దాలు తుడిచి గొంతు సవరించి,

'దేనిని గురించీ' అన్నారు న్యాయమూర్తి.

సాక్షి: అది సంగంవారి వీధి ఎక్కడ వున్నదనే విషయాన్ని గురించి తర్కించుకుంటున్నారు.

మేజ: సంగంవారి వీధా?

'చిత్తం సార్'

'అయితే వీడీ ఆ సన్నటిసందు ఉన్నదే—అదేనా—ఆ సినీమా థియేటరు ప్రక్కగుండా వెళ్ళే సందేనా?

ధర్మారావుకు ఒక వింతైన నవ్వు వచ్చింది. మేజస్ట్రీటుగారు చెప్పిన అంశం కొద్దిగా సరియైదూరంగా వున్నది.

ధ: 'చిత్తం తమరు నుడివిన వీధిని గురించే సాక్షి చెపుతున్నది. తమరు అనుమతిస్తే ఆ వీధి పరిసరాలను గురించి తెలుపడానికి అవకాశం యిస్తారని మనవి.

మే: 'ఏమిటా పరిసరాలు' అన్నారు మేజస్ట్రీటు.

ధ: 'చిత్తం మీరు చెప్పినదానికంటె ఆ వీధి మరో ఫర్లాంగు ఎగువన వున్నది. రైల్వేగేటుకు దగ్గరగా ఉంది. ఇంత బాగా జ్ఞాపకం ఉండడానికి కారణం నా చిన్నప్పుడు మా బాబయ్యగారు తరుచు రైల్వేగేటువద్దకు నన్ను తీసుకు వస్తూండేవారు.

మేజస్ట్రీటుగారు ధర్మారావు మాటలను ఖండిస్తూ,

నేను నీ యీడులో ప్రతిరోజూ ఆ వీధిలో నడుస్తూండేవాణ్ణి. నే చెప్పిన విషయాన్ని ఖండించడం నీకు అనవసరమనుకుంటాను' అన్నారు కొంచెం కఠినంగా.

లాయరు తల వంచుకొని వ్రమతి చూపాడు.

న్యాయాధికారితో తగవులాట పెట్టుకోవడం ఎందుకు. అయినా అప్రస్తుతమైనట్టి విషయంమీద ఎందుకు విపరీతమైన తర్కం.

ఇంతలో కోర్టులో మరో ముసలి లాయరుగారొకాయన లేచి

'మీ అనుమతితో రెండు మాటలు సార్, నేను కూడా చాలాభాగం ఆ వీధంబడే పోతూండేవాణ్ణి—ఈ వీధిని గురించి నేను చాలా పరిశోధనచేయగా—నాకు తేలిందేమంటే ఈ సంగంవారి వీధి అచ్చు ఆఫీసుకు కుడివైపున ప్రారంభమై సినిమా వెనుకతట్టు చివర అంతమౌతుంది.

'అక్కే సరికాదు' అన్నాడు ధర్మారావు.

మేజస్ట్రేటు సదాశివరావుగారు అసలు ఈ విషయానికీ కేసుకు ప్రస్తుతం ఏమీ సందర్భం లేదనీ, దాన్ని గురించి యిక తర్కించ నవసరం లేదనీ అన్నారు. ఈ దొమ్మీకేసు విచారణ ఫలితం ఏమైందనే విషయం మనకు అప్రస్తుతం. పోర్కనూ, ఇన్స్పెక్టరు ఏజంటూ, అయ్యవారూ, అయ్యవారమ్మ తమ తమ గాయాలు మానడంవల్ల సుబ్బన్న మీద కఠిన చర్య తీసుకొని తీరాలని పట్టుపట్టనూ లేదు. అయినా సుబ్బన్న విషయం వారి కెందుకు.

దుష్టులను పట్టి పట్టుకుని దండించడం పోలీసు వారి విధి. కేసు విచారించి న్యాయాన్యాయాలు తేల్చడం కోర్టువారి విధి. ఈ లావాదేవీలలో తమ కెందుకు అని యథారీతిగా వారు వెనక్కి తగ్గుకున్నారు.

మేజస్ట్రేటుగారి బావమరిది చంద్రశేఖరంగారు ఆ క్రితంరోజే పెళ్లివ్యవహారాలు మాట్లాడుకు వెందుకు చెల్లెలుగారింటికి వచ్చాడు. చంద్రశేఖరం కొడుకు రామచంద్రమూర్తి ఈ మధ్యనే బి. ఏ. ప్యాస్ అయాడు. ఇతను చూడడానికైతే బాగానే వుంటాడు కాని మనిషి కొంచెం నలుపు. పొడుగ్గా, నవనవలాడే నవయవ్వనంలో ఉన్నాడు. చంద్రశేఖరం తన కొడుక్కి చెల్లెలు కూతురు శారదను వివాహం చేయాలని కుతూహలపడుతున్నాడు.

కాని, అసలు ఈ పెండ్లివిషయం ఇదివరకు ఒకటి రెండుసార్లు మేజస్ట్రేటుగారి ప్రత్యక్షంలో నయితే నేమి, పరోక్షంలోనయితే నేమి నలిగిన విషయమే. కాని చంద్రశేఖరానికి గ్రామంలో పని తొందరవల్ల ఈవిషయం ఆలోచించేందుకు దవ్వంత కూడా వ్యవధి లేకపోయింది. పైగా ఇప్పుడు తన కొడుకు చదువు కూడా పూర్తిఅయింది గనుక, పెళ్లి గూడా అయితే ఆ బరువు తీరిపోతుందని—వివాహం స్థిరపర్చుకుని—తాంబూలాలు పుచ్చుకుని తరువాత జరుగవలసిన తతంగంకోసం ప్రయత్నం చేసుకోవాలని కుతూహల పడుతున్నాడు.

ఇంతకీ రామచంద్రమూర్తి వెనుక కొంచెం నలుపైనా తీసిపారేసే అంత సులువుకాదు. చిన్నప్పటినుంచీ గొప్పవాళ్ల రచనలన్నా వారి ఉపన్యాసాలన్నా, వారి గ్రంథాలన్నా అతగాడికి ఆసక్తి మెండు. విశ్వవిద్యాలయంలో పట్టం పుచ్చుకున్న తరువాత ఇటీవల నవ్యసాహిత్యకారుల రచనలను చదివి బాగా అవగాహన చేసుకున్నాడేమో ఇక తానుకూడా ఒక రచయితఅయి ఒకకవియై, ఒక పత్రికాధిపతియై దేశసేవ చేయాలని గాలిలో మేడలు కట్టుకుంటున్నాడు.

ఆ పిల్లమీద తన మనసు కూడా పోయిందేమో ఆమెనే పెండ్లి చేసుకోవాలని అతగాడికి మనసులో నాటుకుపోయింది. తనకు కాదని మరెవరకు కట్టపెడతారు ఆ పిల్లని?

సుమారు 8 ఘం. కావచ్చింది. సాధారణంగా కొంచె మించుమించు ఈ సమయానికే భోజనాలు అయే అలవాటు. పెళ్లిలో ఇచ్చిపుచ్చుకోవలసిన లాంఛనాల విషయంలో భావమరదులకు తెగక ఆ రోజు భోజనాలు కూడా ఆలస్యమయినాయి. పెళ్లి సంగతే వరండాలో కూర్చుని మాట్లాడుకుంటున్నారు.

మే. భార్య: భోజనాలకు వేళయింది. లేవండి యిహ. తరువాత కూర్చుందాం.

చంద్రశేఖరం: బావగారూ—మీరు ఊఁ అనడమే తరువాయి. ముందు తాంబూలాలు పుచ్చుకుంటే, మిగతా పనంతా మేము చూచుకుంటాం.

మే. భా: లేవండీ. చేసినవన్నీ చప్పగా చల్లారిపోతాయి. భోజనాలయిన తరువాత...

చంద్ర: ఇదుగో లేస్తాం. బావగారు లేస్తే నేనూ లేస్తాను.

మేజ: ఇందులో నాదేముందోయ్. అంతా మీ చెల్లెల్ను అడుగు. ఆమె యిష్టానుసారమే కాని, నా ప్రమేయం ఏమీ లేదు.

చంద్ర: అదేమ్మాట. నా ప్రమేయం లేదంటారేమిటి? యిది మరీ బాగుంది! మీ రనేది. మీరు పెద్దలు. 'ఆ మాట' మీరు లాంఛనప్రాయంగానైనా అనకపోతే ఎట్లా?

మేజ: అనడాని కేముంది. ఇంతకీ మా శారద ఏమంటుంది. ఏమే మాట్లాడవేమే? ఆ పుస్తకాలు అక్కడ పారేద్దూ బాబు కాస్సేపు. మీ బావను...

శార: అబ్బ పోదురూ. ఒకటే గొడవ. చదువుకోనివ్వరుగదా. యీ కథ చాలా ఇంటరెస్టింగ్‌గా ఉండే సమయంలో...

మే. భా: అమ్మాయీ, ఏమిటా విస్సాటం? మీ నాన్నగారు ఏదో అంటుంటే బదులుచెప్పక?

శార: నన్నడగ నక్కర్లేదు. అంటూ అక్కడ నుంచి లేచిపోతుంది.

మే. భా: ఏమీ పలకరు ఉలకరు. ఉద్దేశ మేమిటో చెప్పకూడదూ?

మేజ: నా పుద్దేశాని కేముందే? మీ అమ్మాయి నడుగు. అమ్మాయి నడగక నన్నడుగుతా వేమిటి?

మే. భా: అమ్మాయినీ అడిగారు, అబ్బాయినీ అడిగారు. యిహ మీరే తరవాయి.

మేజ: ఏమిటో. వచ్చేఏడు చేయాలని వున్నది. పెళ్లంటే మాటలేనిటి? ఈ రోజుల్లో అబ్బో అబ్బో బోలెడుఖర్చులు. కొస్తా కూస్తా నేమిటి?

మే. భా: యింకా ఖర్చులేమిటండీ? ఖర్చులంటారు. ఉభయఖర్చులు మీ బావగారే పెట్టుకుంటారట. అమ్మాయికి 10 కాసుల బంగారం గొలుసులు, వజ్రాల కంఠమాల, లేడీస్ రిస్ట్‌వాచ్, పట్టుచీరలు, వెండికంచం, మరచెంబు—యిహ కావలసిందేముంది గనక. తాంబూలాలు పుచ్చుకుంటే సరి.

మేజ: ఈమధ్యనే—చూడు మన లాయరు ధర్మారావు పెళ్లివిషయంలో అతని బావమరది కనపడి యీ ప్రస్తావనే తెచ్చాడు.

బావ: అంటే మీ కోర్టులో ప్రాక్టీసు...

మేజ: అవును ఆయనే.

బావ: చూడండి. ఆ పెద్ద రావిచెట్టు వుంది—ఆ దూపాటివారి వీధిలోవున్న ఆయనేనా?

మే. భా: భోజనాలకు లేవకూడదుటండీ యిహ. ఆలస్యం అవుతోంది.

మేజ: అబ్బే. అది దూపాటివారి వీధి కాదు. ఎక్కడో సంగంవారి వీధిని తీసుకువచ్చి దూపాటివారి వీధి అంటావేమిటోయ్. బలేవాడవ్.

బావ: కాదండీ, దూపాటివారి వీధిలో రావిచెట్టు లేదంటారేమిటి? ఆ వీధి మొదట్లో నే ఉండి తీరాలి.

మేజ: ఉండోయ్. ధూపాటివారి వీధిలో ఉన్నది పెద్దది. సంగంవారి వీధిలో ఉన్నది చిన్న చెట్టు. ఇంతకీ నే చెప్పిన వీధి సంగంవారి వీధి.

బావ: ఏమో మరి. ఇంతకీ సంగంవారి వీధి ఎక్కడుందంటారు?

మే: ఇప్పుడు పాతసినీమా థియేటర్ వున్నదే దాని ప్రక్కగుండా వెళ్లే సందు. రైల్వేగేటుకు దగ్గరగా ఉన్నది.

బావ: అదికాదండీ. చూశారూ, అచ్చాఫీసు వుంది—దాని ప్రక్క వీధే సంగంవారి వీధి. ఈ మాత్రం నాకు తెలియదూ?

మే. భా: రామాయణంలో పిడకలవేట. సంగంవారి వీధి ఎక్కడుంటే ఏం? మంగలివారి వీధి ఎక్కడుంటే యేం?

మేజ: ఆఁ. నేను పాతసినిమాథియేటరు ప్రక్కగుండా వెళ్లే సందే సంగంవారి వీధి అంటున్నా. మీ అన్నగారు అది కాదంటున్నారు.

మే. భా: మా అన్నయ్య చెప్పిందే రైటు. అచ్చాఫీసు ప్రక్కవీధే అని మా ముత్తవతల్లి చెపుతుంటే విన్నాను.

మేజ: ఆవిడకేం తెలుసు. అయినా తెలిసీ తెలియని వాదన లెందుకు నీకు?

మే. భా: బాగుందండి మీ రసేది. ఇక మీ కొక్కరికే గాబోలు ఊరుసంగతి తెలిసినది.

మేజ: నా చిన్నతనమంతా, చదువుసైతం యీ వూళ్లో పూర్తిఅయింది. ఏమిటో నాకు తెలియనట్లు, మీకు మహా తెలిసినట్లు మాట్లాడతా రేమిటి?

మే. భా: ఆయన మాటలకేంగాని—

మేజ: నీవు మహా చెప్పొచ్చావులెద్దూ. లోపలికి పో. అయినా ఊళ్లోకి నెలకోసారి, ఏడాదికోసారి వస్తూ—వూరు సంగతి ఏం తెలుసు మీకు. ఎక్కడో సంగంవారి వీధిని తీసుకువెళ్ళి దూపాటివారి వీధి అంటే ఎవరైనా నమ్మాలా అక్కర్లేదా?

బావ: మా తండ్రిగారి హయాంలో ఏవో పుస్తకాలు అచ్చువేసే సందర్భంలో అచ్చాఫీసుకు పంపేవారు. అచ్చుఆఫీసుకు ప్రక్కనుంచే సంగంవారి వీధి తెలుస్తుందేది. నాకు బాగా గుర్తు. లేదంటారేమిటండీ.

శారద: ఏమిటండీ—యీ గొడవ. నన్ను పుస్తకం పూర్తిచెయ్యనియ్యరా ఏమిటి?

మేజ: అమ్మాయ్—నీవు చెప్పు సంగంవారి వీధి ఎక్కడుందో?

శారద: ఓస్ దీన్ని గురించా. సంగంవారి వీధి పాలెసినీమా థియేటరు ఉందే దాని ప్రక్కగుండా వెళ్ళే సందే సంగంవారి వీధి.

మేజ: బాగా కరెక్టుగా చెప్పావ్. అది కాదంటాడు మీ మావయ్య.

శారద: ఆ వూళ్లో ధాన్య మేమిటో, పంట ఏమిటో అంతేకాని, మావయ్యకు ఏమీ తెలియదండీ నాన్నా. మా కాన్వెంటు స్కూలుకు వెళుతుంటే ప్రతిరోజూ మా బండి ఆ వీధి ప్రక్కనుంచే వెడుతుంది. సుబ్బన్నగారి అమ్మాయి ఆ వీధిలోనుంచే వస్తుండేది.

మే. భా: నీకు మహా తెలుసు. పసిపిల్లవు నీ వూరుకుందూ.

శారద: బాగుందే అమ్మా. ఏం నాకు మాత్రం తెలియదూ.

మేజ: దాన్ని ఊరుకోమంటా వేమిటే. ఏం దానికిమాత్రం తెలియదా?

బావ: బావగారూ, మీరు బాగా ఆలోచించండి. సంగంవారి వీధినే అసలు అష్టవంకర్ల వీధి అంటారు. కోణంగిపేటలోంచి అచ్చుఆఫీసువద్ద కలిసే వీధే సంగంవారి వీధి.

మేజ: ఆలోచించే దేమిటండీ. ఆలోచనా పాలోచనాను. మీరన్నది తప్పండీ. సినీమా థియేటరు ప్రక్కగుండా వెళ్లే సందే సంగంవారి వీధి. ఇంత విడదీసి చెప్పినా మీరు కాదంటే ఏమి చేయాలి.

బావ: యిహ మీతోటి వాదించి ఏం ప్రయోజనం.

మేజ: అయితే నే చెప్పింది కాదంటారా?

బావ: నే చెప్పింది మాత్రం తప్పు నెక్కడుంది.

మే. భా: మన కెందుకు వచ్చిన గొడవ ఇది. సంగంవారి వీధి ఎక్కడుంటే ఎవరి క్కావాలి. ముందు అమ్మాయి పెళ్లిసంగతి ఆలోచించండి.

మే: అయితే నీవనే దేమిటి?

మే. భా: తాంబూలాలు పుచ్చుకోమని.

మేజ: పుచ్చుకోవచ్చులే...యిప్పుడు వచ్చిన తొందర ఏమీ లేదు.

మే. భా: మీ యిష్టం బాబూ. ప్రాణం విసిగి పోతూంది మీతోటి. ఇప్పుడు గాకపోతే మరి కెప్పుడో. అయినా అమ్మాయిని యివ్వకపోతే వాడికి పెళ్లి జరగదా. వాడు దీన్ని పెళ్లి చేసుకోకపోతే దీనికి పెళ్ళవదా?

బావ: అమ్మాయి నీ వూరుకో. అయితే బావగారు తాంబూలాలు పుచ్చుకోవడం దాకా వచ్చి మళ్లీ ఇట్లా మాట్లాడుతున్నారె.

మేజ: దాని పెళ్లి కిప్పుడేం తొందర లేదండీ. తిరువాత చూచుకోవచ్చు.

మే. భా: పెళ్ళి లేదు—ఏమీ లేదు. కూర్చొ పెట్టండి యింకా ఎన్ని రోజులు పెళ్ళి చేయకుండా కూర్చొబెట్టా లనుకో.

బావ: నే వస్తానే అమ్మాయి. ఇప్పుడు బండి వుంది. రాత్రి రైలుకే పోతున్నా.

మే. భా: అయ్యో భోజనంఅయినా కాలేదు. భోంచేసి వెళ్లు నా మాట విను.

చంద్ర: భోజనానికేం లేవే. భోంచేస్తే రైలు దాటిపోతుంది. నే వెళ్తొస్తా. అంటూ వచ్చినదారినే చక్కాపోయాడు చంద్రశేఖరం.

4

మరికొన్ని రోజులకు తరుచు మేజస్ట్రేటుగారింటికి వచ్చే సూరిశాస్త్రి గారు ఆ రోజు మధ్యాహ్నం ఏదో పనుండి వచ్చారు. వరండాలో కూర్చొని తాంబూలం వేసుకోసాగారు. పోకలు నములుతూ శాస్త్రిలవారు...

'నా మనస్సుకు ఈ విషయం పట్టినట్టు మరేదీ పట్టలేదు. నాకు అర్థమయినట్లు మరెవరికీగూడా అర్థమవనే అయివుండదు' ధర్మారావును ఉద్దేశిస్తూ గాబోలు—'అయినా ఆ వృత్తిలో సతతమూ తిరిగే వాళ్ళకూ, ఆ ధారాశుద్ధి, ఆ వాక్శుద్ధి వుండదూమరి. చెడ్డఅలవాటు ఏమంటే కావలసిన సాక్ష్యమూ, పరిశోధనా రుజువూ లేకుండా వితండవాదం చేసినందువల్ల ప్రయోజనం ఏముంటుంది. ఇకనది దీన్ని గురించి వెనక కొన్ని ప్రాణాలు పోయాయి.'

శాస్త్రిలవారు మరో రెండు తములపాకులు తీసుకుని నములుతూ—

'యింతకీ సంగంవారి వీధినిగురించి జ్ఞాపకం ఉన్నదా?'

మేజ: లేదం.

సూరి: అదెక్కడ వుందంటారు?

మేజస్ట్రీటుగారు పెన్సిలు తీసుకుని టేబిలు అట్టమీద వివరంగా గీచి చూపుతూ, 'అక్కడనుంచి మొదలు ఇంకేవరకూ ఉన్నదే సంగంవారి వీధి.'

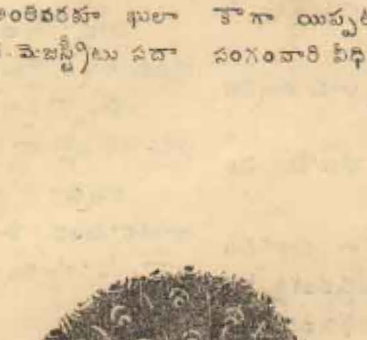
శాస్త్రిలవారు బాగా పరీక్షించి తదేక దీక్షతో ఆ మ్యాపును చూచి గొంతు సవరించుకుని,

'మీరు శ్రమపడి మ్యాపు గీయడమైతే గీశారు గాని—అసలు ఈ వీధి ఎక్కడుందన్న విషయంలో మీ అభిప్రాయం కూడా చెప్పే—ఆ రోజు లాయరు ధర్మారావు చెప్పింది తూచాగా సరిపోయింది' అన్నారు కొద్దిగా నవ్వుతూ.

'ఓహో అల్లాగ'—అంటూ అంతవరకూ ఖులాసాగా సంతోషంతో కబుర్లుచెప్పిన మెజస్ట్రీటు సదా శివరావుగారు చిదరించుకుంటూ ధ్రుమమని కుర్చీలోంచి గభాలున అక్కడనుంచి లేచ్చక్కా పోయారు.

'ఇదేమిరో బాబు—ఎన్నడూ లేనిది నేను ఈయనకు కోపం తెప్పించామే' అనుకుంటూ మెల్లిగా ఇంటికి జారాడు శాస్త్రిలవారు.

కోపం శాంతించిన తరువాత మేజస్ట్రేటుగారు వాకబు చేయగా తేలినవిషయ మేమంటే ఈ సంగంవారి వీధిలో సంగం బాపన్న అనే అతను ఉండేవాడనీ, వీమ్మట అతను చనిపోగా అతని కొడుకు సంగం చలమయ్య క్రైస్తవమతం పుచ్చుకుని తనకు అక్కడ ఉన్న స్థలం, ఆపాటికొట్లు అన్నీ పురపాలక సంఘంవారికి అమ్మేసి మరో వూరు లేచిపోయాడనీ, యిప్పుడు ఆ స్థలంలో పురపాలక సంఘంవారు ఎలిమెంటరీ పాఠశాలను యిటీవలనే నిర్మించారనీ, కాగా యిప్పటి పురపాలకసంఘ ప్లానులో అసలు సంగంవారి వీధి లేనేలేదనీ తేలింది.

రాయలవారి ఋతువర్ణనలు

★

శ్రీ దివాకర్ల వేంకటావధాని

ప్రబంధములు వర్ణన ప్రధానములైన కావ్యములు. పెద్దనార్యుని నాటినుండియు ప్రబంధ కవులేదో యొక యవకాశము కల్పించుకొని తమ కావ్యములలో నష్టాదశవర్ణనములను గావించుచునే యున్నారు. ఈ పదునెనిమిది వర్ణనలయభావము ప్రబంధమున నొక లోపముగా భావింపబడుటచే కొందఱు కవులు ప్రసక్తి లేకపోయినను నియమానుసరణమునకై యనావశ్యకములైన వర్ణనలు కావించుటయు గలదు. వర్ణ్యములైన యీ యష్టాదశ విషయములలో ఋతువులు కూడ జేరి యున్నవి. అందుచే ప్రబంధకవులు కథా సందర్భమును బట్టి యేవో కొన్ని ఋతువులనైన వర్ణింపకుండ నుండరు. శ్రీ కృష్ణదేవరాయలవారు తమ యాముక్తమాల్యదలో నాలుగు ఋతువులను కూలంకషముగా సూక్ష్మాతిసూక్ష్మ వివరములతో వర్ణించియున్నారు. ఆ వర్ణనలలో నాయన యనన్యకవి సాధారణమైన ప్రతిభాచాతుర్యములను ప్రదర్శించి యుండుట యాముక్తమాల్యద పఠించిన వారి కెల్లరకును విదితమే. ఆ ప్రతిభాచాతుర్యముల నీ వ్యాసమున యథాశక్తిగా నిరూపింప యత్నించెదను

గోదా శ్రీరంగేశ్వరుల ప్రణయమే యాముక్తమాల్యదయందలి ప్రధానవృత్తము. అది యందలి చివరి రెండాశ్వాసములలో జక్కగా వర్ణింపబడి యున్నది. మొదటి నాలుగాశ్వాసములలో నీ కథతో నంతగా సంబంధము లేకపోయినను వైష్ణవమతాభిమానులగుటచే రాయలవారు విష్ణుపారమ్యమును సూచించు విష్ణుచిత్తయామునాచార్యుల వృత్తాంతములను విశదీకరించి యున్నారు. విష్ణుచిత్తు డితర మతస్థుల నోడించి పాండ్యరాజునకు వైష్ణవమత సారము నుపన్యసించు సందర్భమున ఖాండిక్యకేశిధ్వజోపాఖ్యానమును, యామునాచార్యుడు శ్రీరామ మిశ్రునిచే సద్బోధితుడై కుమారునికి రాజ్య మొప్పగించు సందర్భమున దీర్ఘమైన రాజనీతి వర్ణనమును గలవు. చివరి యాశ్వాసమున మాలదాసరి వృత్తాంతముపకథగా నున్నది. ఈ యుపకథోపాఖ్యాన రాజనీతి వర్ణనలకు దోడు మధ్యమధ్య గ్రీష్మవర్ష శరద్వసంతముల విపులవర్ణనములున్నవి. ఇవన్నియు గలిసి యాముక్తమాల్యద యందలి ప్రధానకథను మఱుగుపుచ్చి దాని నొక చిన్న విష్ణుపురాణముగా నొనర్చి వైచినవి. వస్త్వైక్యమునకు భంగము చేకూర్చు నప్రసక్త విషయ విస్తరణము యాముక్తమాల్యద పఠించువారి కించుక కించ కలిగించినను అందలి ప్రకృతి పరిశీలన భావ గాంభీర్యాదుల హుందమైన యానందమును జేకూర్చక మానవు.

ఆంధ్రవాఙ్మయమున కొల్లింటికవులు తమ తమ కావ్యములలో వసంతాది ఋతువులను వర్ణించియుండకపోలేదు. కాని యావర్ణనలెవ్వియు రాయలవారివర్ణనములంత దీర్ఘములుగా గాని కూలంకషములుగా గాని కానరావు. ఆంధ్రవాఙ్మయముననే కాదు సంస్కృత వాఙ్మయమునగూడ ఋతువర్ణనైకవస్తుకములగు ఋతుసంహారాదుల దక్క నితరకావ్యములలో నింత దీర్ఘము సుందరమైన ఋతు వర్ణనము కానబడదు. ఇటీవల కవి సమ్రాడ్బిరుదాంచితులైన శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు తెలుగు ఋతువులను పేర నొక ఋతువర్ణన ప్రధానమైన కావ్యమును ప్రకటించియుండిరి. అందలి వర్ణనములు సైతము భావగంభీరములై కవిగారి ప్రకృతి పరిశీలన నైశిత్యమును ననేక విధముల వెల్లడించుచున్నవి. చిన్నదయ్యు మనోహరమైన యీ కావ్యమునే యొకవిధముగా రాయలవారి ఋతువర్ణనలకు సాటిగా బోటిగా జేర్కొనవచ్చును. మిగిలినవానిలో ఋతువుల వర్ణనములున్నను ఇన్ని ఋతువుల వర్ణనము లేదు; ఉన్న ఋతువుల వర్ణనమైనను ఇంత సమగ్రమైనది కాదు.

స్థూలముగా బరిశీలించినచో నాముక్తమాల్యదలో ఖాండిక్యకేశిధ్వజోపాఖ్యాన రాజనీతి వర్ణనాదులవలెనే యతిదీర్ఘములైన యీ ఋతువర్ణనములును గథాగమనము నడ్డగించి కావ్యమునందలి వస్త్వైక్యమునకు భంగము కలిగించియుండుట యథా

ర్థమే యనిపించును. కాని సూక్ష్మముగా జూచినప్పుడు వానికి గథాంశములతో నివి కల్పించిన సంబంధము స్పష్టము కాకపోదు. ద్వితీయాశ్వాసము నందలి కథకు శేషాగ్రహమున కురుగుపాండ్యరాజు పరదేశివిప్రుడు పఠించిన సుభాషితశ్లోకము నాలించి, హఠాత్తుగా విరక్తుడై సౌధమునకు మరలివచ్చి మోక్షప్రదుడైన దేవు డెవ్వడో నిర్ణయింపుడని పండితుల గోరిన ఘట్టము కేంద్రభూతమైనది. సుభాషితము చదివిన విప్రు డప్పటి కప్పుడు వచ్చుటకు "దన్నికట వృషగిరి హరికి విభవము విప్పగా" జరుగు తెప్పతిరునాళ్లజూడ కోరికయే కారణము. అళఘరియందుండు సుందరబాహుస్వామికి దెప్ప తిరునాళ్లు వేసవిలో జరుగును. ఆ యుత్సవములు గన్నులార భక్తితన్మయుడై చూచి పోవుచు బరదేశి బ్రాహ్మణుడు మధురానగర దిదృక్ష ప్రేరేప నచ్చటి కరిగి, రాజపురోహితునింట గ్రీష్మకాలోచితమైన మృష్టభోజనము గావించి, తోడి విప్రులతో మార్గవేదికపై బరుండి యుబుసుపోకకై వారిలో నొక్కడు ఆర్యలును వేఱొక్కడు గీతలను బఠింప దాను సుభాషితము జదివెను. అతడు మార్గవేదిపై బరుండుటకు హేతువు "పెనువేసవి." అతడచ్చటికి వచ్చుటకు హేతు వా వేసవిలో వృషగిరి హరికి జరుగు తెప్పతిరునాళ్లు. వేసవిలో దప్ప మఱొకప్పు డా యుత్సవము జరుగను జరుగదు; పరదేశి బ్రాహ్మణు డచ్చటికి రాను రాడు. వచ్చినను మార్గవేదిపై బరుండడు. మార్గవేదిపై గాక యే గృహాంతర్భాగమునసో శయనించి యాతడు సుభాషితముల జదివినను వీథిలో బోవువారి కవి వినబడవు. పాండ్యుడా సుభాషితమును వినకుండినచో గథాసంవిధాన మీతీరున సాగియేయుండదు. ఇన్నిటికిని హేతువగుట చేతనే రాయ లిచ్చట నా వేసవిని వర్ణింపబూనినాడు.

చతుర్థాశ్వాసమున వర్షశరదృతువులు వర్ణింపబడినవి. ఈ వర్ణనలు యామునాచార్యుడు తనతో వాదము చేయవచ్చినవారి నెల్లర నోడించి విష్ణుదేవుడే పరతత్త్వమనియు విశిష్టాద్వైతమే మతమనియు బ్రతిష్ఠించిన పిమ్మట జేయబడినవి. పాండ్యరాజు యామునాచార్యుని మాహాత్మ్యమునకు సంతోషించి, సాష్టాంగ మెఱగి, యాతనికి దన కడగొట్టు చెలియలి నిచ్చి పెండ్లిచేసి, "యరణంబుగ నమ్మహాత్మునకు ధారాపూర్వకముగా నర్ధరాజ్య మిచ్చి" యువరాజుగా నొనరించెను. పిమ్మట నాతని కధర్వశిరస్సఖ్యస్త మకుటయు నందు దివ్యాస్త్రమంత్రంబు లుండుటయు నెఱింగి దుస్సాధంబగు విరోధియూథంబు సాధింపుమని దండయాత్రకు బంప యామునాచార్యు డందుకు సన్నద్ధు డగుచుండెను. అప్పటికి సరిగా గ్రీష్మము ముగిసి వర్షాగమ మారంభము కానుండెను. పురోహిత ప్రధానమంత్రి వర్గంబు యామునాచార్యు దిగ్విజయ యాత్రాసన్నాహ మెఱింగి "సన్నిహితంబులగు నివ్వార్షిక దినంబులు గడపి శరత్సమయంబున విద్విషత్సంహారంబునకు విజయము సేయు"మని బోధించిరి. యువరాజు వారి మాటలు పాటించి, యెత్తైఅంగు రాజున కెఱింగించి తత్సమ్మతి నప్పటికి నిలిచెను.

ఋతువు లాఱింటిలో శరదృతువు వీరరస ప్రధానమగు దిగ్విజయయాత్రి కనువైనట్టిది. సాధారణముగా బూర్వపురాజులు దండయాత్ర వెడలుట యాఋతువునందే. ఈ యాచారమును బురస్కరించుకొనియే సంస్కృతాంధ్రకవులు పలువురు దిగ్విజయయాత్రలను వర్ణించుటకుముందు శరత్తును వర్ణించి యుండిరి. కాళిదాసు రఘువంశమున రఘుమహారాజు దిగ్విజయ యాత్రకుముందు శరదృతువును వర్ణించి యుండుట యెల్ల రెఱింగినట్టిదే. సంస్కృత నాటకముల ప్రస్తావనలలో వీరరసము ప్రధానరసమైనప్పుడు శరదృతువు వర్ణింపబడవలెనని లాక్షణికులు నియమము గావించుట యారసమునకును ఋతువునకును గల యన్యోన్యానుకూలమును బురస్కరించుకొనియే యైయుండును. ఈ సంప్రదాయము ననుసరించియే రాయ లిచ్చట యామునాచార్యుని దిగ్విజయమునకు నాందిగా శరదృతువును వర్ణింపదలచినాడు.

ఈ శరదృతువర్ణనమునకుముందు మిక్కిలి దీర్ఘమైన వర్షర్తు వర్ణనము కలదు. దీని కిచ్చట నంతగా బ్రసక్తి లేదు. కాని పాండ్యరాజు తన చెల్లెలిని యామునాచార్యున కొసంగి, యాతని యువరాజుగా నొనరించి, దిగ్విజయయాత్రకు బ్రోత్సహించినది గ్రీష్మర్త్వంతమునందు. వార్షికదినంబు లప్పటి కతిసన్నిహితములై యుండెను. వర్షర్తువు గడచిన

పిమ్మటగాని యామునుడు తైర్థయాత్రకు బయలు దేఱరాదని వృద్ధపురోహితాదుల యభిప్రాయము. ఈ వర్షకాలము రాకపోకలను సూచించు తలంపులో రాయలు శరత్తునకు బూర్వము దానిని వర్ణించి యుండెను. ఆయన కితర ఋతువులయందు గంటె వర్షర్తువు నం దభిమాన మెక్కువ. ఆయన యీ యభిమానము వర్షర్తువర్ణనమునం దల్లెడ స్పష్టముగా గోచరించును. ఈ వర్షర్తువురాక నాయన యంతకుముందే "గ్రీష్మసమయ నిరుత్సాహకేకిరమణీ, నవఘనధ్వని కలరు చందమున నలరి" పాండ్యరాజు భార్య యాతనిలో యామునాచార్యునుదంతము నెఱింగించెనను సందర్భమున నతి రమణీయముగా సూచించియున్నాడు. ఈ సూచనయు దరువాత సాగిన వర్ణనయు మిక్కిలి మనోహరములుగా నున్నను ఇంత దీర్ఘముగా నా ఋతువు నిచ్చట వర్ణించుట కొంత యప్రసక్తముగా నేయున్నదని చెప్పవలయును.

పంచమాశ్వాసమునందలి కథ కలంకారమైనది గోదా విరహఘట్టము. ఈ విరహ మాంధ్రవాఙ్మయమున కపూర్వమైనది. హార్దమైన యనురాగము నింతలెస్సగా సూచించు విరహమును వర్ణించిన కవి యాంధ్రవాఙ్మయమున నింకొక్కడు లేడు. విరహమున కుద్దీపనమైనది వసంతము. అందుచేతనే రాయ లిచ్చట నీ వసంతర్తువును సమగ్రముగా వర్ణింపబూనినాడు.

> మొదల నాముక్తమాల్యద మదనతాప
> తరణి పెనువెట్ట వేగిన దక్షిణాశ
> మల్క్రుతోష్మకు దుదనుట్ట మాఱుననుచు
> దొలగ నన నుత్తరాశకు దొలగె దరణి.

గోదాదేవి ధనుర్మాసమున విష్ణుసేవావ్రతమును బూని ముప్పదిదినములు ముప్పదిపాటలుగా దిరుప్పావై పాడెనని ప్రతీతి. దీని కనుగుణముగా రాయలు పై పద్యమున సూర్యుడు దక్షిణాశ వీడి యప్పుడుత్తరాశకు దొలగెనని వర్ణించియున్నాడు.

ఈ విధముగా నీ ఋతుచతుష్టయవర్ణనమును మిక్కిలి దీర్ఘమైనను కథ కేదో విధముగా నించుక సంబంధించియే యున్నదని తెలియవచ్చుచున్న. ఈ ఋతువర్ణనమునుబట్టియే కాక రాయలు కావించిన రాజనీత్యాదులవర్ణనములను బట్టి కూడ జూచినచో నాతడతివర్ణనాభిలాషియని పొడగట్టును. వీడైన విషయములను వర్ణింపదలచినప్పుడు దానిని సర్వాంగసుందరముగను సమగ్రముగను వర్ణించినగాని యాతనికి దృప్తికలుగదు. అసలా కాలమువారే యట్టి దిట్టకాండ్రు. కార్యనిర్వహణమునగాని భోగానుభవమునగాని సమగ్రతయే యప్పటివారి లక్ష్యముగా నుండెను. కార్యమును సామిసామిగా జేసి యూరకుండుటకాని, భోగవిలాసముల నించించుక యనుభవించి విరమించుటకాని వా రెఱుగని పద్ధతులు. ఆ చిత్తవృత్తియే యీవర్ణనలందును గోచరించుచున్నది: ఈ నాలుగువర్ణనములును సూక్ష్మాతిసూక్ష్మ వివరములతో గూడి సర్వ సమగ్రములుగా నున్నవి. ఈ సామగ్ర్యమే వాని కవితర కావ్యసాధారణమైన గాంభీర్యమును దెచ్చిపెట్టినది.

కాలమెప్పుడు నొక్కమాదిరిగా నుండదు. అది ప్రతిక్షణమును బరివర్తన మొందుచుండును. ఆ పరివర్తనప్రకారము దినములు గడచినప్పుడు కాక ఋతువులు మాఱినప్పుడు మిక్కిలి స్పష్టముగా గానిపించును. ఒక్కొక్క ఋతువున కొక్కొక్క వాతావరణ ముండును. పంచభూతాత్మకమైన ప్రకృతిలో గలుగు మార్పె యీ వాతావరణమునందలి మార్పునకును గారణమైయుండును. ఈ మార్పు మానవులందరికిని గోచరించినను గవులదృష్టికి మఱింత స్పష్టముగా నిశితముగా గోచరించును. దానిని వారు నిపుణముగా బరిశీలించి యక్షరరూపమైన యాకారముతో నచ్చుకొట్టుదురు. ఆయా ఋతువులకు సంబంధించిన భిన్నభిన్న వాతావరణముల సుందరముగా జిత్రించి వానిని బఠితలముందు సాక్షాత్కరింప జేయుటలో రాయలు కడుంగడు నేర్పరి. ఆముక్తమాల్యదలో నాతడు గ్రీష్మవర్ష శరద్వసంతములకు సంబంధించిన వాతావరణ పరిస్థితులను బ్రకృతిసౌందర్యవిశేషమును జిత్రమునందట్లు మిక్కిలి స్పష్టముగా వర్ణించినాడు. ఆతడు వర్ణించిన మరుమరీచికలు, తాల్మలీఫలము లెండకు బగులగా గాలిలో నెగిరి పూడు తూలశకలములు, బొండుమల్లియలు, ప్రపలు, సుడిగాలులు గ్రీష్మముమూర్తిని మన కట్టెదుట సాక్షాత్కరింపజేయుచున్నవి. వర్షకాలము రాగానే యీ పరిస్థితులన్నియు మాఱిపోయినవి. అప్పు డాకసమున నెచ్చట జూచినను జంచలా

సహితములైన ఘనాఘనములు, ఇంద్రగోపములు, "శక్రకార్ముకపు బలు వన్నెకట్ల జెళ్లిదన నడచెను కాళ్ళుసంపనగా" నడచు వానకాళ్లు కానబడును. తొలివానజల్లుతో గరకానికాయములు పడసాగును. భూమిపై నెల్లయెడల ఛత్రాకపంక్తు లుప్పతిల్లును. చెఱువులలో నేకాక చిన్నచిన్న పడియలలో గూడ నృత్తభేదానుకృతితో భేకధ్వను లెసలారును. కోకిలల పంచమ స్వరములకు బదులు కేకుల షడ్జస్వరములు వినిపించును. మరుడు సప్తతాలాశోకముల కువలయామ్రమాలికి మాఱుగా గదంబకుటజనీపకకుభయూథికలను క్రొత్తసాయకములతో దన తూణీరమును నింపుకొనును. "ఆమని వేళ వచ్చి చాంపేయకముల నమ్మి కడపళ్ళ దమ్ముత్రవ్వి చి" వాడు ముసిన నాసపకువారివి జాచి నవ్వినట్లు కేతకి గహనతతులు వికసించును. ఈ పరిస్థితులన్నియు వర్షాదేవత వింతమూర్తిని మన కనులయెదుట నిల్పుననుటలో నాశ్చర్య మేమి? శరత్తు రాగానే మరల నీ దృశ్యమంతయు నదృశ్యమగును. అప్పుడు తెల్లని మేఘములు, కాశస్తంభములు, శాలిమంజరులు, గజముల తిర్యగ్దంత ప్రహారములు, మరాళ మాలికల యొయ్యారపు నడకలు కనులకు బందువు చేకూర్చును. హేమంత శిశిరర్తువులలో మరల నీ దృశ్యములు, వస్తువులు మృగ్యములైపోవును. వసంతము రాకతో మలయమారుతప్రసారములు, చిగురాకుల సోయగములు, క్రొన్ననల పరిమళములు, అళిఝంకారములు, కోయిలల పంచమస్వరములు ప్రకృతికొక వింత రామణీయకము నాపాదించును. సహకార వృక్షములు పుష్పించి పుష్పబాణున కక్షయ తూణీరత్వము కలిగించును. ఇట్లే ఋతువుల యాకృతిలోగల వైలక్షణ్యమును సుస్పష్టరేఖలతో దీర్చిదిద్దుటకు నిశితమైన ప్రకృతిపరిశీలనము కావలయును. అది రాయలవారి యందు సర్వతోముఖముగా గోచరించును. అందుచేతనే యాయన ఋతువర్ణనముల బఠించునపుడు భావగతమైన యానందము చెలరేగుటయే కాక యకాలసంజనితములైన యాయా ఋతువు లనుభవమునకు వచ్చుట కూడ బొడగట్టును.

ఆయాకాలములందలి ప్రకృతిపరిస్థితులు సూక్ష్మాతిసూక్ష్మ వివరములతో బ్రత్యక్షమగుట రాయల వర్ణనములందలి యొక ప్రత్యేకలక్షణము. సాధారణముగా మనము చూడని, చూచినను అంతగా బరిగణింపని విషయముల నెన్నింటినో యాయన చక్కగా వర్ణించి యచ్చటి వర్ణన కెంతో సహజత్వము చేకూర్చును. చరాచరప్రపంచమంతయు నాయన దృష్టియెదుట సుస్పష్టరేఖలతో వచ్చి నిలుచును. వస్తువుల న్యూనాధిక్యములతో నాయనకు బనిలేదు. బకోటకులను బొక్కిడాయ డాత్యూహకులంబుల భిక్షించుటయు భూపాలురంతఃపురముల భోగముల ననుభవించుటయు నాయన సమాదరముతోనే వర్ణించును. వేసవిలో జత్రాల ప్రాచి పెన్చేట లెగయుటయు, దమరసద్రవ్యంబు పంకేజ బాంధవభానుప్రతతులు హరింప బ్రహ్మజీవునితో మొఱవెట్టుకొనుటకై పోవుచున్న కూనోర్ధ్వరుహపవితానములా యను భ్రాంతి గొల్పు సుడిగాలులు విసరుటయు, ప్రావృషమున వానకు జడిసి వృక్షముల క్రింది కేగు జనుల జల్లు తలపడక మున్నె తెరులు వంగుళ్ళ దడుపుటయు, శరత్తున వర్కమునందలి కృషి మద్దమైనంతనే లేక తెఱమాని సెగను బిట్టుత్తి చూచుటయు, వసంతమున విసరుహోతకులు మృగమదాలేపములను అగరుకలవలనుమాని చన్నుగవ మీదికి ఎన్నిసరము లొప్పుటయు మున్నుగాగల విషయము లేవియు నాయన దృక్పథమును దాటిపోలేదు. వేసవిలో జానుదఘ్నములైన చెఱువులందు నిల్చి బకపంక్తులులు చలను, జలుతిగుల్లలను నములుచు నెండ్రికాలి కిటికిన సెగసి, ముక్కుంచుక తొలగి శిత్రోటి దూటితినుట నాయన చూచుచున్నట్లు వర్ణించును. వర్షమున బక్షులు జడత్వముచే దుదఱెక్కల గన్ను విప్పి, నీరుమంగరలవలె ముక్కున గూడ, నోట గొంతొడియుచు గూటికట్టపగ మొత్తుచు జానువులు వక్షము చోర ఱెక్కవిదిర్చు మున్నుగా వడకుటయే తప్ప మిగిలిన చేష్టలన్నియు నుడుగుటయు, భానుమండలమును శ్రీపరివేషము చుట్టుటయు నాయన పకిలలకు సాక్షాత్కరింప జేయును. శరత్తున "బభిక్నకాల్యవని శిలాలాభము" గలుగుట నాయన యెఱుంగును. వసంతమున గాములు భోగానంతరము ఘర్మశంకచే దోమతెరలుప్పర మెత్తుటయు నాస్తములు దప్పరముగుటచే లోహశకటి ప్రకటీకరణంబు తిక్కుటయు నాయన కనుభవసిద్ధములైన కృత్యవిశేషములు కాబోలును. ఋతువుల నన్నింటి నాయన చక్కగానే వర్ణించినను వర్ష

కాలవర్ణనమున మఱింతచాకచక్యమును బ్రకటించెను. అప్పుడు వంటవండు నిల్లాండ్రు పడుక్లేశమును వర్ణించు నీ పద్యమాయన సూక్ష్మపరిశీలనకు బరమావధి.

ఇల్లిల్లు దిరుగ నొక్కింతయు శిఖి, యచ్చె
నే నింటిలో బూరియిడి విసరక
రాజదు, రాజిన రవులుకొల్పవలె
కాని కల్లరు పొడు, దావ గలిగ
జేసి కూరగుటుముం, దైవ వెవ్వొగసుఖ
భుక్తి సేకూరదాభుక్తి కిడిన,
బ్రాగ్భోక్తలవె తీరు బహుజనాన్నము దీర
నారులకోదవు బునః ప్రయత్న

మాజ్యపటుఖ్యలయ మెన్నరు... ఈపద్యమును జదువునప్పుడు సామాన్యజనసహజమైన యాక్లేశము నాయన యెప్పుడు మాచెనాయని యాశ్చర్యమును, ఆయన సూక్ష్మాతిసూక్ష్మ పరిశీలన కానందమును గలుగక మానదు.

సాధారణముగా గవులందఱును వర్ణనసందర్భములందు గవిసమయముల నాధారముగా గొని వింత వింత భావముల వ్యక్తము చేయుచుందురు. ఈ కవిసమయములు యథార్థములగునా కాదాయనునది వేఱుమాట. కాని యవి సర్వకవిసంప్రయుక్తము లగుటచే మనకు వింతగా నుండక పోవుటయేకాక వర్ణ్యవిషయమును మఱింత స్పష్టము గావించును. ఋతువులన్నిటికి సంబంధించిన కవిసమయము లిట్టి వెన్నో కలవు. రాయలం దొక్కదానిని గూడ విడువకుండ వర్ణించుటలో గృతహస్తుడు. ఈయన వర్ణనలలో నీ సమయ పరిజ్ఞానము సర్వతోముఖముగా గోచరించును. ఒక్కొక్క సమయమును బురస్కరించుకొని యీయన యొక్కొక్క రమ్యమైన భావమును సృష్టించుచుండును. గ్రీష్మమున దివసములు దీర్ఘము లగుట కవిసమయమునందే కాక శాస్త్రమునందు గూడ సిద్ధమైన విషయము. అప్పుడు చెట్టిదంపు చెట్టచే హస్తము చెమర్చిల స్తకము దువికిలం జేయుటచే సవరింప వశముకాక మదనుడు చెఱకువి ల్బదమి బడ వైచెనట. అది చెఱకుపండెడుకాలమనుట యీ భావము పుట్టుటకు హేతువయ్యెను. చాతకములు మూగి యొక చినుకైన నుర్వికి డిగ్గనీకుండుట, ఘనముఘ సకలమును నిద్రలుచ్చు కేశవుని నిద్రపుచ్చుట హంస లఱుము విని యలకకై దివి నెఱబఱచుట వర్షకాలమునకు సంబంధించిన సమయములు. తనయులు చొచ్చిన యింటనే యుండి కామ్మునకు బుట్టినిల్లేరుట రాయలనాడే కాక యిప్పటికిని మాఱని సంప్రదాయము. దీనిని బురస్కరించుకొని యాతడు వనతిగమనముచే సగర్భములైన యర్కకిరణములు ప్రసూతికై మరల నాతని ధామము చేరెనని చక్కగా వర్ణించెను. "ద్విజతి నారణ్యక ధ్వని వినగ జేసి గర్భము సుఖచ్యుతము చేయ గడంగుటయు నిట్టి సంప్రదాయమే. వర్షకాలమున బ్రోయ్యి రాజమిచే బోనము ప్రజకు జక్కులబోనమగుట యెవ్వ రెఱుంగని విషయము? ఈ సమయ సంప్రదాయముల నెఱుంగుట యొకటి, వాని నాధారగా జేసికొని దివ్యములైన భావముల సృజించుట వేఱొకటి. రాయ లిట్టివానిని బ్రత్యేకాభిమానముతో వర్ణించునా యనిపించును. శరదృతువు రాగనే రాజమరాళములు క్రౌంచగిరి రంధ్రముద్వారా దిశార్ణ దేశములకు దిరిగివచ్చును. ప్రజలు శరద్వాజపేయము లొనరింప గడగుదురు. విష్ణువు నిద్రనుండి మేల్కాంచును. కలశిసూను డుదయించి కలుషితాంభస్సులకు బ్రసన్నత చేకూర్చును. ఈ సమయములు గంభీరములైన భావములకు బ్రథితములై రాయలవర్ణనములకు మహత్తరమైన యౌదార్యము చేకూర్చును. సంతతికి దంతములు చూపట్టగనే వనితలు పురుషసాంగత్యము నభిలషింతురను సంప్రదాయమును వనలక్ష్మీ మాధవులయం దారోపించి రాయలు మనోహరమైన భావమును వెలిబుచ్చెను. ఇంక వసంతకాలము రాగానే లతావృక్షాదుల బుష్పింపజేయుటకై యవలంబింపబడు దోహదములలో నాయన వర్ణింపనిది లేదు. వసంతవర్ణనలో నించుక తక్కువగా సగమిా దోహదముల కోలాహలమే. ఆయన దోహదపరిజ్ఞానము కూలంకషమైనది. ఈ దోహదముల యాథార్థ్యము పరిశీలించుటకు బరిశోధనలు చేయించినచో బ్రభుత్వమువా రిప్పుడు తలపెట్టిన వనమహోత్సవమున కెంతో వన్నె చేకూరును.

కాలము మార్పునకు గ్రహచలనము హేతువు. ఏకాలమున నే గ్రహము లెచ్చటెచ్చట నుండునో జ్యోతిశ్శాస్త్రము వివరించును. ఈ శాస్త్రమున జాతకభాగము మాట యెట్లున్నను సిద్ధాంతభాగము మాత్రము సిద్ధాంతమైనట్టిదే. రాయలవారి జ్యోతి

శాస్త్రపాండిత్యము గాఢమైనదే కాక యత్నిమాన సంపాదితమైనది కూడ ననుటకీ కావ్యమున ననేక దృష్టాంతము లున్నవి. ఆయన కాలమువార్పును గ్రహచారవివరములతో సూచించును. జ్యోతిశ్శాస్త్రమునందలి యొక్కొక్క యంశముపై నాయన యొక్కొక్క వింత భావము నుత్పాదించుచుండును. వర్షకాలారంభము నాయన సూర్యుడు కర్కాటకమున బ్రవేశించుటతో నారంభించెను. అంతతో నూరకుండక మూడవ యొడకు జేరు తరణి ధరణి ప్రమోదసంధాయియౌట సోదాహరణముగా నిరూపించెను. ఒక పద్యమున నాతడు పురోంగారకయోగప్రశంస తెచ్చి యింద్రగోపములను రమణీయముగా వర్ణించెను. వసంతకాలావిర్భావము నాతడు తరణి యుత్తరాశకు దొలగుటతో సూచించెను. "కినిసి వలఱేడు దండెత్తి గేలవగుట మీనమిలదోచు టుచితంబ, మేష మేషిపని యనగనేల" యని మీన మేష సంక్రాంతుల నిరూపించెను. ఈ ఋతువర్ణనలలో రాయలజ్యోతిశ్శాస్త్రపాండిత్యము గంభీరభావసృష్టికి మూలమగుటయే కాక వాని కెడనెడ నొకానొక శాస్త్రీయ గంభీరిమ నొసగూర్చెను.

రాయలు సార్వభౌముడైనను సామాన్య మానవుల యాచార వ్యవహారములను, మనోభావములను, సుఖదుఃఖములను జెక్కుచోల్ల నెంతో స్పష్టముగా వర్ణించియుండెను. ఆయన ధనికుల మహాభోగము లందును సామాన్యుల స్వల్పసౌఖ్యములందును సమానాదరము బ్రదర్శించెను. వేసవిలో జాలిఫల శకలములతో గలపి పాగిచిన చేపముక్కలు తిన్న కనరుపోవుటకై సంధ్యావేళల భోగులు "శ్రీలి కాంతా రాభ్యంతరవాలు కాస్థిర హిమాంతర్నారికేళాంబువుల సేవించుటవలెనె యాతడు వర్షమున గురుసుంజెంచని మున్నగాగల యాకుకూరలతో గూడిన భోజనముచేసి, కొమల్ పాలమువో గ్రేపుల్ పెయ్యల్ నాక" రిల్లు మేకరుపుల గుంపటి మంచ పెట్టుటయు వివరించినాడు. ధనికులు తిఱపి వెన్నెల బయళ్లకు ననుభవించు భోగములతో పాటు కాపుసత్యల పెన్నుబ్బలను పునాసలను హాలికులకు బిసికిల్లం బిసికిల్లి కల్పించుటయు విడువక వర్ణించెను. అతని దృష్టి యతినిశితమైనది; భావము సర్వసమత్వముతో గూడినది; ఊహ గంభీరసుందరమైనది.

ఋతువు ప్రవేశించినప్పటినుండియు క్రమముగా దల్లక్షణములు పెంపొందుచుండును. చివరికా లక్షణములన్నియు నొకదాని వెంట నొక్కటి యదృశ్యమై యాగామి ఋతుచిహ్నములకు దావొసంగుచుండును. ఈపరిణామమును రాయలు తన వర్ణనలలో గడుంగడు నిపుణముగా నిరూపించుచుండును. "కృతపయఃపానములైన మేఘపృథుకములకు వడగండ్ల పాలపండ్లు రాలి బలాకాద్విజాలి సంప్రాప్తించి క్రమక్రమముగా బెడగ ధ్వనియు గంభీరమయ్యెనట! ఇది బలాకామాలికాసేవితములైన కాదంబినుల సాక్షాత్కరింప జేయుటయే కాక వర్షర్తువు క్రమముగా నెట్లు విజృంభించెనో తెలుపుచున్నది. ఎలగోలుజల్లుతో నారంభించి క్రమముగా మిన్నుమన్నేకముగా గురిసిన వృష్టిపరిణామ మీపద్యమున నెంత సహజముగా వర్ణింపబడినదో చూడుడు.

ఎలగోలుజల్లు ముస్పెళపెళ చేటవా
ల్పడి గాలివట్టింప దడిసి చదల
నట్టెతో వడగండ్లు కట్టావులు దుమార
మాపులు లేచి రెంటవదిరయు జన
మతిమూఢవది నిల్పి పెల్లసి చిట్టుజీమి
కరవారిసృష్టి జీకటిగనలము
సురొగ్యాలచేరుల రోజపైపై వెండి
జల్లుపై జల్లు పెల్లలు కొనగ
భూభిదాహాది దుర్భరాంభోధరంపు
కడిమరుజ్జంరుఝ దొలక కడవ వంచి
నట్లుపోరని ధారాఘ మైక్యమొంది
మిన్ను మన్నును నొకటిగా వృష్టిబలసె.

అతిసూక్ష్మప్రకృతిపరిశీలనము న్నగాని యిట్టి వర్ణనము కావించు సామర్థ్యము కుదురదు. ఇట్టి సామర్థ్యమును రాయలవారన్ని ఋతువుల వర్ణించు సందర్భమునను బుష్కలముగా బ్రదర్శించినారు.

రాయలవారి రచన సర్వత్ర, ముఖ్యముగా వర్ణన సందర్భములం దాలంకారికమై యుండును. మొత్తము ఋతువులవర్ణనకై వినియోగింపబడిన రెండు వందలపద్యములలో నేదో యలంకారములేని పద్యమే యుండదు. అందును నుపమోత్ప్రేక్షల సంఖ్యహెచ్చు. ఊహాబల మెంత విస్తారముగా నున్న నుత్ప్రేక్ష యంత రమణీయముగా నుండును. రాయలవారి యూహావ్యాపము నిదమిత్థమని వర్ణింప నలవికాదు. ఆ యూహాబలముచే నాయన స్వర్గమర్త్యములకు సంబంధము కల్పించుచుండును. దినముల వెంబడి మున్నున్నటిలో గ్రోలిన నీటిలో చేరిన లవణఘట్టములనిరమ్యదదావములు తిగులొక్కని పెటిలించు నార్భటులు లేమో యనగా సాంద్రఘనాఘన గర్భగోళములు తటిద్భయంకర స్తనితములను సృజించెనట! వరుసనెంబడివి రొంపిని ద్రొక్కుచుండ హాలికుల చరణముల జెనగినపసిడి చాయ కఱుపులనేరుకట్టెలు దుక్కియందు వారి కిడిన బిరుదు లేమోయన నొప్పారెనట! సర్వసాధారణము కాకపోయినను గల్పన యెంత సహజమనోహరముగా నున్నది! కవిశ్రేష్ఠులకే కాక హాలికశ్రేష్ఠులకును గండపెండేరముల నిడకుండ నుండలేకపోయెను

గాబోలు వాకవిపార్వభాగమునను. గ్రీష్మమున పెనము మీద బెండిపోయగా జొట్టువెగసిన కట్టాలివలె నాడిది యెగయు భూమండలమును పెనమున మాపటి పండువెన్నెల చకోరపోత విరతికి జూపట్టు బోసిన విధముగా నొప్పారెను. "గ్రామ గ్రామంబున నొక సామంతుని కీడిన దలువచప్పరములు లెక్కైన మేదిని గుంపటిలో దామరలవలె నట్టెరతి" నొప్పారెను. ఇచ్చటి యుపమాన మెంత స్వతంత్రసుందరముగా నున్నది! శరత్తున శాలిమంజరులు పండి మునురై వాడిముండ్లతో గూడియుండును. అవి విష్ణువు నిద్రమేల్కొని భూదేవిపై నటుగిడగా నామె మేన బొడమిన పులకలవలె నొప్పారెనట! ఇట్టి భావనా సౌందర్యము లేని పద్యమొకటియు నీ ఋతువర్ణనలందు లేదు. ప్రతి పద్యమునందు నేదో యొక విశిష్టమైన భావవిశేషము గోచరింపకుండ నుండదు. ఇందు సహజమైన భావనకంటె నసహజములు సమయబద్ధములు నైన యూహ లతిశయించిన చోట్లును గొన్ని గలవు. కాని యుదాత్తమైన గాంభీర్యమునకు మాత్ర మెచ్చటను గొఱతపడి యుండలేదు.

రాయ లింత గంభీరముగా నీ వర్ణనల సాగించుచునే యెడనెడ శృంగారమిశ్రితమైన చక్కని హాస్యరసోక్తుల వెల్లడించినపట్టులును గొన్ని గలవు. గంభీరముగా మొదలిడిన వర్ణన సాగి సాగి చివరికి దరహాసము కలిగించు ఛలోక్తితో ముగియుట యిట్టి పద్యములలో గానబడు పరిపాటి. వర్షకాలమున రవిజూచి కుముదవారలకును గృకలాసములకును దృష్టిమిన్నులనె నిలుచుట మున్నగు విషయముల వర్ణించుచు చివరిగీతము నాయన యెట్లు ముగించెనో చూడుడు.

అతిథిసంఘంబునకు నీనినట్టి యెనుప
కడుపులే గలగమికి వాగట్టు లెసగ
మంటిమిద్దెలవారికి మురుపములకు
నెలతి వాసినవారికి నిదుర చెడియె.

పైయారంభమున కిట్టి యుపసంహృతి కలుగునని మనము భావింపము. ఇట్లే వంటవంటు నిల్లాండ్ర క్లేశమును వర్ణించి వర్ణించి యూరకడా సీసమును,—

ఆజ్యపటముఖ్యలయు మెన్నరాల యూంపు
దారులయు మెన్న రంతిక కారజనిక
వచన నాంధ్రో గృహిణిరామి బడకమరుడు
నెడనెడనె యూర్వ నొగిలి రజ్జడిని గృహులు.

అని ముగించును. వేసవిలో బాంథు డొనరించు వికార చేష్టలు చూడుడు. దప్పికచే బ్రపజేరి యమ్మయక్కయని తూలుచు దోయి లొగ్గి ప్రపాప్రపాలిక లొసంగిన పానీయముచే వడ తేర నుండటి వాక్యము లెన్నిక యూలకు "మోమునుబ్బలున్ గడకొను కక్షదీధితు లెగాదిగ చూడ"నారంభించునట! అట్టి పాంథుల జూచి పానీయము బోయు పాత్రముల మొగములపై విసరక భరసురాండ్రైన యా స్త్రీలు సన్నలచే నవ్వుచుండురట. వారు నవ్వుట మాట యెట్లున్నను ఈపద్యము చదువునప్పుడు పఠితృమాత్రము నవ్వు రాకతప్పదు.

ఈవిధముగా రాయలవారి ఋతువర్ణనలు భావగాంభీర్యమునకును, ప్రకృతి పరిశీలన నైపుణికిని, సరస వాక్చాతురికిని నాలవాలములై యితర కావ్యములలోని వానికంటె నొకవిధమైన వైలక్షణ్యము కలిగియున్నవి. అసలు రాయలవారి రచనమే ప్రౌఢమైనది. ఈ వర్ణనలు మఱింత ప్రౌఢములుగా నున్నవి. ఒక్కొక్క ఋతువునుగూర్చి యింత భావసామగ్రి యాయన యెట్లు సమకూర్చినాయని చదువరుల కచ్చటచ్చట విస్మయము కలుగుచుండును. కొన్నిచోట్ల నాతడొక వస్తువును వర్ణించి మఱికొంత దూరమేగిన తరువాత మరల నావస్తువునే వర్ణించుట కందుకొనుచుండును. ఒకే వస్తువునకు సంబంధించిన భావములన్నియు నొకచోట నుండుట సహజము. అట్లుకాక యవి యందందు చెదరియుండుట కొంత వింత కలిగించును. కీ. శే. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిలవారీ ఋతువర్ణనలలో నితర కవుల పద్యములు కూడ గొన్ని చొచ్చియుండవచ్చునని యొక సందర్భమున జెప్పియుండిరి. ఇందలి భావవైచిత్రిని, వస్తుగ్రహణమందలి పునరుక్తిని దిలకించినచో నీయభిప్రాయము సమంజసమే యని తోపక పోదు. వర్షకాలవర్ణనమున వడగండ్లయు నింద్రగోపములయు వర్ణనములు రెండుమూడు చోట్ల గానవచ్చును. శరత్తున దెల్లని మొయిళ్ళవర్ణనము పునరుక్తమైయున్నది. వసంతమునందలి దోహదక్రియల వర్ణన మనేకకర్తృకమై యుండుట కవకాశమున్నది. కవులతో ప్రసంగించు సందర్భమున వారియావస్తువులగూర్చి వారిచే బద్యములు చెప్పించి యందు దనకు రమణీయములని తోచినవానిని రాయలు తన కావ్యమున జొప్పించెనేమో యనిపించును. కేవలవర్ణనలే కావున నట్లు చొప్పించినను గథాభాగమున విషయవిపర్యయము వాటిల్లదు. అదియే యీ వర్ణన లింత దీర్ఘతరములుగా నుండుటకుగూడ హేతువేమో! కాని పద్యరచన మాత్రమంతట నొక్కమాదిరిగా నున్నది. అప్రౌఢత, కూర్పు, పదప్రయోగము అన్నిపద్యములందును సమానమే. అది పై యభిప్రాయమున కించుక బాధకము. ఈ వర్ణన లెల్లవరిచే వ్రాయబడి యుండు జొచ్చినను రమణీయములును, అసాధారణములును, నుదాత్తములునై యున్నవనుటలో మాత్రము సందేహము లేదు.

కోయిలమ్మ

★

శ్రీ కాశారి హనుమంతరావు

ఈ తొలిసంజవేళ నేవ
    లేయిటు కోయని నిద్రపోవునా
లేతమనస్సునున్ నిదుర
    లేపెడువారలు? - ప్రాసఛందముల్
కై తలటంచు నెంచుకొని
    కమ్మని తెన్గను బాడు సేయుమా
ఆలిని నిద్రనుండి గుర
    జాడ కవీంద్రుడు లేపినట్లుగా.

తొలిగాలుల కౌగిలులో
కిలకిల నగి, యుదయభాను కిరణమ్ములలో
మిలమిల మెరసెడి చిగురా
కులమాటున బాటపాడు కోయిలగంటిన్.

నన్న పార్యునమానముకన్న, కీట్సు
'ఊహ'కన్న రవీంద్రుని 'ఉపమ'కన్న
నా మనోహరి మోవిపై నవ్వుకన్న
తీయగా, హాయిగా పాడె కోయిలమ్మ.

"పలుకులందెల్ల మెత్తన తెలుగు పలుకు
తెనుగుకైతల మధురమ్ము తేటగీతి,
తేటగీతికకన్న నీ పాట యింపు,
ఆపకే ఆపకే నీదు అమరగీతి."

కర్కశ కఠోర శిలలెల్ల గరగిపోవ
నవని పులకింప, మోడులే చివురులెత్త
కవుల హృదయాలు మారు మ్రోగంగ
                నిపుడు
జగతి నింపవె నీదు స్వచ్ఛందగీతి.

ఈ యుషోదయసౌందర్య మినుమడించె
సంధ్య నీగాన పారవశ్యతను దోగె

కోయిలా కోయిలా యెందుకే యివేళ
నీదుగానమ్ములోన విషాదగతులు?

పొంగి హృదయమ్ములోనుండి పొరలిపోవు
నీవిషాద మాకసమంత నిండిపోయె
దాచుకోనేల నీవిషాదమ్ము నేడు
వింటివింటివిలే నీదు కంటినీరు.

చావు బ్రతుకుల మధ్య తేల్పంగలేక
మిగుల వేదనబడెడి హామ్లెట్ ను వలచి
ప్రేమమరణమ్ము పొందు ఒఫీలియాయు
నీవలెనె పక్ష్యగాబోలు...

పాడవే పాడవే హృది పగిలిపోవ
మధురమధురాతి మధురమౌ విధురగీతి;
జగతి మధురకావ్యములు విషాదభావ
పూరితములె, నిట్టూరుపుల్ పుచ్చు
                నవియె.

క్షణము క్షణమును మారు నీ జగతియందు
రెండుమాత్రము మారకే యుండిపోవు—
కళ కళకొరకే యనెడు నీగాన ఫణితి,
ఆపగారాని నాదు కళాపిపాస.

నందగోపాలు వేణుగానమ్ములోన
లీనమౌ రాధికానతి లీల నేను
గాన పారవశ్యతను లోకమ్ము మరచి
యెంతసేపుంటినో యేమొ యెవ్వడెరుగు?

మొయిలుసందులలోనుండి పయికివచ్చు
కిరణమటుభావ మొక్కటి మెరసె హృదిని
కలుగుగాక పునర్జన్మ, కలుగుగాక
అమరమాధవ్యమౌ కోయిలమ్మ బ్రతుకు.

కడపటి వివేకం

★

శ్రీ పేకమళ్ల కామేశ్వరరావు

చింతా సాగరానికి ఆర్థిక బాధలు లేవు. తాత తండ్రులు ఇచ్చి పోయిన ఆస్తి బోలెడంత ఉంది. కుటుంబమైనా కనీసపు మెట్టు దాటిపోలేదు. అతను, భార్య, ఒకే ఒక బిడ్డడు. తనకి సొంతంగా బాధలు లేకపోవడమే కాకుండా కొందరిలాగ ఇతరుల బాధలను నెత్తిమీద వేసుకొనే గుణంకూడా అతని దగ్గర లేదు. "పాపం! అదంతా సంఘసంస్కర్తల పని!" అని తెగ నవ్వుతాడు.

చింతాసాగరానికి స్నేహితులైనా మితంగానే ఉన్నారు. అతనితో చర్చించడమంటే వాళ్ళకి సరదా! వాళ్లతో వాదించడమంటే అతనికీ సరదాయే! దీనివల్ల ఒక రకమైన ప్రయోజనం లేకపోలేదు. స్నేహితులకి కాలక్షేపం! అతనుమాత్రం తన అపూర్వాభిప్రాయాలను లోకంలో వెదజల్లుతున్నానని ఆనందిస్తూంటాడు.

ఆరోజున వచ్చిన స్నేహితుడు చర్చకి కూర్చున్నాడు. "అయితే లోకంలో పరస్పరలాభంకంటె మరోక సూత్రమే లేదంటావు నువ్వు! చిత్రంగానే ఉందే!" అన్నాడు మిత్రుడు.

"ఇదిగో! దీనికి మొదటి ఉదాహరణమాడు. నువ్వు ఇంటికి రాగానే నీకు కాఫీ కప్పు అందించేనా లేదా? నాతోమాత్రమే పనుండిన వ్యక్తి ఒకడు ఇందాక వచ్చిపోయేడు."

"ఏమిపని?"

"గోరక్షణశాలకి చందాలట!"

"ఏమి, చందా వేసేవా ఏమిటి?"

"వాడు వృత్తిమయేది చందా ఇస్తానా! నా అసలు అంశమేమిటంటే, వాడికి కాఫీ నీళ్లు నేనెందుకు ఇయ్యలేదు అన్న ప్రశ్నకి నా సమాధానం చెప్తున్నా. వాడికి నాతోనే అవసరం కాని నాకు వాడితో అవసరం లేదు."

"ఆ మాట నిజమేలే!"

"ఇందువల్లే ఇచ్చి పుచ్చుకోవాలి; ఇదిగో మీ ఆవుకి గడ్డి అంటే, ఇదిగో మీ అబ్బాయికి పాలు; 'మీరు నైలెక్కుండంటే, తమరు ముందెక్కండని మర్యాదలు; ఇదిగో మీ అమ్మాయికి పెళ్లికి రవికల గుడ్డ చదివించండి అంటే, ఇదిగో, మీ ఇంటిలో అన్నప్రాశనకు వెండి చంచా అని బయలుదేరేయి. ఈ లోకంలో పరస్పరప్రయోజనం కంటె మరోకసుగుణ మున్నట్టు నాకంటికి కనబడ లేదు సుమా!"

"అయినా పోనిద్దూ! అంత ప్రయోజనవాదిగా ఉండకూడదు" అన్నాడు మిత్రుడు.

"ఇదిగో ఇటూగు చూడు. మనం ఆవులిని ఎందుకు పెంచుతాం? పాలు ఇస్తాయి కనక. పట్టి గొడ్డుకి గుప్పెడు గడ్డి వెయ్యమని చూతాం! కుక్కని ఎందుకు పెంచుతాం? ఇల్లు కాస్తుందని. కొత్తవాళ్లెవళ్లేనా వస్తే అరవనికుక్కకి ఒక్కకబళం వెయ్యమను చెప్తాను! మనం తోటలో ఎటువంటి మొక్కలిని పెంచుతాం? తిరిగి మనకి ప్రయోజనముండేవాటిని మాత్రమే! కలుపుమొక్కలికి పుడిసెడు నీళ్లు పొయ్యమను! అల్లాగే తండ్రి కొడుకునెందుకు సాకుతాడు? ముందెప్పుడో తనని ఉద్ధరిస్తాడని. కాబట్టి పరస్పర లాభంకంటె మరోక సూత్రమే లేదంటే నమ్ము."

"అయితే ధనికుడైన తండ్రికి తిరిగి బిడ్డలవల్ల ఏమి లాభముంటుంది?" అని మిత్రుడు ప్రశ్నించేడు.

"లాభంలేదు, గీభంలేదు" అని చేతులు వెల్లికిల పెట్టేడు సాగరం.

"మాతృప్రేమ, పుత్రప్రేమ అంటారు మరి. అవేమిటి?"

"అవన్నీ తెలియనివాళ్లు చెప్పే అర్థంలేని ముక్కలు! ఉన్నదున్నట్టు చెప్పడానికి చిన్నతనం వేసి వాటికి పెద్దపేరులు పెడతారు పాపం! ఉల్లిపాయలు అనడానికి సిగ్గుపడి సాలిగ్రామాలని, చేపలు అనడానికి నామోషీపడి జలపుష్పాలని అనడం లేదుటోయ్!

"బాగా చెప్పేవులే!"

అతనితో మిత్రుడు మరికొంతసేపు వాదించి వెళ్ళిపోయేడు.

మనుష్యులు మనస్ఫూర్తిగా ఒక సిద్ధాంతాన్ని నమ్మకుండానే ఉండాలి కాని నమ్మితే మట్టుకు యథాశక్తిగా ఆచరిస్తారు. చింతాసాగరం తన సిద్ధాంతాన్ని అనుసరించి ఎప్పుడూ కాకికేనా చెయ్యివిదిపి ఎరగడు.

అతను ఇవతలిగట్టయితే, అతని భార్య అవతలిగట్టు! ఆమె అతనితో తనకి చేతనయినంతవరకు వాదించింది. కాని ఒప్పించలేకపోయింది. అంతే కాదు, అతనితో సమానంగా వాదించలేకపోయింది ఆ ఆడకూతురు. కాని ఆమె అతని సిద్ధాంతాన్ని ఎప్పుడూ నమ్మలేదు; తనకి నచ్చిన మార్గాన్ని ఎన్నడూ విడిచిపెట్టలేదు.

అతని కొడుకు గజపతి పిత్రార్జితానికి హక్కుదారుడు. బి. ఏ. పాసయేడు. పెళ్లి ఈడు వచ్చింది. కొడుక్కి పెళ్లిచెయ్యక తప్పదు అన్నాడు తండ్రి. పెళ్లికోసం పిల్లలిని వెతుకుతున్నారు. సాగరం తన ఇల్లాలితో "పెళ్లిఅయిన మర్నాటినుంచే కొడుకు, కోడలి కాపరం వేరు, మన కాపరం వేరు" అన్నాడు.

అతని స్వభావం బాగా ఎరిగినది కాబట్టి ఆమె ఏమీ ఆశ్చర్యపోలేదు.

"అత్త కోడలి తగవులాటలు మనకి వద్దు. మనకి పోరువద్దు, పొందువద్దు" అన్నాడు భర్త.

ఆమె ఇదివరకు దేనికేనా ఒప్పుకోలేకదా ఇప్పుడు దీనికి ఒప్పుకోడానికి! "మనం మనమలను, మనమరాళ్ళను ఎత్తవద్దూ?" అని అడిగింది.

"దూరంనుంచి చూడడానికి ఎవ్వరికీ అభ్యంతర ముండదు!"

"ఇంటిలో ఉంటే ముద్దుముచ్చట తీరుతుంది కాని చుట్టాలలాగు చూసిరావడానికా!"

"అదంతా వ్యర్థమైన ఆలోచన!"

అతనితో వాదించి లాభం లేదని ఆమె ఊరుకొంది.

కొడుకు పూర్తిగా తండ్రిపద్ధతులలో పెరిగేడు. మంచి కట్నంతో కూడ పిల్ల రాగా, సాగరం కొడుక్కి పెళ్ళిచేసేడు. మూడు ముళ్లు పడ్డ రాత్రే చుట్టాలు, స్నేహితులు ఎవరి ఇంటికి వారు పోయేరు. ఆ రోజు మర్నాటినుంచే సాగరం శాస్త్రంప్రకారం కొడుకుకోడలి కాపరం వేరు, తమ కాపరం వేరు. కొడుకు ఆ సాయంత్రానికి గాని మరొక ఇంటికి మారలేదు. గజపతి కొత్త ఇంటిలో ఇంకా చేరడో లేదో, చేతికొక జాబు అందింది. "నీవు పొద్దుటి నుంచి సాయంత్రం దాక మా ఇంటిలో మకాం చేసినందుకు అయిన చార్జి అయిదుంపావల. ఇది దాని తాలూకు బిల్లు" అని రాసి ఉంది. తండ్రిపద్ధతులలో ఆరితేరినవాడు కాబట్టి గజపతి ఆశ్చర్యపోలేదు. తండ్రికి డబ్బు చెల్లించి నగదు రసీదు అందుకొన్నాడు.

సాయంత్రమయింది. చింతాసాగరం కుర్చీమీద కూర్చున్నాడు. ఇల్లంతా బావురు మంటూన్నట్లుగా తోచింది. గోడలు కళావిహీనంగా కనబడ్డాయి.

చీకటి పడింది. మామూలుగా కూర్చున్నట్లే దీపం లేకుండా కూర్చున్నాడు. ఏమిటో గాబరా అనిపించింది. "దీపం వెయ్యకపోడంవల్ల అయ్యుంటుంది!" అని ఎలెక్ట్రిక్ దీపం వేశాడు. దీపం మునపటిలాగు గాక మసక మసకగా ఉన్నట్లు తోచింది. "అంతా మునపటిలాగు లేదేమి?" అతని కడుపులో ఖాళీ ప్రవేశించింది. "ఏమిటా!" అని భయాశ్చర్యాలు పడుతున్నాడు. "ఏమేనా పిశాచం ఆవేశించిందా?" అని ప్రశ్నించుకొన్నాడు.

భార్య ఒక మూల చాప వేసుకు పడుకొంది. ఆమె మనస్సు మనస్సులో లేదు.

సాగరం తన అవస్థను ఆమెకు వర్ణించి చెప్పదలుచుకొన్నాడు. కాని మాటల కేమీ అందేటట్లా కనబడలేదు. తెల్లవారేక తన స్నేహితులకి చెప్పాలనుకున్నాడు. కాని వాళ్లు పకపక నవ్వుకొంటారేమో అని సిగ్గుపడ్డాడు.

తన రెక్కడితో అగాధంలోకి ఈడ్చుకుపోతూన్నట్లుగానూ, రెక్కలు లేని తనను ఆకాశంలోంచి తలకిందులుగా విసిరివేసినట్లుగాను తోచింది. ఏమిటి దీని దైన్యం? దీనిని వర్ణించేవా రెవరేనా ఉన్నారా? అదంతా రహస్యంగా చెప్పుకొందామంటే ఏమని వర్ణించగలడు! తాను వర్ణించలేని బాధకి, ఫలానా స్థలంలోనని చెప్పలేని బాధకి వైద్యుడు మాత్రం ఏమి చెయ్యగలడు. 'అదే పోతుందిలే!' అని ఊరుకొందామంటే తోచడంలేదు. కళ్లు మూసుకొని పండుకొందామంటే ఆందోళన జాస్తి అవుతూంది కాని తగ్గడంలేదు. "నేను దీనికి నా మనస్సులో చోటియ్యను!" అని భీష్మించుకొన్నాడు.

అది హృదయంలోంచి పొంగివస్తూన్నట్లుగా కనబడింది. అంతా గందరగోళంగా ఉంది. అది కూర్చోనియ్యదు, నిల్చోనియ్యదు, పండుకోనియ్యదు, నిద్రపోనియ్యదు. "ఇంతకీ దీనికి పేరేమిటి?" తటాలున అతనికి స్ఫురించింది. "బెంగ! బెంగ అంటారు! ఇదే కాబోలు! ఆఁ ఆఁ! ఇదే! తప్పకుండా ఇదే అయుండాలి. దాని స్వరూపం ఇలాగే ఉండవచ్చు!" అని తలచేడు.

"నేను కొడుకుని ఇదివరకెన్నడు విడిచిపెట్టి ఎరగను. విడిచిపెట్టక పోవడమే నేను చేసిన ఘోరమైన తప్పిదం కాబోలు!" అని భావించేడు.

ఇంటిఎదుట గుమ్మందగ్గిర పిల్లలు చీకటిలోనే ఎంతో స్వేచ్ఛగా, స్థైర్యంగా గంతులు వేస్తున్నారు. వారి ఆనందంలో తాను కూడ పాల్గొంటేనో! తనకి కూడ భాగంపంచిపెట్టమని అడిగితేనో?" చింతా సాగరానికి నవ్వువచ్చింది. అది పసిపిల్లల ఆలోచన లాగుతోచింది. "కాని ఇది నవ్వడానికి సమయం కాదు. గట్టిగా ఏడవడానికి వీలులేకుండా వచ్చిపడింది. దారేమేనా ఉందా? లేక నోరు మూసుకొని భరించడమొక్కటేనా మార్గం?"

"అసలు ఈరాత్రి గడిచే దెట్లాగు? తెల్లవారేక ఏదో మందో మాకో చూసుకోవచ్చు. ముందట ఈరాత్రి గడవాలి కదా!"

సాగరానికి వెనకటి సంగతొకటి జ్ఞాపకానికి వచ్చింది. ఇంటిలో అవుదూడ చచ్చిపోయింది. ఆ రోజు లగాయతు ఆ అవు గడ్డిముట్టలేదు సరికదా కన్నెతో కట్టనియ్యలేదు. రాత్రుళ్లు ఇంటిపట్టున ఉండలేదు. సాయంత్రమయేటప్పటికి అంబా అంబా అని అరుస్తూ తెల్లవారేవరకు ఊరంట తిరిగి తిరిగి వేకువ వేళకి ఇంటికి వచ్చేది. శివ! శివ! ఎంత బాధ పడిందో! అదంతా బెంగ అన్నమాట! ఆ సంగతి అప్పటిలో నాకు తెలియలేదు! ఎంత అజ్ఞానిని!"

సాగరం పెంపుడు కుక్కని దగ్గరికి పిల్చేడు. అది వచ్చి చేతులు నాకుతూండగా అతనికి కడుపులోంచి బాధ దేవుకు వచ్చింది. దానిని దూరంగా తరిమివేశాడు. ఆ కుక్క గజపతి కొని తెచ్చిందే!

అతనికి రాత్రిభయంకరంగా తోచించి, అంతు లేని బాధా సాగరంలాగు కనబడింది.

ఆ మర్నాడు కొంచెం సుఖంగా ఉంటుందని అతను భావించేడు. కాని ఎంతమాత్రము తగ్గకపోగా, బాధ వృద్ధిచెందింది. తన స్థితినిగురించి స్నేహితులకి చెప్పగా "వాళ్లు ఇది మనోవ్యాధి. మనస్సు తిప్పుకోవాలి కాని మరొక మార్గంలేదు" అన్నారు. తనేబాధ అనుభవిస్తూండగా భార్య, భర్తకి ధైర్యం చెప్పలేకపోయింది. సాగరానికి ఒక్క రోజులోనే ముసలితనం వచ్చినట్లుగా కనబడింది. డాక్టరువచ్చి చెయ్యిచూసి మందు ఇచ్చేడు.

రోజులు గడిచేకొద్దీ సర్దుకొంటుందని అతను, స్నేహితులు కూడ భావించారు. కాని కాలం గడిచిన కొద్దీ గుండెలలో బరువు జాస్తి అయింది.

స్నేహితులు అతన్ని చూసి జాలిపడ్డారు. దీనికి తరుణోపాయం ఆలోచించేరు. కొడుక్కి కబురు పంపించవలసిందని సలహా ఇచ్చేరు. చింతాసాగరం మండిపడ్డాడు. "చిన్నప్పటినుంచీ నేను ఆచరిస్తూన్న సిద్ధాంతాన్ని ఇప్పుడు వదిలిపెడతానా? మీ సలహా ఎంత బాగుంది! నేను అటువంటి నిర్భాగ్యుణ్ణనే మీరు భావించేరా?" అని చిందులు తొక్కేడు. చేసేదిలేక వాళ్ళు ఊరుకొన్నారు.

సాగరం కొడుకుని తలచుకొన్నప్పుడెల్లా తనను ఏదో కుంగతీస్తూందని అనుకొన్నాడు. 'గజపతీ! గజపతీ!' అని మూలిగేవాడు. జీవితం భారమౌతూన్నట్లుగా కనబడింది. ముసలితనం మీరుతూన్నట్లుగాను, ఇది తన అంత్యదశగాను తట్టింది.

సాగరం ఏళ్ళతరబడి ఖాయిలాపడ్డ వాడిలాగు కనబడ్డాడు. నున్నటి బుగ్గలమీద, నుదుటిమీద లోతు గీతలు పడ్డాయి. భార్య అతని మనోవ్యాధికి మందు లేదని భావించింది. అయినా మరొకమారు అతని స్నేహితులచేత చెప్పించి చూదామని తలపోసింది. ఆమె ప్రార్థనను తీసివెయ్యలేక వారు అతనికి చెప్పేరు. సాగరం ఈ మాటు లొంగిపోయేడు. "ఒకవేళ మీరు చెప్పే మాటే ఒప్పేమో!" అని, కొడుకుని సకుటుంబంగా వచ్చి ముకాం చెయ్య వలసిందని కబురు పంపించేడు. అందుకు కొడుకు వచ్చిన వాళ్ళతో "మీరు ఆయన మాటలు నమ్మకండే! మా నాన్నకి ముసలితనం వచ్చి మతిపోయినట్లుగా ఉంది. ఒక వేళ ఆయనకి వివేకంలేకపోతే

నాగతీ అంతేనా? తప్పు తప్పు! వీరు అలాగు చెప్పకూడదు. నేను అలాగు చెయ్యకూడదు." అన్నాడు. మిత్రులు హతాశులై దయచేశారు.

అంతకి ముందు ఎప్పుడేనా చుట్టం చూపులకి వచ్చే గజపతి ఆనాటినుంచి ఆ రాకపోకలు కూడ కట్టిపెట్టివేశాడు. "ఊరుకొన్న వాడిని ఊరుకోక, కొరివితో తలగోకుకొన్నాను" అని సాగరం మరింత దుఃఖించేడు.

రోజులు గడిచిన కొద్దీ సాగరం స్థితి విషమిస్తూంది. అతనికి పరిస్థితులను ఎదుర్కొనే చేవ ఉడిగింది. "జీవితమే అటువంటిది. ఈ బతుకే ఒక బాధ. దీనికంటె మరణం సుఖదాయకం" అని నిర్ధారించేడు. అతని స్నేహితులు అతనికి అంత్యదశ సమీపించిందని వాపోయేరు.

సాగరం తన సిద్ధాంతానికి ఎంతో పశ్చాత్తాప పడ్డాడు. అది తనతో తుదముట్టితే బాగుండునని తాపత్రయపడ్డాడు. వీలులో "నీవు నీబిడ్డలకి పెళ్లి చేసేటప్పుడు నాలాగు వారికుటుంబాలను వేరుగా పెట్టి అవస్థలపాలు కావద్దు" అని ఆఖరిమాటలను చెప్పేడు.

కవితాంజలి ★

శ్రీ మొక్కపాటి కృష్ణమూర్తి

వన్నెలు చిన్నెలున్ వయసువాసియు చక్కదనాల ప్రోవుగా
గ్రొన్నన చెల్వులుల్లసిల కోమల హాస విలాసరేఖతో.
చిన్ని మెలుంగుతో నొగసు చిందిన తీయని రేగు నూహగా
నన్నగ భావవీథికల సాగినయుగ్మలి కంజలించెదన్!

నడల హొరంగు చూపుల నణంగు బెడంగు తులంగలించదా
కడు విరబూసి సోయగముకాయు తురాయి పసందు కొమ్మనా
తడబడు నిల్పుతో వయసుదార్కొను మవ్వపు గువ్వగొంతుతో
చిడిముడి పాటుతో కదలు చిన్నది నామది చెంగలించెడున్!

అంచిత రాగరేఖ వికచాబ్జ పథమ్ముల సాగి వచ్చురా
యంచ విధాన నబ్రపు టొయారములొల్క సొబంగు కోర్కెక
వ్వించి మొలందలో చిలుకరించిన జవ్వని చాయదేలి భా
వించు కళాపథాల చివురించి సుమింపవొ కావ్యవల్లరుల్!

ఆలలితాంగి మోవి చివురాకు మెఱుంగు తురాయి బాటలన్
గ్రాలు వసంతు శ్రీరథ రథాంగము లల్లన గాడివెట్టిగా
కేల మదీయ శైశిర వికీర్ణ హృదంతర వాటికాంతరం
బాలతు లుల్లసిల్ల మణిహారముగాచివురింప వచ్చుటల్.

ఆ కలకంఠి కోమల కరాగ్ర రణన్నవకంకణ స్ఫురత్
శ్రీకమనీయ కాంతి తరళీకృత మాధు పికాంగ నారవ
ప్రాకట రాగవైభవ విరాజిత భాగ్యవినూత్న భాసురా
లోక నవప్రవాళ రుచులో మొదలో చివురుల్ రగిల్చెడున్

ఆ వరవర్ణినీ చలదపాంగ విలోల విలోకన ప్రభా
భావ పరీతరాగ పరిపాలిత మామక కావ్య మాలికల్
భావుక భావ్యమాన పరభాగ సముజ్వలకాంతి వీచికా
రావ విశేష శేష మధురాధర లాలిత రక్తినేలు బో!

గ్రంథవిమర్శనము

గాంధీ—మార్క్సు

శ్రీ కిశోరీలాల్ మష్రువాలా—అనువాదకులు వేమూరి అంజనేయశర్మ. ప్రకాశకులు. సర్వోదయ సాహిత్య ప్రకాశన సమితి హైద్రాబాదు. దక్కను. వెల: రూపాయిన్నర.

ఈ రోజుల్లో కమ్యూనిజాన్ని గురించి విరివిగా చర్చలు సాగుతున్నాయి. అల్లాగే గాంధీతత్వాన్ని గురించి వేర్వేరుగా చర్చించిన పుస్తకాలనేకం ఉన్నాయి. ఈ రెంటినీ గురించి సమగ్రపరిశీలన చేసి తారతమ్యం చూపించిన గ్రంథాలు తెలుగులో లేవని చెప్పవచ్చును. ఇందుచేత ఈ పుస్తకం తెలుగు పాఠకుల కెంతైనా ఉపయోగపడగలదు.

కిశోరీలాల్ మష్రువాలా ఈ పుస్తకంలో గాంధీవాదాన్ని గురించి, కమ్యూనిజాన్ని గురించి తారతమ్యపరీక్ష చేసి ఈ రెండింటినీ గురించి సమగ్రంగా చర్చించారు.

గాంధీవాదానికీ, కమ్యూనిజానికీ లక్ష్యాలు ఒకటే కావచ్చును. కాని ఆచరణలో రెండిటికీ ఉత్తరదక్షిణ ధ్రువాలకున్నంత భేదా ఉంది. గాంధీ ఆధ్యాత్మికవాది. అందుచేత ఈయన దృక్పథంలో ఈశ్వరవిశ్వాసము, అహింస మొదలయినవాటికి ప్రాధాన్యం ఏర్పడుతుంది.

మార్క్సు గతితార్కిక భౌతికవాది కావడం వల్ల ఇతని వాదంలో పై విషయాలగోష్ఠే కనబడదు. కాని, ధనస్వామ్యసమాజం తనలో సహజంగా అంతర్గతములై ఉన్న విరుద్ధశక్తులద్వారా, వర్గకలహం ద్వారా వర్గరహిత వ్యవస్థవైపు ములుదూపుతున్నదనీ, ఈగాఢమైన అవగాహనద్వారా వర్గరహిత సమాజంస్థాపనకోసం ప్రయత్నించవసమే విప్లవపంథా అవుతుందనీ మార్క్సు అభిప్రాయము. ఇతని అభిప్రాయంప్రకారం ఈవిధమైన సమాజస్థాపనకు సాయపడని కార్యక్రమం అంతా విప్లవ వ్యతిరేక పంథాయే అవుతుంది.

గాంధీమార్క్సుల ఇద్దరి దృక్పథాలలోను ఒక ప్రధానమైన విభేదం కనబడుతున్నది. సాధన గతమైన గుణదోషాలు సాధ్యంలో కూడా సంక్రమించి తీరతాయని గాంధీ సిద్ధాంతము, అందుచేత ఒక లక్ష్యసిద్ధికోసం అవలంబించే సాధనం కూడా పునీతంగానే ఉండాలని గాంధీజీ అంటాడు. మార్క్సు దృక్పథంలో ఒక లక్ష్యం సమాజ శ్రేయస్కరమైనప్పుడు దానికోసం అవలంబించే కార్యాచరణ ఎల్లాంటిదైనా దానివిషయంలో ఆక్షేపణ ఏమీ ఉండదు.

మార్క్సు దృక్పథం జీవితానికంతటికీ సంబంధించినది. గాంధీజీ సిద్ధాంతం ఒక్క రాజకీయ స్వాతంత్ర్యసంపాదనకోసమే ఉపయోగపడిందని అనుకోకూడదు. ఇదికూడా జీవితంలోని ప్రతిసమస్యపై ఒకనిర్దిష్టమైన దృక్పథంఏర్పరుస్తుంది. అయితే మార్క్సిష్టు మాత్రాలప్రకారం అన్ని జీవితరంగాలలోను ఏర్పడే దృక్పథాలను గురించి సమగ్ర చర్చజరిగిఉండడంవల్ల అవి సులభంగా తెలుసుకోడానికి వీలేర్పడుతున్నది.

మష్రూవాలా అవిస్తంగా కళాది వివిధరంగాలలో ఏర్పడే గాంధీ దృక్పథాలను గురించి ఈ పుస్తకంలో వివరంగా చర్చించి ఉండలేదు—పైగా ఈ పుస్తకంలో మార్క్సిజం ఒకే సుస్థిరమైన దృక్పథంతో వివరించినట్టుకూడా కనబడుతుంది.

ఈ పుస్తకం చదువుతూంటే చాలా చోట్ల తెలుగు హిందీ అనువాదంలా కనబడిపోతూంటుంది. అనువాదకు లీ లోటు ముందు సంస్కరణలోనైనా సవరించుకోగలరని ఆశిస్తున్నాను.

జాతిరత్నాలు

[కథలసంపుటి]

శ్రీమతి ఇల్లిందల సరస్వతీదేవి. సుశీలవాడి, హుమాయత్ నగర్, హైదరాబాద్, (దక్కన్) వెల : రూపాయిన్నర.

ఆంధ్రదేశంలో సుప్రసిద్ధమయిన స్త్రీలపాటలలోని కొన్ని ఇతివృత్తాలు తీసుకుని శ్రీమతి ఇల్లిందల సరస్వతీదేవిగారు సరళగ్రాంధికభాషలో అయిదుకథలు వ్రాశారు. ఈ ఆ అయిదు కథల సముచ్చయమే ఈ 'జాతిరత్నాలు.'

ఆంధ్రదేశీయమైన ప్రాచీన జానపద మహిళా సారస్వతంలో చక్కని జాతిరత్నాలున్నా, అవి ఇంతవరకు అచ్చుతప్పుల తడకలుగా నిలిచిన గుజిలీ పుస్తకాలలోనే నామమాత్రంగా మిగిలి ఉన్నాయి వీటినిగురించిన పరిశోధన చాలా స్వల్పంగా జరిగింది. చింతా దీక్షితులుగారు మొదలైనవారెవరో ఇద్దరు ముగ్గురు మాత్రమే వీటినిగురించి కూలంకషమైన పరిశ్రమచేసి వ్యాసాలు ప్రచురించారు.

శ్రీ సరస్వతీదేవిగారు పాతపాటలలోనించి ఎన్నుకొన్న ఈ అయిదు ఇతివృత్తాలలోను చక్కని

ఆంధ్రదేశీయమైన సంప్రదాయం తొణికిసలాడుతున్నది. వీరు స్వీకరించిన, ఊర్మిళాదేవినిద్ర, లక్ష్మణదేవరనవ్వు, ధర్మాంగదచరిత్ర, ధర్మరాజు జూదము, సత్యభామ సరసము, సుప్రసిద్ధమైనవి.

శ్రీమతి సరస్వతీదేవిగారీ కథలన్నీ గ్రాంథికంలోనే వ్రాసినా—కథలలో చాలాచోట్ల ఆయా పాటలలోని ఘట్టాలెన్నో ఉదాహరించారు. ఈ ఉదాహరణవల్ల, సహజమైన కథ చాతుర్యంవల్ల ఇవి చదువుతూంటే—ఆ పాత పాటలు చదువుతూన్నట్లే ఉంటుంది. ఈ పాటల సారళ్యము, కథాకథనవైఖరి కొన్ని కొన్ని చోట్ల ఉత్తమ కవితాస్థాయి స్ఫురింపజేస్తాయి. లక్ష్మణదేవర నవ్వులో నిద్రాదేవి తన్నుగురించి చెప్పేమాటలు దీనికి ఉదాహరణగా తీసుకోవచ్చును.

"అష్టదిగ్గజములను - ఆది మహాఋషుల
వైకుంఠవాసులను వశియింతు నేను
సప్తసాగరముల చవుటి పడియలను
పారేటినదులను భ్రమియింతు నేను
పక్షుల జాతులను పర్వతమ్ములను
వృక్షాలపైనుండి విహరింతు నేను
నరుల నెవ్వారును నను గెల్వలేరు"

ఈ కథలు చదువుతూంటే సహజంగా పాఠకులకు వీటికి సంబంధించిన పాతపాటలు చదవాలనే కుతూహలం కూడా కలుగుతూంటుంది.

ఇల్లిందల సరస్వతీదేవిగారి 'జాతిరత్నాలు' ఆధునిక కథాభిమానులే గాక ప్రాచీన జానపద మహిళా వాఙ్మయాభిమానులు కూడా తప్పక చదవవలసిన పుస్తకం. ఈ రచయిత్రి క్రమంగా ఉత్తమమైన ప్రాచీన స్త్రీసారస్వతం కూడా ప్రకటింపగలరనీ, ఆ విధంగా మరుగున పడిపోతున్న ప్రాచీన మహిళా వాఙ్మయమాధుర్యం తెలుగువారికి అందించగలరనీ ఆశిస్తున్నాను—

ఈ గ్రంథానికి శ్రీ సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారు వ్రాసిన పీఠిక వారి నిశిత పాండిత్యానికి నికషోపలంగా ఉన్నది.

విజయదశమి

[పదికథల సంపుటి]

ఇంద్రగంటి హనుమచ్ఛాస్త్రి. ప్రచురణ: కౌతుబుక్ డిపో, రాజమండ్రి. వెల రూపాయిపావలా. దీనిలో విజయదశమి, వెలుగునీడలు, మానసుందరి మొదలైన పది కథలున్నాయి. ఇవి అన్నీ ఇదివరకు సుప్రసిద్ధపత్రికలలో ప్రకటింపబడినవే అని పీఠికారచయితలు శ్రీదేవరపల్లి కేశవరావుగారు వ్రాస్తున్నారు.

వీటిలో ఎక్కువగా కూలినాలి చేసుకొని జీవించే బీదజనం, మధ్యతరగతి ప్రజ, పాత్రలుగా వస్తారు.

ఈ రచయితలో చక్కని కథనశక్తి ఉన్నది. జాతీయము, సుసంస్కృతము అయిన చురుకైన వ్యావహారిక భాషకూడా వీరి కథనశక్తికి తోడై కథలన్నీ ఒక గుక్కలో చదివించివేస్తుంది.

అయితే చాలావరకీ కథలన్నిటిలోను రచయిత వ్యక్తిత్వం మాటిమాటికీ పాఠకులకు అడ్డు తగులుతూ ఉంటుంది. ఒక్కొక్కప్పుడు పాత్రసంభాషణలు మొదలైనవన్నీ రచయితముఖతః బయలుదేరుతున్నట్లే వినిపిస్తాయి. మరీఅడుగున పడిపోయిన వ్యక్తులవర్ణనలో రచయిత వారి జీవితాలనుగూర్చి ఊహించి చిత్రిస్తున్నట్టు కనిపిస్తుంది.

ఈకథలన్నిటిలోను 'వెలుగునీడలు' 'బస్సులో' అనేవి రెండు చాలా మంచికథలు. పుస్తక ముద్రణాదికం ప్రశస్తంగా ఉన్నది.

శ్రీమద్రామాయణోత్తరకాండ

[కవిత]

దేవళ్ల కృష్ణరాయచౌదరి. తాటిపాక, రాజోలు తాలూకా, వెల 3 రూపాయలు.

ఈ రచయిత పొలం దున్నుతూండగా ఒక నిక్షేపం దొరికినదట! ఆ నిక్షేపంలో ఒక సంస్కృత తాళపత్రగ్రంథం మాత్రమే కనిపించినది. ఆ గ్రంథంలోని కథ ఆధారంగా తీసుకుని రచయిత ఈ పద్యకావ్యం రచించారు. దీనిలోని కథకు ఉత్తరకాండ కథకు అక్కడక్కడ కొన్ని భేదాలున్నాయి.

ఈ రచయిత కావ్యం సాంప్రదాయక కవితామార్గంలో నడిచిపోతుంది. పద్యాలలోని సంస్కృతాంధ్ర పదప్రయోగాల శిష్టత ప్రత్యేకంగా ప్రశంసింపదగినది. కవిత అంతా కథాకథన ధోరణిలో సాధారణస్థాయిలోనే నడిచిపోతుంది గాని రసవత్తర ఘట్టాలలో తదనుగుణమైన కవితాగాంభీర్యం గాని కవితలో ప్రత్యేకత గాని కనబడవు.

ఈ క్రింది పద్యాలు వీరి శైలికి ఉత్తమోదాహరణలుగా తీసుకోవచ్చును. ఇది తృణబిందాశ్రమవర్ణన ఘట్టము.

"కెవ్వున కేక వేయుదురు;
కీరమరాళ మయూర శారికల్
జివ్వున రేగిపోవు, వెలరేగియు
దేనియలాను ముందు రా

జవ్వను లెల్ల బర్వులిడి
 జంటలు జంటలు గుంపు గూడియున్
గ్రొవ్విరులున్ ఫలమ్ములూగి
 గోసియు జేసి విలాసినుల్ మిగిన్."
పున్నాగ పుష్పముల్ పుణికి సేసలుజల్లి
 పరసమ్ములాడెడు పకియ యొకతె
సన్నజాజులు కోసి సరులు సక్కగజేసి
 ముదితకొప్పున గూర్చు ముగుద యొకతె
మందార దామమీ మగువకు నగు
 నని వైచినగు జగావనిత యొకతె
బిబ్బోకవతి నీరు బిగిగుబ్బలకు బోసి
 గజనిమ్మపండ్లని కవియు నొకతె
చివురు జొంపమ్ములం దున్న చెల్వయోర్తు
పొదరులం డాగి తలయెత్తు పాలతి యొకర్తు
డాగుమూతల యాటాకి దయ్యనోర్తు
రమణు లిట్లు క్రీడించి రారామమందు."

భిక్షావతి

[కవిత]

వఝల కాళిదాసు. ప్రతులకు జంషెడ్ పూర్ — బీహార్. వెల: రూపాయి న్నర. ఇది పద్యాత్మకమైన చిన్న ఖండకావ్యం. భిక్షావతి అనే పేరు బిచ్చగత్తె అన్న పదానికి సంస్కృతానువాదంలా కనిపిస్తుంది. బిచ్చగత్తె అన్న పదానికి తెలుగులో బిచ్చమెత్తుకొని జీవించే స్త్రీ అని అర్థం చెప్పవచ్చును. కాని సంస్కృతంలో దీనికి ఈ అర్థంచెప్పడానికి వీలులేదు. ఒకవేళ ఏదో ఒక అర్థం చెప్పవలసివస్తే 'భిక్షుకలది' అనేఅర్థమేచెప్పాలి. ఈ ఖండకావ్యంలో ఒక బిచ్చగత్తెదౌర్భాగ్య జీవితమె కథావస్తువు. ఎంతఅడిగినా అన్నంపెట్టే వాళ్లు లేక ఈబిచ్చగత్తె చచ్చిపోతుంది. దీనికి పూర్వం ఆమె శిశువుకూడా చనిపోతుంది. ఇందుచేత ఈ పేరు కావ్యానికి సార్థకంగా కనిపించదు. సంస్కృత వ్యాకరణంప్రకారం 'బిచ్చము కలిగినది' అనే అర్థంలో ఈపదం ఎల్లాగో అల్లాగ సాధించవచ్చునుగాని, ఆ భాషలో ఇది జాతీయమయిన ప్రయోగం కాజాలదు.

బిచ్చగత్తె జీవితం వర్ణ్యమయినపుడు పాఠకులకు సహజంగా కరుణరసస్ఫూర్తి కలగాలి కాని ఈ కావ్యం చదువుతూంటే జిలిబిలి పదాలమాటున కరుణరసంఅడుగంటిపోతూన్నట్టనిపిస్తుంది.

అయితే రచయిత కవనంలో అక్కడక్కడ చిన్న చిన్న దృశ్యఘట్టాలు హృద్యంగా కళ్లకుకట్టే శక్తికనిపిస్తుంది. కావ్యంలో నాలుగేళ్లు నిండని పసిబాలిక తనచేతనున్న పళ్లు బిచ్చగత్తెకు ఇవ్వడం కోసం ఆమె దగ్గరకు వస్తుంది. ఆ పసిబాలికను వర్ణించే ఈక్రింది సీసంలో రచయిత వర్ణనశక్తి పరిశీలించవచ్చును.

చివురుపాదములపై చిన్నారి వెండి ము
 వ్వలు ముద్దుగా ఘల్లుఘల్లుమనగ
మొలత్రాడునన్ వ్రేలు మురిపెంపుబంగారు
 బిళ్లక్రొంబసుపువే వెలుగులీన
శ్రీకారములబోలు చెవులకు నీలాల
 లోలకుల్ క్రొత్త యందాల నీయ,
నర్ధచంద్రాకృతి నలరారునుదుటిపై
 నందారుబొట్టు విన్యాసమమర,
నంగరాలకురులదాల్చి యున్నపూలు
రంగురంగులక్రొత్త సౌరభములీన,
నాల్గేండ్లు నిండని పసిబాలయొకతె
వారికడనిల్చె కరుణావతారమనగ.

పునస్సంధానము

[పద్యకావ్యము]

పి. హనుమయ్య బి. ఏ. (ఆనర్సు). ప్రతులకు: ఆంధ్రా బుక్ హౌస్, జాలయ్య మార్కెట్, గుంటూరు. వెల: లేదు.

ఇది సలీము నూర్జహానుల ప్రణయపరిణామం వర్ణించే కావ్యము. సలీము నూర్జహాను భర్తను చంపించి ఆమెను వివాహమాడిన కథ చరిత్ర ప్రసిద్ధమే.

అయితే ఈ కావ్యంలో నూర్జహానుభర్తను వధించిన సలీమును అనేక విధాలుగా దుర్భాషలాడి నిందిస్తుంది. తరవాత సలీము తానామెను చిన్నప్పటి నించీ ప్రేమించిన విషయం తెలియచేస్తాడు.— అయినా ఆమె అతని మాటలు చెవిని పెట్టదు. కాని అతడు ఆత్మహత్య చేసుకోబోయేసరికి ఆమె మెత్తబడుతుంది.

చరిత్రమాట ఎల్లాగఉన్నా కావ్యంలో వర్ణించిన తీరుమాత్రం వీరి కిద్దరికీ సముచితంగా లేదు. నూర్జహాను చివరికి సలీమును వివాహం చేసుకున్నది. తరవాత నూర్జహానే భారత సామ్రాజ్యభారం నిర్వహించినదని కూడా చరిత్ర చెబుతున్నది. చరిత్రప్రసిద్ధమైన ఈ ఇతివృత్తానికి అనుగుణంగా నూర్జ

హీన పతీమల ప్రేమ పరిణతి చిత్రిస్తే ఈ గాథ ఇంకా స్వభావోచితంగా ఉండేది.

పద్యరచనలో అక్కడక్కడ ప్రథమ ప్రయత్న సూచనలు కనిపిస్తున్నాయి. ఈ క్రింద ఉదహరించిన పద్యంవంటి రచనలు ఈ కావ్యంలో చాలా సకృత్తుగా కనిపిస్తున్నాయి. ఇది నూర్జహాను పతీమను నిందించే ఘట్టంలోనిది."

"బ్రదుకును శాంతమున్ విడచి
స్వామిపదంబుల కంకితమ్ముగా
వదలిన త్యాగమూర్తి కనివార్య
గభీర పరాక్రమాబ్ధికిన్
బదనలు పుక్కిలించు నొక
బల్లెపుపోటును గుండెకాయపై
నదిమి బహూకరించితివి
అంతియ చాలును లే! మహాప్రభూ!"

ప్రకృతి సౌభాగ్యము - లేక చీకటి వెలుగులు

[కవిత]

కర్రా సుందరరామశాస్త్రి, బోర్డు హైస్కూల్, పేరూరు. తూర్పుగోదావరిజిల్లా, వెల: ఒకరూపాయి.

ఇది ప్రత్యేక విశిష్టతగల ఖండకావ్య సంపుటి. రచయిత అనేక విషయాలను గురించి ఖండకావ్యాలు వ్రాశారు కాని, అవి సామాన్యంగా నేటి ఖండకావ్యాలలో ఎక్కడా కనబడవు. టార్చిలైటు, కిరోసిన్ ఆయిలు, రైలు, అగ్గిపెట్టె, సబ్ మెరైన్ మొదలైన ఆధునిక జీవితావసర వస్తువులే వీరు తమ కావ్యాల్లో వర్ణించారు. ఈ రకమైన వర్ణనకు నేటి కవితామార్గంలో వీరొక కొత్తదారి వేశారనవచ్చును.

ఈ రకమయిన విషయాలమీద ఆధునిక పాశ్చాత్యకవు లనేకులు ఉత్తమమైన ఖండకావ్యాలు రచించారు. జీవితంలో నిత్యము ఉపయోగపడే వస్తువులుకూడా ఉత్తమ కవితారచనకు ప్రోద్బలం కలిగించవచ్చునని వీరు సోదాహరణంగా నిరూపించారు.

కర్రా సుందరరామశాస్త్రిగారు తమ ఖండకావ్యాలన్నీ ఒక తరహా ఖులాసాధోరణిలో వ్రాసుకుపోయారు — అందుచేత ఈ కావ్యాలన్నీ ప్రాస్తావిక ఖండకావ్యాలుగానే మనం చదువుకోవాలిగాని వీటిలో సామాన్యంగా కవితలో కనబడే ఉదాత్తత లేదనుకోవడం న్యాయం కాదు.

ఆంగ్లకవితలో (*Light verse*) ఖులాసా కవిత చాలా ఎక్కువగా ఉన్నది. పెద్దకవు లనేకులు ఈ విధమైన రచనలు చేశారు. మన ప్రాస్తావిక పద్యాలు, సమస్యలు, అష్టావధానశతావధాన కవిత్వాలు, ఇంచుమించుగా ఈ వర్గంలోకే వస్తాయి.

ఈ కవి బాల్యసహజమైన ఒకవిధమైన అమాయిక దృక్పథంతో ఆయా వస్తువుల వర్ణనలు చేశారు. అక్కడక్కడ మాత్రం అంతర్గర్భితంగా హాస్యం మెరుస్తూంటుంది. మోటార్ కారునుగురించి వీరు వ్రాసిన కొన్ని పద్యాలలో ఈ విషయం పరిశీలించవచ్చును—

"చోదకుడు ప్రక్కనుండగ
మోదముతో కీలిత్రొప్ప సుందర చక్రం
బాదుకొని కారునడుపం
గాదగు వారెంత పుణ్యగరిమ గలారో!

పూటుబూటుల డాక్టరు చోద్యమునను
పేపురంజేల మీద నమేయలాఘ
వంబునను కారునడుపుచు వచ్చుచుండ
నరుడో! నారాయణుండో నా బరగుగాద!

కారుండెడి నా పుట్టువో
ధారుణి బుట్టువను యోగ్యతాసాంద్రు డతం
డేరికి నోయది గలుగం
గా రాదిల ప్రాక్సుకృతము గాదిల లేకన్."

'స్టవ్' అనే శీర్షికలో వీరు వ్రాసిన ఈ కందంకూడా వీరి ధోరణికి తార్కాణంగా తీసుకోవచ్చును.

"స్టవ్వు వెలిగించి వదలిన చప్పుడేక
తానతిం గూర్చి ప్రణవ నాదంబునందు
నురక వేయు చానందంపు దరగలుబ్బి
స్వాంత మున్ముఖమగును వేదాంతమునకు !"

భారతి

[సంస్కృత మాసపత్రిక]

సంపాదకులు—సుజనదాసస్వామి, ఎమ్. ఏ. భారతీభవన్, గోపాల్‌జీకా రాస్తా, జయపూర్, రాజస్థాన్. సంవత్సర చందా, మూడు రూపాయలు. విడిప్రతిక 6 అణాలు.

ఇది సంస్కృతం నేర్చుకునే విద్యార్థులకేగాక పండితులకు కూడా ఉపయోగపడే సంస్కృత మాసపత్రిక. దీనిలో సిరియా—లెబనాన్ దేశాల పరిచయం మొదలుకొని ప్రాణాయామరహస్యము, శ్రీరామనవమి మొదలైన విషయాలమీదకూడా చక్కని వ్యాసాలున్నాయి.

మాఘకవిని గురించీ, ఏకనాథుని గురించీ రచించినవి సమగ్రమైన విమర్శక వ్యాసాలు. ఈ సంచికలోని నాటిక, సంస్కృతకవిత సామాన్యమైన సాంప్రదాయక ధోరణిలోనే నడిచిపోతున్నాయి.

సంస్కృతంలో రచనాపాటవం అలవరుచుకోగోరేవారందరికి ఈ పత్రిక బాగా ఉపయోగిస్తుంది.